

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СТАШКІВ НАДІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК – 342.56:341.231.14:174(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО СУДУ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 081 Право
Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Н.М. Сташків

В. Говенко.
Науковий керівник: Кравчук Валентина Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент

Тернопіль - 2021

АНОТАЦІЯ

Сташків Н. М. Принцип поваги до суду: теоретико-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 Право. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2021.

Дисертація є сучасним комплексним теоретико-правовим дослідженням принципу поваги до суду, обґрунтування його як фундаментальної засади функціонування судової влади та одного з важливих принципів правової держави. В процесі дослідження було опрацьовано різні джерела, які не є рівноцінними за своєю науковою значущістю, але їх сукупність уможливила досить повне охоплення фактичного матеріалу і певну аргументацію та вірогідність висновків.

У науковій праці обґрунтовано, що повага до суду є принципом правової держави, позаяк держава не може бути правовою без незалежної, сильної і авторитетної судової влади, і саме повага до суду є передумовою реальної суддівської незалежності, а отже й ефективності судової влади. Саме повага до суду як вихідна, фундаментальна ідея, може забезпечити його рішенням особливий кредит суспільної довіри, коли кожна сторона судового розгляду, навіть коли рішення ухвалене не в її користь, буде впевнена у його правильності, законності і справедливості, виходячи із загальної переконаності в авторитетності судової влади. Принцип поваги до суду – один із трьох китів, поряд із компетентністю суддів і незалежністю судової влади, на яких тримається демократична і правова держава.

Вперше категорія «повага до суду» знайшла комплексну характеристику, й зокрема її розглянуто з психолого-соціологічної позиції, відповідно до якої повагу до суду формують такі чинники, як: переконаність учасників справи у чесності, об'єктивності і неупередженості судді; справедливість судових рішень; ефективність правосуддя (виконання

судових рішень); інформаційний вплив медіа тощо; а також з юридичної позиції, за якою повага до суду – це будь-яка поведінка, яка не кваліфікується за законодавством як неповага. Обґрунтовано, що такий підхід є нині недостатнім, адже законодавчо в Україні визначені тільки вимоги процесуальної сумлінності (суд може застосувати заходи процесуального примусу за порушення судового процесу та зловживання правами), також встановлена адміністративна відповідальність за неповагу до суду. Жодної відповідальності за дискредитацію, дифамацію та позапроцесуальний тиск на суддів та інші подібні дії, що вчиняються умисно з ціллю принизити суд та підірвати його авторитет, законодавчо не встановлено. Будь-які подібні вчинки, які культивують відчуття розчарування та невдоволення судом (заяви та публічні висловлювання, участь в інформаційних кампаніях тощо), які негативно позначаються на незалежності судової влади та загалом підривають авторитет правосуддя, що має наслідком неповагу до суду, запропоновано називати уніфікованим поняттям «скандалізація правосуддя».

У дисертації обґрунтовано положення, що фундаментом довіри і поваги до суду є репутація суддів, в основі якої такі складники як їх добросовісність та компетентність, незалежність, неупередженість і безсторонність. Судді є носіями демократичних цінностей, тож мають усвідомлювати, що кожен з них відповідальний за рівень довіри суспільства до всієї судової влади, від кожного залежить авторитет судової влади. У цьому аспекті запропоновано законодавчо закріпити презумпцію сумлінності судді, адже після усіх, передбачених законодавством, етапів добору кандидатів на посаду судді, й зокрема спецперевірки і спецпідготовки, презюмується, що суддя відповідає усім вимогам, доки протилежне не буде доведено у встановленому порядку.

Набуло подальшого розвитку положення про те, що налагодження взаємовідносин судової влади з громадськістю набуває пріоритетного значення, бо здатне підвищити повагу громадян до суду і суддів. У цих

взаємовідносинах чи не найважливішу роль відіграють медіа, що виступають посередником (комунікативним каналом) між судами та громадськістю, яким потрібно висвітлювати матеріал юридично грамотно і незаангажовано. Важливими також є прямі зв'язки з громадою, які встановлюються за допомогою активностей судів ознайомчого та інформаційного характеру, орієнтованих на різні категорії громадян (не лише на школярів і студентів), завдяки яким суспільство отримує інформацію про діяльність судів і роботу суддів. Для налагодження комунікації потрібно створювати відповідні платформи, розробляти ефективний інструментарій, започатковувати нові її форми.

У питанні поваги до суду серйозне значення має також поведінка представників сторін, адже думку про судову владу багато в чому формують саме вони. Підкреслено особливу роль адвокатів, які до певної міри є посередниками між судом і суспільством, що передбачає, що вони повинні ставитися до формулювань своїх публічних коментарів з підвищеною увагою, підтримувати авторитет суду, а не навпаки. Представники виконавчої та законодавчої гілок влади також мають поважати судові рішення та гідність суддів, і демонструвати цю повагу громадськості, не допускати втручання в здійснення правосуддя, політичного тиску, залякування або нападів.

У дисертаційній роботі також здійснено теоретичне узагальнення практики Європейського суду з прав людини з питань свободи вираження поглядів та меж можливої критики суддів. Зокрема, з позицій практики Європейського суду з прав людини, судді, на відміну від представників законодавчої та виконавчої гілки влади, не є суб'єктами, щодо яких можливі розширені межі критики. Допустимою її формою є форма оскарження судових актів. Це – сфера компетенції суду вищої інстанції. Разом з тим, допустимою може бути визнана критика, якщо є чіткі докази та джерела інформації, які підтверджують факти, якими ця критика обґрунтовується.

Критика у такому випадку дає можливість привернути увагу суспільства до потенційних недоліків судової системи.

У всіх проаналізованих рішеннях Європейський суд з прав людини завжди шукає баланс між правом на захист репутації та свободою слова, тому що кожна справа має свої індивідуальні особливості, через які не можна ухвалити абсолютне рішення.

Європейський суд з прав людини неодноразово у своїх рішеннях акцентує, що суд є належним форумом для встановлення законних прав і обов'язків, врегулювання спорів щодо них, і сприймається суспільством саме як такий. Суди, що є гарантами справедливості і відіграють головну роль в державі, яка ґрунтується на принципі верховенства права, повинні користуватися повагою та громадською довірою для успішного виконання своїх обов'язків. Тож вони повинні бути захищені від різких, необґрунтованих і дискредитуючих нападок, особливо з урахуванням того, що судді змушені утримуватися від відповіді на критику. Крім того, за позицією Європейського суду з прав людини, свобода вираження поглядів не є абсолютною і необмеженою. Така свобода обмежена винятками, які підлягають суворому тлумаченню, і необхідність будь-яких обмежень має бути встановлена поза всяким сумнівом.

Розглядаючи справи, пов'язані з дифамацією, Європейський суд з прав людини теж виробив певні позиції, які мають принципове значення: 1) будь-яке втручання державної влади у користування свободою вираження поглядів має передбачатися законом; 2) необхідно розмежовувати думки і факти (здатність доказати, що свідчення відповідають дійсності); 3) можливість обговорювати у пресі питання загальносуспільного значення має надзвичайну важливість у демократичній державі; 4) публічні особи, державні службовці мають бути готові до критики; 5) дотримання «журналістської етики» при підготовці та висвітленні інформації, а також використання коректних форм критики тощо.

Отже, суди, як і будь-які інші публічні інституції, не користуються імунітетом від критики і контролю. За винятком випадків, що можуть призвести до заподіяння суттєвої шкоди внаслідок нападок, які по суті є необґрунтованими, і беручи до уваги, що судді становлять частину фундаментального інституту держави – є представниками судової гілки влади, вони можуть бути об'єктом особистої критики в допустимих межах. Здійснюючи свої офіційні повноваження, вони можуть підлягати допустимій критиці у більш широких межах, ніж звичайні громадяни, але має існувати чітка межа між критикою та образою.

Таким чином, повага до суду має принципове значення для становлення і розвитку держави, зумовлює високу довіру суспільства до судової влади, що в свою чергу є гарантією незалежності та ефективності судової системи, а отже гарантує стабільність і спокій у державі.

Ключові слова: судова влада, суд, правосуддя, повага до суду, довіра до суду, авторитет судової влади, суддівська незалежність, судова реформа, етичні стандарти поведінки судді, ефективність системи правосуддя, свобода вираження поглядів, неповага до суду, скандалізація правосуддя, практика ЄСПЛ, правові позиції ЄСПЛ.

ANNOTATION

Stashkiv N.M. The principle of respect for the court: theoretical and legal research. – Qualification work on the rights of the manuscript.

The dissertation is written for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy (Ph.D.) in the field of law on speciality 081 Law. – Western Ukrainian National University, Ternopil, 2021.

The dissertation is a modern complex theoretical and legal research of the principle of respect for the court, its substantiation as a fundamental basis of the functioning of the judiciary and one of the important principles of the legal state. Different sources were worked out during the study, which are not equal in their

scientific significance, but their aggregate has made it possible to cover completely the actual material, certain arguments and the reliability of conclusions.

In scientific work it is substantiated that respect for the court is the principle of the legal state, because the state cannot be legal without independent, strong and authoritative judiciary, and the respect for the court is the precondition for real judicial independence, and, therefore, the efficiency of judicial power. It is the respect for the court as an original, fundamental idea, that will provide a kind of credit of public trust, when each person, even if the decision is not in his favour, will equally consider it to be correct, legal and fair, based on the general belief in the authority of the judiciary. The principle of respect for the court is one of three pillars, along with the competence of judges and the independence of the judiciary, which a democratic and legal state is based on.

For the first time the category of "respect for the court" has found a comprehensive description, and in particular, it is considered from psychological and sociological standpoint, according to which, respect for the court forms the fairness of court decisions; honesty, objectivity and impartiality of the judge in the eyes of the participants of the case; efficiency of justice (execution of court decisions); media influence etc.; and from a legal standpoint, that respect for the court is any conduct that is not regarded by law as disrespectful. It is proved that such an approach is currently insufficient, as the law in Ukraine establishes only procedural requirements (the possibility for the court to apply measures of procedural coercion for abuse of rights and interference in the judicial process), as well as administrative responsibility for contempt of court. Liability for the discrediting, the defaming of judges, the non-procedural pressure on them and other actions that are intentionally committed in order to humiliate the court and undermine its authority has not been established by law. Any such acts that create a sense of frustration and dissatisfaction with the court (allegations and public statements, participation in information campaigns, etc.), which negatively affect the independence of the judiciary and generally undermine the authority of justice,

resulting in contempt of court, are proposed to be called a unified notion "scandal of justice".

The dissertation substantiates the position that the basis of trust and respect for the court is the reputation of judges, which is based on such components as their integrity and competence, reliability, independence, neutrality and impartiality. Judges should be the bearers of democratic values, realize that the trust of society to the whole judicial power depends on the behaviour of each of them, and ultimately the authority of the judicial power. In this aspect, it is proposed to legislate the presumption of good faith of a judge, because after all the stages of the selection of candidates for the position of a judge, and including special inspections and special training, it is presumed that the judge meets all the requirements until the opposite is proved in the established order.

The provision that the establishment of relations between the judicial authorities and the public is becoming a priority, as it is able to increase the respect of citizens for the court and judges, has been further developed. In these relationships, the media, which act as a mediator (communication link) between the courts and the public, play an important role and need to give legal and impartial coverage of the material. Direct connections with the community, which are established through the activities of educational and informational courts, aimed at different categories of citizens (not only schoolchildren and students) are also important, through which society receives information about the activities of courts and the work of judges. To establish communication, it is necessary to create appropriate platforms, develop effective tools and initiate new forms of communication.

In the matter of respect for the court, the behaviour of the representatives of the parties is also of great importance, because it is they who shape the opinion of the judiciary. The special role of lawyers as mediators between the court and society provides that they should pay greater attention to the formation of their public comments, maintain the authority of the court, and not vice versa. Representatives of the executive and legislative branches of government also have

to respect court decisions and the dignity of judges, and demonstrate this respect to the public, prevent interference in the administration of justice, as well as political pressure, intimidation or attacks.

The dissertation also provides a theoretical generalization of the practice of the European Court of Human Rights on freedom of expression and the limits of possible criticism of judges. In particular, from the practice of the European Court of Human Rights, unlike representatives of the legislative and executive authorities, the judges are not the subjects to whom an extended limits of criticism are admissible. The only acceptable form is the form of appealing against of judicial acts. This is the competence of the court of higher instance. However, criticism can be recognized as permissible if there are certain evidence and sources of information to confirm the facts that this criticism is based on. In this case, criticism gives an opportunity to draw public attention to potential shortcomings of the judicial system.

In all the decisions analyzed, the European Court of Human Rights always seeks a balance between the right to protect reputation and freedom of speech, because each case has its own individual peculiarities, due to which it is impossible to make an absolute decision.

The European Court of Human Rights has repeatedly emphasized in its judgements that the court is the appropriate forum for establishing legal rights and obligations, settling disputes over them, and is perceived by society as such. Courts that guarantee justice and play a major role in a state based on the rule of law must enjoy respect and public trust in order to perform their duties successfully. Therefore, they must be protected from harsh, unjustified and discredited attacks, taking into consideration that judges are forced to refrain from responding to criticism. Moreover, according to the European Court of Human Rights, freedom of expression is not absolute and unrestricted. Such freedom is limited by exceptions that must be strictly interpreted, and the need for any restrictions must be established without any doubt.

Considering the cases related to the defamation, the European Court of Human Rights has also made certain positions that are of fundamental importance: 1) any interference by the authorities in the exercise of freedom of expression should be provided by law; 2) it is necessary to differentiate opinions and facts (ability to prove that evidence corresponds to reality); 3) an opportunity to discuss issues of general public significance in the press is extremely important in a democratic state; 4) public figures and civil officials must be prepared for criticism; 5) observance of "journalistic ethics" in preparation and coverage of information, as well as the use of correct forms of criticism, etc.

Thus, courts, like any other public institution, do not enjoy immunity from criticism and control. Except for cases that may cause significant harm as a result of attacks that are essentially unfounded, and taking into account that judges, who constitute part of the fundamental institution of the state, are representatives of the judicial branch of power, they may be subject to personal criticism within reasonable limits. In exercising their official powers, they may be subject to acceptable criticism to a greater extent than ordinary citizens, but there must be a clear line between criticism and insult.

Therefore, respect for the court is of fundamental importance for the formation and development of the state, leads to a high public confidence in the judiciary, which in turn is a guarantee of independence and efficiency of the judicial system, and thus guarantees stability and peace in the state.

Key words: Judiciary, court, justice, respect for the court, trust in the court, authority of the judiciary, judicial independence, judicial reform, ethical standards of the judge's behaviour, efficiency of the justice system, freedom of expression, contempt of the court, scandal of justice, ECtHR practice, legal positions of the ECtHR.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних фахових виданнях, зарубіжних періодичних наукових виданнях, а також вітчизняних фахових журналах, що індексуються у міжнародних наукометричних базах:

1. Сташків Н.М., Кравчук В.М. Повага до суду як один із принципів правової держави. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (12). 2017. С.27—33.
2. Сташків Н.М. Взаємозалежність поваги до суду та авторитету судової влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №4. С. 31—33.
3. Сташків Н.М. Свобода вираження поглядів та повага до суду в контексті практики Європейського суду з прав людини (теоретичне узагальнення рішень у справах «Барфод проти Данії», «Прагер і Обершлік проти Австрії», «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії», «Перна проти Італії»). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2 (14). 2018. С. 23—29.
4. Сташків Н.М. Авторитет правосуддя VS свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (15). 2018. С. 45—52.
5. Сташків Н.М., Кравчук В.М. Репутація судді як передумова формування поваги і довіри до суду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №5. С.34—37. URL: http://www.pap.in.ua/5_2019/8.pdf
6. Сташків Н.М. Довіра як один із основних чинників формування поваги до суду (аналіз документів, ухвалених міжнародними та європейськими інституціями). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. №2. С.19—23. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2020/6.pdf
7. Сташків Н.М. Повага до суду як необхідна умова суддівської незалежності. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 3(31), 2020, vol. 2. С. 187—194. ISSN 2353-8406

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Сташків Н.М. Становлення та розвиток судової системи Української Народної Республіки періоду Центральної Ради.

Правозастосування: теорія, методологія та практика: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 13 квітня 2017 року. Тези наукових доповідей. Київ-Тернопіль: «Економічна думка», 2017. С. 276—280.

9. Сташків Н.М. Інформаційна відкритість судової влади. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, ТНЕУ, 21-22 квітня 2017 р. Тернопіль: Економічна думка, 2017. С.270—272.*

10. Сташків Н.М. Шляхи відновлення громадської довіри до судової влади: позиція Ради Європи: *Юридична наука і практика: пошук правової гармонії: Матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції. 5 жовтня 2017 р. URL: <https://cutt.ly/kbILxz4>*

11. Сташків Н.М. Довіра/недовіра до судової влади: аналіз соціопитувань. *Законотворчість, правовладдя та справедливість у демократичній державі. Матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 18 червня 2020 року. URL: <https://cutt.ly/3g5NZbh>*

12. Сташків Н.М. Повага до суду як правова категорія. *Права людини, демократія, правосуддя: проблеми, досягнення, перспективи: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 10 грудня 2020 року. Тези наукових доповідей. К.: АртЕк, 2020. С. 45—49. URL: <https://cutt.ly/ibI1384>*

13. Сташків Н.М. Роль адвокатів у забезпеченні принципу поваги до суду. *Право та закон: теорія, методологія, практика: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 15 квітня 2021 року. URL: <https://cutt.ly/ybILhfb>*

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Методологія та стан наукової розробки теми	24
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження: повага до суду і суміжні категорії	35
1.3. Повага до суду як один із принципів правової держави	51
1.4. Повага до суду як необхідна умова суддівської незалежності	62
Висновки до першого розділу	75
РОЗДІЛ 2. АВТОРИТЕТ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	
2.1. Взаємозалежність поваги до суду та авторитету судової влади	79
2.2. Аналіз позицій та рекомендацій міжнародних та європейських інституцій щодо зміцнення довіри до судової влади	88
2.3. Реальний стан та шляхи забезпечення принципу поваги до суду в Україні	99
Висновки до другого розділу	116
РОЗДІЛ 3. ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО СУДУ ТА АВТОРИТЕТ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	
3.1. Свобода вираження поглядів і повага до суду: теоретичне узагальнення правових позицій ЄСПЛ	119
3.2. Межі права адвокатів та суддів на свободу вираження поглядів з позицій необхідності збереження авторитету судової влади	140
Висновки до третього розділу	166
ВИСНОВКИ	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ	206

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВККС України – Вища кваліфікаційна комісія суддів України

ВРП – Вища рада правосуддя

ВС – Верховний Суд

ВСУ – Верховний Суд України

ГО – громадське об'єднання

ДСА України – Державна судова адміністрація України

Європейська Конвенція (Конвенція) – Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини

ЄС, Суд – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗМІ – засоби масової інформації

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КК України – Кримінальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

КМРЄ – Комітет міністрів Ради Європи

КРЕП – Консультативна рада європейських прокурорів

КРЕС – Консультативна рада європейських суддів

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НШС України – Національна школа суддів України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РСУ – Рада суддів України

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Судова влада є обов'язковим атрибутом незалежної, суверенної, соціальної, демократичної та правової держави, домінантою демократичного суспільства, а належний захист прав і свобод людини та справедливе судочинство – одна з головних якостей такої держави. Правосуддя за європейськими стандартами, що базується на верховенстві права, – це основа розвитку нашої країни і гідного життя її громадян. Для виконання цієї місії судова система має бути незалежною і авторитетною. Основою авторитету, безсумнівно, є повага і довіра, це означає, що авторитетний суд, який потрібен українському суспільству, має опиратися на стійке та щире схвалення громадян, повага до судової влади стає запорукою стабільності правової держави. Відсутність довіри і підтримки з боку населення, поваги з боку представників інших гілок влади має наслідком падіння авторитету представників судової гілки влади, що, в свою чергу, є не лише фактором, що затримує її на шляху європейської інтеграції, але й не дає змоги окреслювати її як правову державу, котра впевнено і успішно підходить до практичного втілення цього ідеалу.

Відтак, закріплення в суспільній думці переконання в правоті, незалежності та неупередженості судової влади є гарантією стабільності, миру та спокою. Це надаватиме судовим рішенням такий кредит суспільної довіри, коли кожна людина, навіть не погоджуючись з ухваленим рішенням, все одно буде впевнена у його справедливості і правильності, зважаючи на загальне переконання в авторитетності судової влади.

У складних умовах правової реальності в Україні пошук напрямків підвищення ступеня поваги до суду, репутації та іміджу суддів, посилення авторитету судової влади, стає актуальним і, водночас, складним завданням. І починати здійснення цього завдання слід, на наш погляд, з теоретичного

обґрунтування принципу поваги до суду як одного із найбільш важливих принципів функціонування судової влади, розгляду прецедентів поваги та підтримки авторитету правосуддя в практиці Європейського суду з прав людини, визначення факторів, що забезпечують посилення поваги до суду тощо.

Події останніх років свідчать про незавершеність процесів судової реформи в Україні. Очікуваного зростання довіри до судової влади не відбулось, що негативно позначилось на її авторитеті серед населення та міжнародних партнерів України. Пошук шляхів зміцнення авторитету судової влади є одним з важливих завдань на шляху встановлення верховенства права і забезпечення суворого дотримання права на справедливий суд, що є умовою європейської інтеграції України. Отже, дослідження проблеми забезпечення поваги до суду як істотної засади ефективності функціонування судової влади є в сучасних умовах надзвичайно актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота здійснювалася в межах одного із векторів руху, що передбачений Стратегією розвитку України 2020, а також Стратегією розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки, затвердженою 11 грудня 2014 року Радою суддів України, Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки, затвердженою 11 червня 2021 року Указом Президента України № 231/2021. Тема дослідження узгоджується також з Указом Президента України № 722 від 30 вересня 2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; «Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016-2020 роки», затвердженими 3 березня 2016 року загальними зборами Національної академії правових наук України.

Дослідження виконувалося на кафедрі теорії та історії держави і права Західноукраїнського національного університету у рамках науково-дослідної

держбюджетної теми «Тенденції розвитку держави і права в Україні (XX ст. – перша чверть XXI ст.)» (державний реєстраційний номер 0117U000144).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження - комплексний теоретико-правовий аналіз принципу поваги до суду як принципу правової держави та фундаментальної засади ефективності функціонування судової влади.

Для успішного досягнення визначеної мети, на наш погляд, необхідно вирішити наступні завдання:

- 1) сформулювати методологічну та джерельну основу дослідження;
- 2) схарактеризувати зміст поваги до суду як правової категорії, окреслити сутність суміжних категорій, зокрема, таких як репутація, авторитет, імідж, престиж суду та визначити їх співвідношення з повагою до суду;
- 3) розглянути повагу до суду як принцип правової держави та необхідну умову суддівської незалежності;
- 4) дослідити взаємозв'язок і взаємовплив принципу поваги до суду із поняттями авторитет судової влади, довіра до суду;
- 5) здійснити аналіз розвитку, закріплення і забезпечення даного принципу в Україні та в міжнародній практиці;
- 6) визначити реальний стан довіри та поваги до суду в Україні та запропонувати можливі шляхи забезпечення принципу поваги до суду;
- 7) осмислити і узагальнити наявні прецеденти поваги та підтримки авторитету правосуддя в практиці Європейського суду з прав людини.

Об'єкт дослідження – судова влада і засади її функціонування в сучасній демократичній і правовій державі.

Предмет дослідження – повага до суду як принцип правової держави та фундаментальна засада ефективності судової влади.

Методологічну та теоретичну основу становить комплекс фундаментальних, загальнонаукових, спеціальнонаукових та конкретнонаукових методів, підходів і принципів, що відповідають визначеним меті та завданням наукового дослідження. У процесі роботи дотримано принципів діалектики, об'єктивності, обґрунтованості, системності; використано логічні методи та прийоми – дедукції та індукції, аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення. При формулюванні понятійно-категоріального апарату дослідження застосовано термінологічний метод (підрозділ 1.2.). Підхід до суспільних процесів і явищ здійснювався з урахуванням реальних умов та рівня морального й духовного розвитку суспільства (підрозділи 1.3., 1.4., 2.1., 2.3.). Статистичний та соціологічний методи використані в ході аналізу емпіричних даних про рівень довіри населення до судової влади (підрозділ 2.3.). Системний та структурно-функціональний підходи були використані для формування класифікацій, визначення ознак, виділення структурних елементів певних явищ, наприклад поваги до суду як правової категорії (підрозділ 1.2.), складників незалежності суддів (підрозділ 1.4.), чинників, які шкодять авторитету судової влади (підрозділ 2.3.) тощо. Особлива увага приділялась використанню спеціальних методів загальнотеоретичної юриспруденції, зокрема формально-юридичного, який активно використовувався при аналізі нормативно-правових актів щодо організації і функціонування судової влади (підрозділ 2.2.) осмисленні правових позицій, сформульованих у рішеннях ЄСПЛ, що стосуються нашої проблематики (розділ 3). Загалом, методологія зумовлена специфікою теми, предметом дослідження, його метою і завданнями.

Теоретичною основою дисертаційної роботи стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Незважаючи на актуальність та підвищений останнім часом інтерес до цієї проблематики, велика кількість окреслених питань залишається поза межами ґрунтовних правових досліджень. А принцип поваги до суду в науковій літературі досі комплексно і всебічно не

розглядався. Хоч, безперечно, деякі аспекти і ракурси проблеми вже були предметом наукових пошуків.

Так, загальне поняття принципів права (їх генеза, класифікація та реалізація) достатньо ґрунтовно розроблене в працях О. В. Грищук, В. Н. Дьомін, А. М. Колодія, О. Я. Лаврів, С. П. Погребняк, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, О. В. Старчук, Т. І. Фулей та ін. Роботи цих та інших вчених є теоретичною основою дослідження.

Дослідженню принципів функціонування судової влади присвячені роботи таких науковців, як: Ю. М. Грошевий, Т. Б. Любовнікова, О. І. Махницький, Л. М. Москвич, І. В. Назаров, В. Ф. Погорілко та багато інших.

Питання відповідальності за неповагу до суду розглянуто в дослідженнях В. Гречишникової, Ю. Калашник, Л. Остафійчук, М. Шкіля та інших.

Вивченню проблеми позитивного іміджу державних органів влади, включно з органами судової влади, присвячено низку наукових розробок таких науковців, як: В. Авер'янов, А. Бернюков, В. Бігун, Ю. Битяк, О. Величко, В. Вільгушинський, Р. Калюжний, С. Ківалов, Ю. Лобода, Б. Малишев, Л. Москвич, Л. Остафійчук, С. Рабінович, О. Стівба та інших.

Втім, окреслені напрацювання науковців у цій сфері не вичерпують перспектив дослідження широкого кола питань, що стосуються принципу поваги до суду. Ця кваліфікаційна робота є спробою ґрунтовного, систематизованого теоретико-правового дослідження поваги до суду як принципу функціонування демократичної, правової держави.

Наукова новизна одержаних результатів. Найвагомішими результатами дослідження, яким характерні елементи наукової новизни, є такі висновки та положення.

Уперше:

- обґрунтовано авторське бачення, що повага до суду є принципом правової держави, адже остання не мислиться без незалежної, сильної і

авторитетної судової влади, а також фундаментальною засадою ефективності функціонування судової влади, адже виступає необхідною умовою реальної суддівської незалежності;

- комплексно досліджено правову категорію «повага до суду», й зокрема її охарактеризовано з психолого-соціологічної позиції, відповідно до якої повагу до суду формує переконаність учасників справи у чесності, об'єктивності і неупередженості судді; справедливість судових рішень; ефективність правосуддя (виконання судових рішень); інформаційний вплив медіа тощо; а також з юридичної позиції, за якою повага до суду – це будь-яка поведінка, яка не кваліфікується за законодавством як неповага. Обґрунтовано, що такий підхід є нині недостатнім, адже законодавчо в Україні визначені тільки вимоги процесуальної сумлінності (суд може застосувати заходи процесуального примусу за порушення судового процесу та зловживання правами), також встановлена адміністративна відповідальність за неповагу до суду;

- введено у науковий обіг поняття «скандалізація правосуддя», під яким розуміються будь-які вчинки (заяви та публічні висловлювання, участь в інформаційних кампаніях тощо), які негативно позначаються на незалежності судової влади та загалом підривають авторитет правосуддя, що має наслідком неповагу до суду.

Удосконалено:

- положення про те, що репутація судді, в основі якої такі складники як добросовісність та компетентність, незалежність, неупередженість і безсторонність, є фундаментом довіри і поваги до суду. Запропоновано законодавчо закріпити презумпцію сумлінності судді, адже після усіх, передбачених законодавством, етапів добору кандидатів на посаду судді, й зокрема спецперевірки і спецпідготовки, презюмується, що суддя відповідає усім вимогам, доки протилежне не буде доведено у встановленому порядку;

- теоретичне узагальнення практики Європейського суду з прав людини з питань свободи вираження поглядів та меж можливої критики суддів. Зокрема, судді, на відміну від представників законодавчої та виконавчої гілки влади, не є суб'єктами, щодо яких можливі розширені межі критики, але й не користуються імунітетом від критики і контролю. Тож допустимою може бути визнана критика, якщо є чіткі докази та джерела інформації, які підтверджують факти, якими ця критика обґрунтовується. Тоді вона дає можливість привернути увагу суспільства до потенційних недоліків судової системи.

Набуло подальшого розвитку:

- висновок про те, що налагодження взаємовідносин судової влади з громадськістю набуває пріоритетного значення, бо здатне підвищити повагу громадян до суду і суддів. У цих взаємовідносинах чи не найважливішу роль відіграють медіа, що виступають посередником (комунікативним каналом) між судами та громадськістю. Серйозне значення має також поведінка представників сторін (головним чином, адвокатів), які формують думку про судову владу, а також поведінка представників виконавчої та законодавчої гілок влади, котрі мають поважати судові рішення та гідність суддів, і демонструвати цю повагу громадськості, не допускаючи втручання в здійснення правосуддя. І, нарешті, мають значення прямі зв'язки з громадою, які встановлюються за допомогою активностей судів ознайомчого та інформаційного характеру, що орієнтовані на різні категорії громадян, завдяки яким суспільство отримує інформацію про діяльність судів і роботу суддів;

- положення про те, що повага до суду забезпечує судовим рішенням особливий кредит суспільної довіри, коли кожна людина, навіть якщо рішення ухвалене не в її користь, буде вважати його справедливим і законним з підстав загального переконання в авторитетності судової влади;

- розуміння, що довіра суспільства і повага до судової влади – запорука незалежності та ефективності судової системи, а отже гарантує стабільність і спокій у державі.

Практичне значення результатів кваліфікаційної роботи полягає в тому, що сформульовані у ній висновки та теоретичні положення можуть сприяти подальшому розвитку загальнотеоретичної юриспруденції. Проведене у роботі дослідження принципу поваги до суду дало можливість виявити стан його закріплення у чинних нормативних документах, чіткіше визначити напрямки його забезпечення, а отже, є важливим для вдосконалення чинного законодавства.

Сформульовані висновки будуть корисні при виборі оптимальних шляхів завершення судової реформи в Україні, дадуть можливість уникнути різноманітних негативних явищ та тенденцій.

Теоретичні положення дисертаційного дослідження корисні й у навчальному процесі (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес юридичного факультету Західноукраїнського національного університету №126-29/1988 від 12.09.2021), можуть бути використані при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників, навчально-методичних комплексів, лекцій з теорії права і держави, юридичної деонтології, конституційного права, судових та правоохоронних органів тощо. Результати дослідження є також корисними у практичній діяльності органів державної влади (довідка про використання результатів дисертаційного дослідження у Тернопільському міськрайонному суді Тернопільської області №7/447/2021 від 27.09.2021) та громадських об'єднань (інші довідки).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у роботі положення, висновки, узагальнення, пропозиції та рекомендації обґрунтовано на основі власних досліджень в ході аналізу і опрацювання наукових, нормативних та статистичних джерел, навчальної та довідкової літератури.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й висновки, що сформульовані і відображені в кваліфікаційній науковій праці, дискутувалися на кафедрі теорії та історії держави і права Західноукраїнського національного університету, оголошувались та обговорювалися на наукових конференціях (Міжнародна юридична науково-практична конференція «Правозастосування: теорія, методологія та практика», м. Київ, 13 квітня 2017 року; II Міжнародна науково-практична конференція «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід», м. Тернопіль, 21-22 квітня 2017 року; Міжнародна юридична науково-практична конференція «Юридична наука і практика: пошук правової гармонії», м. Київ, 5 жовтня 2017 року; Міжнародна юридична науково-практична конференція «Законотворчість, правовладдя та справедливість у демократичній державі», м. Київ, 18 червня 2020 року; Міжнародна юридична науково-практична конференція «Права людини, демократія, правосуддя: проблеми, досягнення, перспективи», м. Київ, 10 грудня 2020 року; Міжнародна юридична науково-практична конференція «Право та закон: теорія, методологія, практика», м. Київ, 15 квітня 2021 року).

Публікації. Результати дослідження викладені у 13 публікаціях, 6 з яких вміщено у фахових виданнях, затверджених наказами МОН України, 1 – в міжнародному періодичному фаховому науково-практичному правовому виданні, 6 – опубліковані тези доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях.

Структура та обсяг роботи. З огляду на поставлену мету, завдання, враховуючи вимоги до характеру, обсягу та змісту даної кваліфікаційної наукової праці, а також логіку викладу проблеми, вона по структурі складається з: вступу, основної частини, що складається з 3 розділів, які містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (277 найменувань).

РОЗДІЛ 1.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Методологія та стан наукової розробки теми

Методологія, як найбільш елементарно відзначає О. Новіков, — це вчення про організацію діяльності, власне, цілеспрямовану активність людини [119, с. 6]. Жодне теоретико-правове дослідження, як продуктивна діяльність, спрямована на отримання об'єктивно нового або суб'єктивно нового результату, не зможе бути достатньо ефективним і успішним без попереднього визначення методологічної основи. Адже для якісного виконання будь-якого важливого наукового завдання потрібна оптимізація наукового пошуку, застосування досконалого наукового інструментарію.

Вибудовування системи істинних знань, зазначає Р. Шевчук, забезпечують два основні види пізнавальної діяльності: відшукання нових знань (безпосередньо пізнання); формування їх у чітку й зрозумілу теоретичну конструкцію (систематизація знань) [263, с.32]. «Наукове пізнання – це цілеспрямований процес, що забезпечує вирішення чітко визначених пізнавальних завдань, поєднаних метою пізнавального процесу» [263, с. 33].

Так почалося становлення методології як вчення про прийоми, засоби, принципи наукового пізнання.

М.В. Костицький характеризує методологію як цілісне вчення, світоглядну теорію, що відображає дійсність чи значний її фрагмент. Таке вчення чи теорія мусить мати вироблений понятійно-категоріальний апарат, який, будучи застосованим за правилами формальної чи діалектичної логіки, сприяє приросту знання про конкретний об'єкт пізнання [84, с. 17].

Методологію визначають також як: сукупність філософських методів пізнання; систему методів пізнання, зокрема спеціально-наукових; загальну теорію методів пізнання; «багаторівневу «споруду», на верхніх «поверхах» якої розміщується філософська методологія, далі – загальнонаукова методологія, а на найнижчих – методологія галузевих видів науки» [264, с. 17-18].

Шевчук Р. диференціює методологію наукового пізнання в онтологічному та гносеологічному вимірах. «В онтологічному вимірі методологія наукового пізнання – це система філософських засад пізнавальної діяльності та відповідних загальнонаукових, міжгалузевих та галузевих наукових принципів, методів, категорій і теоретичних положень, що забезпечують отримання та систематизацію нових знань про об'єктивну реальність. У гносеологічному вимірі – це вчення про суттєві властивості й закономірності виникнення, функціонування та розвитку множини методологічних систем» [263, с.42-43].

М.С. Кельман вказує: «...методологія є складним багатоплановим утворенням, що охоплює проблеми структури юридичного наукового знання загалом і особливо його теорій, концепцій, тенденції виникнення, функціонування і зміни наукового знання, а також його класифікації, типології, понятійний апарат методології та її наукову мову, структуру і склад методологічного підходу та інших наукових методів, що застосовуються в юридичній науці» [65, с.4].

Тож одним з завдань, які ми поставили перед собою, є пошук методологічних та загальнотеоретичних підходів для наукового дослідження принципу поваги до суду, визначення наукових прийомів, концептів, методів дослідження теорії та практики функціонування судової влади в умовах формування правової держави та розвитку громадянського суспільства та пошук можливих шляхів забезпечення принципу поваги до суду в Україні, що надало б можливість здійснити розробку цієї тематики ефективно і якісно.

Складність, багатогранність і міждисциплінарність обраних предмета та об'єкта дослідження зумовлюють необхідність їх вивчення у системі координат, яка задана різними рівнями наукової методології.

У дисертації використано методологічні підходи, принципи, засоби та методи наукового пізнання. Застосовуються наукові досягнення зі сфери філософії, загальнотеоретичної юриспруденції, історії держави і права, політології та соціології.

Методологічні підходи охоплюють сукупність наявних знань, навичок, понятійного апарату, що є в розпорядженні дослідника, щоб розглянути проблему з конкретної позиції. Зокрема, для нашого дослідження важливе значення мали:

Системний підхід, що був використаний при розгляді досліджуваного явища (принципу поваги до суду) як системи, компоненти якої знаходяться в постійній взаємодії і обумовлюють розвиток один одного. Як слушно вказує Г. Лук'янова, «в основі системного підходу лежить дослідження певного об'єкта як цілісної системи, що має внутрішню структуру, поділяється на складові елементи, і завдання дослідника полягає в тому, щоб визначити їх кількість, порядок організації, зв'язки та взаємодію між ними» [99, с.40].

Концептуальний підхід, адже дослідження спрямоване на вироблення концепції, що включає в себе формування, ключові аспекти та особливості реалізації принципу поваги до суду.

Аспектний підхід. Він базується на вивченні тільки одного параметра, якості, напрямку, проблеми, що є найбільш значущою. Так, принцип поваги до суду розглядається як один із принципів правової держави (підрозділ 1.3.), як необхідна умова суддівської незалежності (підрозділ 1.4.).

Емпіричний підхід. Дослідження спирається на наявний досвід вже реалізованої діяльності, на реальний стан судової системи, опрідметнений у статистичних звітах та соціологічних опитуваннях, зрештою, на власний авторський досвід реальної суддівської діяльності.

Прагматичний підхід ґрунтується на тих цілях і завданнях, які повинні бути досягнуті в процесі здійснення дослідження.

Окреме місце серед методологічних підходів дослідження має *міждисциплінарний*. Це пов'язано з універсалізацією багатьох понять сфери державо і правотворення, їх перетином із соціологічними та політологічними розробками та концепціями.

Ю.М. Оборотов зазначав, що «дослідження міждисциплінарного підходу в юриспруденції дозволяє вийти до нових невіданих аспектів правового і державного буття, а також до розгортання дослідження шляхом залучення інших досягнень, наприклад політології, для осмислення питань розвитку держави і державності, уточнення існуючого категоріального апарату юриспруденції» [106, с. 14].

З'ясувавши найвагоміші методологічні підходи дослідження, слід звернути увагу ще й на необхідність визначення принципів як основоположних засад наукового пошуку. Й зокрема, важливу роль у нашому дослідженні відіграли:

Принцип взаємодії і єдиної спрямованості теорії і практики дослідження. Теорія може знаходити якісне вираження і має продуктивне значення тільки на практиці. Як сказав великий математик XIX ст. П. Чебишев: «теорія без практики мертва і безплідна, практика без теорії безкорисна і пагубна». Практика дозволяє перевірити реальність і істинність теоретичних концепцій і тверджень. Практиці ж повинна бути підконтрольна теорія, яка надає їй цілеспрямованого характеру і впорядковує її.

Принцип детермінізму є загальнонауковим, організовує побудову знання в конкретних науках, й зокрема в загальнотеоретичній юриспруденції. «Детермінізм виступає, перш за все, у формі причинності як сукупності обставин, які передують у часі певній події чи процесу і викликають його. Тобто, має місце зв'язок явищ і процесів, коли одне явище, процес (причина) за певних умов породжує чи виробляє інше явище, процес (наслідок)» [119, с. 66-67]. Модерний підхід до принципу детермінізму передбачає факт

наявності різних об'єктивно існуючих форм взаємозв'язку явищ, чимало з яких виражаються у співвідношеннях, що не мають безпосередньо причинно-наслідкового характеру. Сюди належать просторові і тимчасові кореляції, функціональні залежності і т.д. Однак всі форми реальних взаємозв'язків явищ в кінцевому результаті складаються на основі загальної діючої причинності, поза якою жодне явище дійсності не існує. В тому числі, і такі події, які можуть здаватися випадковими.

Оскільки метою наукового дослідження є отримання нового наукового знання, у зв'язці із принципом детермінізму загальноновизнано вказують такі принципи наукового пізнання як принцип *відповідності* і принцип *додатковості* [119, с. 72]. Очевидно, це обумовлено тим, що нове наукове знання співвідноситься: з об'єктивною реальністю — принцип детермінізму; з попередньої системою наукового знання — принцип відповідності; з особою дослідника — принцип додатковості.

Принцип розвитку. Передбачає, що об'єкти, процеси або явища досліджуються, виходячи з кількісних і якісних параметрів їх функціонування.

Принцип конкретності. У процесі дослідження розглядаються тільки важливі сторони процесів і явищ, і певні підходи до їх аналізу.

Принцип системності. Об'єкт дослідження повинен розглядатися як цілісне явище, що складається із сукупності взаємозалежних компонентів, пов'язаних між собою.

Принцип різностороннього вивчення об'єктів, процесів і явищ.

Принцип єдності історичного і логічного аспекту будь-якого досліджуваного об'єкту. Логіка пізнання визначає логіку розвитку. А історія розвитку різних об'єктів відображає сутність і специфіку їх ознак і характерних особливостей.

Крім методологічних підходів та принципів важливими складниками організації дослідницької роботи стали засоби наукового дослідження. Зокрема, в ході цього дисертаційного дослідження було використано

інформаційні, логічні та мовні засоби. Слід відзначити, що *інформаційні засоби пізнання* відіграють у наукових розвідках останнім часом чи не найголовнішу роль. Масове впровадження інформаційних технологій, обчислювальної техніки, засобів телекомунікацій докорінно змінює науково-дослідницьку діяльність у багатьох галузях науки, робить їх засобами наукового пізнання, уможливорює швидкий пошук необхідних даних, моніторинг новел у законодавстві, розширює і спрощує наукові комунікації, дозволяє значно спростити і скоротити час на обробку даних (наприклад, статистичних) тощо.

Використання *логічних засобів* в процесі побудови міркувань і доказів дозволяє відокремлювати контрольовані аргументи від інтуїтивно або некритично прийнятних, помилкові від справжніх, плутанину від протиріч.

До *мовних засобів пізнання* належать зокрема правила побудови визначень понять (дефініцій). У науковому дослідженні доводиться уточнювати використовувані поняття, символи і знаки, послуговуватися новітніми поняттями або вводити їх у науковий обіг. Визначення завжди пов'язані з мовою як засобом пізнання і вираження знань. Правила використання мови, за допомогою якої дослідник будує свої міркування і докази, формулює гіпотези, отримує висновки тощо, є вихідним пунктом пізнавальних дій. Їх знання дуже впливає на ефективність використання мовних засобів пізнання в науковому дослідженні.

Поряд із засобами пізнання у наукових дослідженнях використовують методи наукового пізнання (методи дослідження). Правильна методологічна основа роботи визначає обґрунтованість і переконливість одержаних результатів і висновків наукового пошуку.

Методологічною базою нашого дослідження є комплекс відповідних фундаментальних, загальнонаукових, спеціальнонаукових та конкретнонаукових методів, які використовуються сучасними гуманітарними науками, й зокрема юриспруденцією.

Фундаментальна (або філософська) методологія є вищим щаблем наукової методології, що розкриває загальну стратегію принципів пізнання явищ та процесів. Для нашого наукового пошуку особливе значення має діалектичний метод, що допоміг визначити загальний підхід до вивчення проблеми, проаналізувати наявні погляди на визначену проблематику, пізнати багатопланову та суперечливу дійсність.

Підкреслюючи важливість правильного методологічного орієнтування, М.І. Козюбра зазначає: «...філософська методологія як методологія вищого рівня узагальнення, яка складає світоглядну основу всієї наукової діяльності та конкретні (спеціальні, приватні) рівні методологічного осмислення даних науки та практики, становить систему дослідницьких принципів і методів спеціальних наук, а також вчення про цю систему» [72, с.7].

Загальнонаукова методологія застосовується у переважній більшості наук, адже усяке наукове дослідження має не лише предметну, а й методологічну сутність, зумовлює уточнення понятійного і категоріального апарату, різноманітних аспектів і підходів до тлумачення і інтерпретацій об'єкта й предмета дослідження.

Загальнонауковою методологічною основою нашої роботи стало використання логічних методів та прийомів – дедукції та індукції, аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення, що допомогли уникнути випадковостей, окремих незначних фактів. Структурно-функціональний, метод класифікації, теоретичного моделювання та інші.

Конкретнонаукова методологія – це ті специфічні підходи і методи, що прийняті і застосовуються конкретною наукою, а також принципи і засоби, які використовує конкретний дослідник. Для дослідження державно-правових явищ використовуються порівняльно-правовий, спеціально-юридичний, статистичний, конкретно-соціологічний, нормативно-догматичний та інші методи.

Висновки і положення, які формуються в теоретико-правовому дослідженні, базуються на принципах, нормах національного права,

практичному досвіді застосування законодавства, а також на наукових розробках теоретиків та філософів права.

Особлива увага приділялась використанню спеціальних методів загальнотеоретичної юриспруденції, зокрема формально-юридичного, який активно використовувався при дослідженні правових засад організації судової влади, аналізі нормативно-правових актів.

Отже, важливим компонентом кожної дослідницької роботи є визначення її методологічної основи. Вона є тим науковим фундаментом, який забезпечує якість, впорядкованість та результативність наукового пошуку. З огляду на здійснений аналіз методології необхідно зауважити, що використання визначеного наукового інструментарію має оптимізувати процес дослідження, підвищити рівень, результативність і якість кваліфікаційної наукової праці в цілому.

Наукове дослідження безперечно будується «на плечах попередників». Методологія пізнання державно-правових явищ, ґрунтуючись на результатах попередніх теоретичних досліджень, дає нам новий погляд на розуміння їх реальної сутності. Спадкоємність наукових теорій визначається згадуваним вище принципом відповідності наукового пізнання. Тож перш ніж розпочинати будь-яку наукову роботу з будь-якої проблематики, необхідно проаналізувати наукові джерела, пізнати, що вже було зроблено в цій сфері попередниками. Крім того, у ході вивчення наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених, аналізу їх ідей, опрацювання концепцій наукової й практичної діяльності дослідників та практиків, також здійснювалися пошуки методологічних основ нашого дослідження.

Суміжні аспекти, пов'язані з предметом нашого дослідження, вже були у фокусі дотичних наукових пошуків, відтак аналіз наукової літератури дозволяє виявити стан наукової розробки теми, досягнення і недоліки, прогалини у попередніх розвідках; визначити основні тенденції у судженнях; обрати аспекти та напрями подальшого дослідження; забезпечити достовірність висновків та результатів наукової праці.

Чи не найбільш розробленою ділянкою обраної проблематики, із тих, що стали предметом нашої наукової роботи, є загальнотеоретична характеристика принципів права, принципів правової держави. Зокрема, загальне поняття принципів права (їх генеза, класифікація та реалізація) достатньо ґрунтовно розроблене в працях О. В. Гришук, В. Н. Дьоміна, А. М. Колодія, О. Я. Лаврів, С. П. Погребняка, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, О. В. Старчук, Т. І. Фулей та ін. Тематика сучасної правової держави в тих чи інших аспектах, у тому числі її принципи і засади стала предметом наукового пошуку в працях таких науковців: Ю. Битяка, С. Бобровник, В. Бринцева, Р. Гринюка, О. Дашковської, В. Євдокимова, В. Журавського, А. Зайця, М. Козюбри, А. Колодія, В. Костицького, М. Кравчука, Н. Оніщенко, П. Пацурківського, О. Петришина, П. Рабіновича, О. Скакун, В. Скрипнюка, В. Тація, С. Тимченка, І. Хорта, О. Ярмиша та ін.

Низка робіт, що стали теоретичною основою дослідження, присвячена проблемам теорії та практики функціонування судової влади. Так, відзначимо напрацювання таких дослідників (серед яких є як практики, так і теоретики), як: В. Городовенко [36-38], котрий приділив увагу проблемам становлення незалежної судової влади в Україні та й далі вивчає окремі питання функціонування судової влади; П. Каблак [62, 63], дисертаційне дослідження якого стосується правових та організаційних аспектів взаємовідносин судової влади та громадськості; С. Нечипорук [117], об'єктом наукових інтересів якої стали конституційні засади організації та діяльності судової влади в Україні; О. Овсяннікова [123, 124], у наукових працях якої розкривається сутність транспарентності судової влади; С. Прилуцький [148], якому вдалося виробити цілісну концепцію судового права; І. Рекецька [161], наукова робота якої присвячена визначенню сутності судової влади в контексті демократичної трансформації українського суспільства; В. Співак [180], котрий перейнявся проблемами судової реформи; Т. Струс-Духнич [236], яка предметом дослідження обрала

теоретико-правові аспекти функціонування судової влади в період розбудови громадянського суспільства та ін.

Питанням удосконалення функціонування судової влади, й зокрема щодо вироблення напрямків підвищення ступеня довіри та поваги до судів, присвячено ряд наукових досліджень та публікацій (К. Бабенко [8], В. Кравчук [87], В. Маляренко [104], В. Петренко [129], Т. Ющенко [268] та інші).

Дослідженню принципів функціонування судової влади присвячені роботи таких науковців, як: Ю. М. Грошевий, П. І. Каблак, Т. Б. Любовнікова, О. І. Махницький, Л. М. Москвич, І. В. Назаров, Н. В. Охотницька, В. Ф. Погорілко та багато інших.

Проблемі позитивного іміджу органів державної влади, й зокрема органів судової влади, присвячено низку наукових робіт таких науковців, як: В. Авер'янов, А. Бернюков, В. Бігун, Ю. Битяк, О. Величко, Р. Калюжний, С. Ківалов, Ю. Лобода, Б. Малишев, С. Рабінович, О. Стовба та інших. Найбільш близькими до теми нашого дослідження є розробки В. Вільгушинського, який розглядає авторитет та імідж суду в контексті поведінки суддів у сфері судочинства та поза межами їх професійної діяльності і її вплив на рівень довіри суспільства до судової влади; Л. Москвич, яка досліджує питання авторитету суду і судді як одного із показників позитивної громадської оцінки функціонування судової системи країни, суспільної довіри до суду та ефективності судової влади; Л. Остафійчук, яка в контексті своєї наукової розробки розглядає повагу до суду з точки зору забезпечення незалежності суддів.

Достатньо наукових праць присвячено історико-правовим передумовам утворення судової системи України, аналіз яких безперечно сприятиме успішному виконанню поставлених нами завдань. Зокрема, М. М. Бедрій дослідив функціонування судів в Україні в історико-правовому ракурсі, та, розглядаючи основні ознаки українських копних судів (XIV – XVIII ст.), вказував на взаємовплив поваги та довіри членів громади до суду,

авторитетності суддів і утвердження елементів гласності та демократизму копного судочинства. В. Тернавська та В. Тертишник, розглядаючи форми народовладдя у сфері правосуддя, аналізуючи історичну спадщину діяльності суду присяжних в Україні, визначали повагу і довіру громадян однією з ключових засад його діяльності.

Джерела з порівняльного судового права (роботи І. Є. Марочкина, Н. В. Сібільової, В. С. Бабкової, Ю. І. Крючко, В. І. Шишкіна та ін.) та наукові праці зарубіжних авторів (Т. В. Апарова, В. Бернхем, Р. Давид, Д. М. Дениел, С. А. Єгоров, К. Жоффре-Спинози, М. І. Клеандров, В. А. Туманов, Р. Уолкер, Ю. П. Урьяс, С. В. Філіппов, В. Чіркін тощо) є основою для здійснення компаративного аналізу принципу поваги до суду в державах інших правових систем.

Емпіричною базою дослідження стала правозастосовна та правоінтерпретаційна практика (в першу чергу рішення Європейського суду з прав людини) [181-221], а також різноманітні статистичні дані та соціологічні опитування [28; 56; 57; 59; 60; 222], аналіз яких дав можливість дійти певних висновків щодо динаміки ставлення громадян до судової влади, меж можливої критики діяльності суддів.

Загалом, використані джерела умовно можна розподілити у такі чотири групи:

1) нормативні акти, серед яких і міжнародні, які визначають певні стандарти в галузі прав людини або мають рекомендаційний характер щодо принципів та правил, що регламентують професійну поведінку суддів, так і внутрідержавне законодавство, яке є правовою основою функціонування судової влади. До цієї ж групи входять наукові, науково-практичні та науково-популярні коментарі до цих актів;

2) дисертації та автореферати, монографії, наукові публікації, інші наукові праці, котрі стосуються дослідження окремих аспектів визначеної проблематики та стали теоретичною основою для наукового опрацювання обраної теми;

3) довідковий та інформаційний матеріал, який охоплює підручники і посібники з окремих дисциплін, а також енциклопедичну та довідкову літературу; збірки, звіти та узагальнення статистичних даних, а також інші джерела, які хоч і містять загальну інформацію, але, безперечно, сприяють досягненню поставленої мети і виконанню завдань;

4) матеріали правозастосовчої (судової) практики, й зокрема правові позиції, що знайшли відображення в рішеннях Європейського суду з прав людини, Верховного Суду.

Таким чином, в процесі дослідження було опрацьовано різні джерела, які не є рівноцінними за своєю науковою значущістю, але їх сукупність уможливила достатнє охоплення фактажу і забезпечила певну аргументацію та вірогідність висновків.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження: повага до суду і суміжні категорії

Дослідник, розв'язуючи наукове завдання, не може оминати питання коректного використання наукової термінології і, в ідеалі, повинен вибудувати свій понятійний апарат. Тут доцільно акцентувати на необхідності провести чітку межу між повсякденною і науковою мовою. А відмінність полягає в тому, що до повсякденної розмовної мови не ставлять особливих вимог щодо точності використовуваної термінології. Однак, як тільки ми починаємо вживати ці ж поняття у наукових текстах, то відразу виникають запитання: в якому значенні використовується це поняття, що автор вкладає у їх зміст? У кожному конкретному випадку дослідник повинен відповісти на питання: в якому сенсі він використовує ту чи іншу дефініцію.

У цілях виконання поставленої в роботі мети, в першу чергу вважаємо за необхідне окреслити зміст поняття «повага» та з'ясувати його

співвідношення із суміжними поняттями і категоріями, як-от авторитет, репутація, імідж, престиж тощо.

За новим тлумачним словником української мови: «повага – почуття шани, прихильне ставлення, що ґрунтується на визнанні заслуг, високих позитивних якостей; пошана; солідність, серйозність» [118, с. 710]. «Повага - абстрактна соціальна категорія, що відображає оцінку почуття гідності, вищості, більшої ідеальності того, на кого направлена дана оцінка. Вона базується на визнанні високих якостей кого-небудь чи чого-небудь, відносно яких проводиться ця соціальна оцінка» [134].

Авторитет походить з латини: *auctoritas* - влада, вплив. В англійській мові збереглося первинне значення латинського слова, англійською *authority* – це влада. Українською мовою слово авторитет має зовсім інше значення. Тлумачний словник подає це поняття як «загальновизнане значення, вплив» [118, Т.1, с. 16], у політологічному словнику воно трактується «як загальновизнаний вплив особи або організації в різних сферах суспільного життя, заснований на знаннях, моральних чеснотах, досвіді» [176]. Деякі джерела містять таке тлумачення «авторитет – суб'єкт, що має повагу і визнання людей, і саме через це має вплив на них» [2]. Це слово вживається також як синонім понять «значення», «компетентність», «сила», «вага», «престиж» і, зрештою, як «загальновизнана довіра».

Поняття репутація (фр., лат. *reputation* – розсуд, обдумування) означає набута ким- або чим-небудь соціальна оцінка, громадська думка про якості, чесноти або недоліки кого- або чого-небудь [118]. Інтернаціональне ж тлумачення цього терміну пояснює репутацію як «оцінку, загальну думку про когось, або ж «авторитет», «вплив», «кредит», «престиж», «силу» і синонімом до нього вважає «славу» [277, р. 495]. Репутація – це спільна думка про якості, чесноти, недоліки організації, яка «складається з асоціацій, образів у різноманітний спосіб, але вона єдина. Вона цілком визначається минулим, а не теперішнім чи майбутнім» [35, с.73].

Репутація – складне та оціночне поняття, однак у законодавстві воно не закріплено, що надає широку свободу для його тлумачення та розуміння. За визначенням Р.О. Стефанчука, «репутація є усталеною оцінкою фізичної чи юридичної особи у будь-якій сфері професійної чи іншої суспільно-корисної діяльності, що ґрунтується на наявній інформації про її позитивні та негативні суспільно-значимі діяння, що відома оточуючим, і в силу цього відображена в суспільній свідомості як думка про особу з точки зору моралі даного суспільства чи соціальної групи» [235, с. 451]. Репутація як соціальна оцінка, думка громадськості, оточення, формується протягом усього життя особи чи існування організації, на підставі індивідуальних характеристик, образу чи стилю життя, демонстрації поведінки у конкретній ситуації, персональних якостей, здобутків у професійній чи інших сферах життя. Зазвичай виділяють такі види репутації: позитивна (висока, бездоганна, чиста) та негативна (низька, сумнівна); за сферою життя – політична, фінансова, ділова, наукова, персональна (особистості) тощо.

У правових дослідженнях репутація розглядається у звуженому контексті, як ділова репутація, яка формується лише у професійній сфері діяльності індивіда чи організації, за рахунок професійних та ділових якостей і поведінки особи. Так, відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України, «під діловою репутацією фізичної особи розуміють набуту особою суспільну оцінку її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків» [154]. «Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин» [154]. Втім, таке тлумачення ділової репутації використовується лише для правовідносин, що виникають у зв'язку з реалізацією гарантованого цивільним законодавством права на судовий захист честі, гідності та ділової репутації.

На сьогодні репутацію як правовий інститут не розглядають, але відсутність нормативного закріплення поняття репутації не повинно обмежувати сферу її дослідження. Репутаційні стандарти суддів, на наш погляд, закладені у встановлені критерії добору кандидатів на посаду судді та окремі законодавчі поняття, такі як: «професійна компетентність», «ділові та моральні якості», «освітній та професійний рівень», «етична поведінка», «конфлікт інтересів» та «добročесність».

За твердженням авторів Моніторингу стану незалежності суддів в Україні, що здійснений Центром суддівських студій у 2014 року, «репутація складається із ідентичності всередині самої судової влади, усвідомлення та розуміння її цінностей та місії» [110, с.46]; а також того образу, що формується у суспільній свідомості (в тому числі, за допомоги медіа та PR-технологій, що використовують прес-служби); усталеного набору очікувань та емоцій у сприйнятті більшості споживачів.

Дуже близьким до поняття «репутація», є поняття «імідж», яке останнім часом вживається все частіше, при чому в різних галузях, тому існує велика кількість підходів та концепцій до його визначення.

Імідж – це такий образ кого-небудь або чого-небудь, що склався в суспільній свідомості і має характер емоційно забарвленого стереотипу. Певний імідж може мати особа, політична чи історична постать, професія тощо. Імідж віддзеркалює соціальні очікування певних груп. Одні дослідники характеризують імідж як образ особистості, який більш чи менш відповідає реальному суб'єктові, що формується в масовій свідомості як на свідомому, так і на підсвідомому рівнях. Інші дослідники вказують, що імідж варто вивчати в широкому розумінні «як поширення уявлення щодо характеру того або іншого об'єкта; у більш вузькому (стосовно пропаганди, реклами) як цілеспрямовано сформований образ-уявлення, який за допомогою асоціацій наділяє об'єкт (явище, особистість, товар тощо) додатковими цінностями (соціальними, політичними, соціально-психологічними, естетичними тощо)

та завдяки цьому сприяє більш цілеспрямованому та емоційному сприйманню» [18, с. 211].

О. Величко характерними ознаками іміджу називає: «1) емоційне забарвлення, тобто сприйняття образу крізь призму власної емоційності; 2) динамічність, тобто не постійність образу, а його зміна залежно від зовнішніх тенденцій; 3) активний характер, тобто спроможність справляти вплив на поведінку людей, їх бажання та вибір; 4) штучність, тобто імідж – це не справжній, а створюваний за допомогою зовнішніх регуляторів образ; 5) притаманність відповідної мети, тобто це не стихійно створюваний, а цілеспрямований, продуманий, чітко спланований образ; 6) наявність суб'єкта сприйняття, тобто цільової аудиторії, для сприйняття якої, формується образ» [18, с. 211]. Виходячи із сформульованих ознак, дослідниця пропонує своє формулювання поняття «імідж»: «це штучно сформований за допомогою зовнішніх регуляторів в свідомості суб'єкта сприйняття, емоційно забарвлений образ певного об'єкта, який відображає уявлення суб'єкта про характеристики, притаманні об'єкту» [18, с. 211].

Вважаємо, що важливо у визначенні акцентувати також, що імідж – стереотипізований образ конкретного об'єкта, саме тому, досліджуючи природу іміджу, окремі науковці звертають увагу на його взаємозв'язок із соціальними стереотипами. На думку В. Королька, «стереотипи мають об'єктивну природу і є невід'ємною властивістю психіки людини робити узагальнення» [83, с. 296]. Стереотип поєднує два начала – знання й відношення, кожне з яких може стати переважаючим. Полегшуючи процес соціального пізнання, стереотипи зумовлюють формування досить елементарної соціальної свідомості, визначають поведінку людей відповідно до набору простих, у чомусь не завжди адекватних автоматичних емоційних реакцій [98]. Через це в масовій свідомості створюються стереотипи, що спричиняють виникнення й укріплення упереджень, неприйняття нового тощо. Так, під впливом доволі негативного стереотипу складається оцінка громадянами України суддів. Вони оцінюються неадекватно, під впливом

цілеспрямованої дискредитації судової влади з боку ЗМІ і представників інших гілок влади. Як правило, поза увагою залишається позитивний аспект її діяльності, говорять же тільки про її недосконалість і недоліки. Суди щоденно перебувають під тиском негативної інформаційної компанії в ЗМІ. Так, відповідно до проведеного дослідження «Інституту Медіа Права», лише 3,4% новин про діяльність судів мають позитивний характер, тоді як негативний характер мають 41,2% новин [120].

Аналізуючи поняття «імідж» у контексті відображення ним суспільної оцінки професійної діяльності суддів, ми можемо говорити як про особистий імідж кожного судді, так і про імідж кожного конкретного суду в системі судоустрою, імідж судової влади та держави загалом.

Специфічними ознаками іміджу органів судової влади у порівнянні з іміджем інших державних органів, на думку О. Величко, є: «1) вплив на формування іміджу органів судової влади діяльності не тільки суддів, але і інших працівників суду, які безпосередньо не здійснюють правосуддя, зокрема, секретарів, помічників суддів та інших, які безпосередньо контактують з відвідувачами суду та учасниками судового процесу, 2) вплив на формування іміджу рішень, які приймає суд на користь чи не на користь суб'єкта сприйняття, внаслідок чого імідж стає менш стійким, 3) вплив на формування іміджу якості та доступності інформації, розміщеної в приміщенні суду, а також зручність розташування приміщень тощо» [18, с. 211-212]. Цілком погоджуючись з такими факторами впливу на імідж органів судової влади, відзначимо ще, що стереотипний образ суддів формують і ЗМІ та інші інформаційні та комунікаційні канали, з яких громадяни отримують інформацію про суди та суддів. І треба констатувати, що журналісти ЗМІ надають перевагу сенсаційним матеріалам про корупцію в судах, про резонансні справи, в яких громадськість керується зазвичай емоціями, а не нормами права.

Таким чином дослідниця сформулювала визначення: «імідж судової влади – це створений в свідомості населення або його частини цілісний,

стереотипно сформований, емоційно забарвлений, образ системи судових органів та працівників цих органів, який характеризує відношення громадськості до цих органів та є здебільшого наслідком інформаційного впливу, а також, меншою мірою, безпосереднього сприйняття при зверненні громадян до суду або участі їх у судовому засіданні у якості свідків, третіх осіб тощо» [18, с. 212].

Отож, імідж — це образ, який можливо створити цілеспрямовано за допомогою переконань та слів [245, с. 183]. Поняття іміджу тісно пов'язане, але не ідентичне з поняттям репутації. Є навіть всі підстави стверджувати, що імідж до певної міри є складником репутації, але більш поверхневим, зовнішнім, навіть включає візуальний образ суддів, як приміром вважає О. Величко [18, с. 214]. Репутація ж більш глибоке поняття, в якому увага наголошується на морально-етичних якостях суддів: справедливості, неупередженості, незалежності, поважному ставленні до прав та свобод учасників процесу, високій культурі спілкування, постійному самовдосконаленні, старанності, високій моральності в особистому житті, усвідомленні власної важливої місії. Всі ці якості мають втілюватися у поведінці суддів, бути видимими у їх діяльності, позаяк їхня поведінка і є тим фактором, який як позитивно, так і негативно, найбільше впливає на довіру до суду.

На відміну від іміджу, репутація не дає можливості «бути представленим» і «демонструвати», адже процес становлення репутації значно довший. Як влучно вказано Т. Федорів: «імідж можна сформувати, репутацію слід заслужити» [249], бо ж вона створюється конкретними діями та вчинками, а не словами та ідеями.

Ще одним із термінів, якими позначають громадську оцінку суспільством судової влади як гілки влади та судді як її представника, є «престиж». Престиж є результатом оцінки, яку людина засвоює у готовому вигляді. У зв'язку з цим за природою він чимось подібний до стереотипів. Водночас суть та природа престижу значно ширші. Престиж як явище

багатогранне, поліфункціональне, яке має могутню спонукальну і регулятивну силу в суспільстві аналізувала Є. Курасова [94], яка констатувала, що не існує єдиної думки з питання природи престижу. Існує велика кількість розбіжних позицій у вітчизняній та закордонній науці; неоднозначні трактування природи й суті престижу в суспільних науках. Подекуди престиж ототожнюють з поняттями «авторитет», «повага», «привабливість», «імідж» тощо. Звичайно, тут все залежить від того, в якому контексті вживається це поняття, але з точки зору нашого дослідження ці поняття слід чітко розмежувати.

Престиж – громадська оцінка суспільної вагомості професії, організації, соціальної групи, конкретного індивіда тощо, міра визнання суспільством. За одних умов показниками престижу є ознаки матеріального добробуту, навіть розкоші, за інших – престиж стосується духовної сфери. У контексті теорії соціальної стратифікації «престиж є мірою, яка визначає розташування статусів на соціальних східцях» (М. Вебер). «Люди, об'єднані однаковим престижем (тобто такі, що перебувають в однаковому стані на шкалі суспільного визнання), створюють єдиний статус» [94, с. 134].

Можна виокремити два різновиди престижу: соціальний престиж і престиж професії. Соціальний престиж – це відображення в суспільній свідомості реального положення окремої людини, соціальної та професійної групи (страти), трудового колективу тощо в системі суспільних відносин, що характеризує той вплив, який вони мають в суспільстві. У вужчому значенні соціальний престиж значить те місце, яке, з огляду на суспільну думку, займає той чи інший соціальний статус в ієрархії [94]. Престиж професії – це «феномен суспільної свідомості, в якій відбивається наявна в суспільстві ієрархія професій, видів трудової діяльності, яка визначається розбіжністю в ступені складності й відповідальності праці, тривалістю необхідної для неї професійної освіти, рівнем її оплати та ін.» [94, с. 134-135].

Визначаючи співвіднесення іміджу та престижу, можна дійти висновку, що імідж можна сприймати як «штучний» конструкт, який можна

відкорегувати, змінити як у позитивну, так і негативну сторону через зміну форм і методів роботи, проведення масштабних PR-кампаній, проголошення публічних заяв. Водночас престиж є певним «ціннісним новотвором, що виникає в результаті співвідношення індивідуальних та суспільних ціннісно-нормативних стандартів. Він підвищує суб'єктивний статус особистості та сприяє її самореалізації. Престиж діяльності робить її референтно-значущою для індивіда, що сприяє ефективності праці» [64, с. 114].

Цілком погоджуємося з думкою Є. Курасової, що «джерело високого престижу – це узагальнений, ідеалізований образ представників певного виду діяльності, закріплений у стереотипі. Стереотипне ставлення до окремих, найяскравіших представників професії переноситься на всю професійну діяльність у цілому, а потім і на її типових, середніх представників, формуючи престижні оцінки» [94, с. 135]. Образ суду і судді в Україні останнім часом набув негативного забарвлення, тому підвищення їх престижу нерозривно пов'язане з руйнуванням сформованого стереотипу.

Узагальнюючи, слід зазначити, що попри традиційне вживання понять «повага», «авторитет», «репутація», «імідж» та «престиж» як синонімів, що пояснюється тим, що усі вони позначають відношення до об'єкта в суспільній думці, однак різниця між ними, при детальнішому аналізі, проглядається. І полягає вона в тому, що повага, авторитет і престиж – завжди вживаються у позитивному значенні, репутація та імідж можуть бути і негативними. Формування престижу, як і іміджу та репутації, є результатом складної взаємодії двох факторів: 1) оцінок професійної діяльності суспільством, соціальними групами, де велике значення мають стереотипи і упередження; 2) безпосередніх оцінок професійної діяльності окремими індивідами. Престиж у контексті нашого дослідження, може згадуватися лише як престиж професії, зважаючи на значущість і високий ступінь відповідальності суддів. Суспільство оцінює престижність діяльності і з матеріального погляду (рівень оплати праці) і з морального (увага ЗМІ, статус тощо). Так формуються індивідуальні оцінки привабливості

професійної діяльності і поваги до представників певної професії. Об'єднання в одну лексичну пару понять «престижний» і «авторитетний» пояснюють наявністю в обох цих словах загального значеннєвого компонента — «такий, який має перевагу над іншими».

Ключовими для нашого розгляду у низці досліджуваних понять є «повага» і «авторитет», адже обидва вони пов'язані з довірою суспільства, але, якщо авторитет є похідним від довіри, тобто довіра виступає фундаментом авторитету - погляди, рішення, оцінки авторитетного суб'єкта не піддаються сумнівам і приймаються як істина, то повага походить від авторитету – позитивний авторитет, власне, формує повагу до суду. Таким чином, повага, тобто визнання позитивних якостей, недискредитовані чесноти, висока духовна культура і високі моральні цінності суддів викликають довіру у своїй сукупності. Ця думка особливо не спростовує альтернативну позицію, висловлену Н. Шульгач, «що саме по собі поняття «авторитет» є узагальнюючим та таким, що поєднує обидві ці важливі категорії - довіру та повагу» [268].

На жаль, «повага до суду» як правова категорія досліджена вченими мало, хоча загалом проблематиці принципів функціонування судової влади, її ефективності, присвячено наукові праці таких учених, як: Ю. Грошевий, В. Ладиченко, Т. Любовнікова, І. Назаров, В. Погорілко, С. Прилуцький та ін.; окремі питання довіри до суду з боку суспільства, його взаємодії з суспільством, авторитету суду і суддів почасти розкривають у своїх працях О. Величко, В. Вільгушинський, В. Городовенко, Н. Гданський, П. Каблак, Л. Москвич, Л. Остафійчук, О. Подцерковний, Н. Слободяник, Т. Ющенко та інші.

Повагу до суду як правову категорію, на наше переконання, доцільно розглядати з двох позицій – психолого-соціологічної і юридичної [109].

У психолого-соціологічній складовій є низка факторів, які характеризують і формують рівень довіри до судової влади і, у підсумку, визначають повагу до суду як правової інституції. Першим і, безперечно,

найважливішим фактором є справедливість судових рішень. Цей фактор передбачає, що рішення ухвалюються справедливим і чесним судом, при дотриманні рівності сторін перед законом.

Другий психолого-соціологічний фактор пов'язаний із процедурою здійснення правосуддя і переконаністю учасників судового процесу, що процес був неупередженим і справедливим, що суд їх почув, що вони мали можливість викласти своє бачення і інтерпретацію подій, що суддя з повагою ставився до їх гідності, у прийнятті рішення був незалежним від зовнішніх факторів, тож заслуговує на довіру учасників процесу.

На ці важливі аспекти у здійсненні правосуддя, до речі, звертав увагу Європейський суд з прав людини, сформулювавши в рішенні «Де Куббер проти Бельгії» від 26 жовтня 1984 року позицію про те, що «має не лише здійснюватися правосуддя – ще має бути видно, що воно здійснюється» [184], яка у подальшій практиці ЄСПЛ надалі підтримується.

Важливо розуміти, що якою «незначною» б з точки зору судівництва не була справа, але для конкретної особи – учасника справи – власна проблема є найважливіша і найзначиміша, тож, кожен очікує, що рішення у його справі буде ухвалювати найбільш чесний і справедливий суддя, і хоче, щоб це рішення було законним і справедливим. Себто у кожній юридичній справі, незалежно від її предмету та складу сторін, від судді сподіваються вирішення спору, виходу з конфлікту та прийняття справедливого, законного й вмотивованого рішення, ухваленого згідно з вимогами законодавства. А зважаючи на «довіру, яку в демократичному суспільстві суди мають викликати в громадськості» [191] («Piersack v. Belgium», 1982), дуже суттєвою є не лише поведінка судді, але й те враження, яке вона справляє.

Психолого-соціологічна складова поваги до суду як правової категорії має ще один важливий фактор, який полягає у тій ролі в процесі формування довіри і поваги у сприйнятті правосуддя в державі, яку відіграють засоби масової інформації (медіа). Суди можуть покращити це сприйняття, даючи своєчасно чітку й доступну інформацію про хід розгляду справи та ухвалені

процесуальні рішення. Вони й роблять це через діяльність прес-секретарів та суддів-спікерів. Однак, на жаль, ставлення громадськості до судової влади значною мірою формує інформаційний вплив ззовні. Цю проблему більш детально можна розгорнути в контексті розкриття поваги до суду в юридичному аспекті.

Власне, в юридичному аспекті смисл поваги до суду можна визначити від зворотного – вважаючи поважним ставленням до суду будь-яку поведінку, яка відповідно до законодавства не може бути кваліфікована як «неповага до суду». В законодавстві України «неповага до суду» має лише адміністративно-правовий зміст. Відповідальність за прояв неповаги до суду передбачено ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення, якщо ця неповага «виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил» [71]. Санкція статті передбачає накладення штрафу. Вчинення такого ж діяння повторно протягом року, крім штрафу може тягнути виправні роботи або адміністративний арешт.

На нашу думку, повага до суду є значно ширшим поняттям. Діями, які підтверджують неповагу до суду, можна вважати будь-які публічні дії (в тому числі оприлюднення інформації), метою яких є приниження авторитету конкретного судді, з тим, щоб, наприклад, вплинути на його рішення, розпаливши негативну суспільну реакцію. Це також дії, що в цілому спрямовуються на підрив довіри суспільства до судової влади і представників судочинства. Особливої шкідливості і негативних наслідків завдають такі дії, коли це роблять лідери громадської думки, які мають соціальне визнання, або офіційні особи (зокрема, представники законодавчої та виконавчої влади).

Оприлюднена інформація про професійну діяльність судді і його поведінку поза службою повинна бути стриманою і коректною, ґрунтуватись на законі. Публічний коментар щодо здійснення правосуддя, його критика може здійснюватися лише в певних межах. У цьому плані варто усвідомлювати важливість дотримання правильного балансу розбіжних інтересів сторін, що включають як право громадськості на одержання інформації стосовно питань, які висвітлюються в судових рішеннях, так і вимоги здійснення правосуддя необхідним чином, а також професійну честь судді (авторитет суду як державної інституції).

Про необхідність додержання такого балансу зі сторони суддів стверджував Європейський суд з прав людини. У 2019 році ЄСПЛ було проведено суддівський семінар «Авторитет судової влади», за результатами якого було ухвалено робочий документ «Зміцнення довіри до судової влади», що в ньому зазначено: «хоча судді і суди можуть реагувати на нападки, які, на їхню думку, є особливо надмірними, і вживати заходів щодо захисту репутації судової влади, вони повинні це робити пропорційним чином». Раніше ми аналізували цей документ в авторських публікаціях, розглядаючи довіру як один із провідних чинників формування поваги до суду [226].

У цій площині слід зауважити, що проблема так званої «скандалізації правосуддя» сьогодні набуває гостроти не лише в Україні. Це явище пов'язане з тим, що технічний прогрес людства, перехід традиційних ЗМІ в мережу Інтернет, збільшення масового використання Інтернет-ресурсів призвели до того, що маніпулювати громадською думкою стало простіше, тож часто Інтернет-контент спрямовується для тиску на суд, для дискредитації окремих суддів, для створення «скандалу» навколо здійснення правосуддя. Нерідко спостерігаємо не просто тенденційні публікації чи пости в соцмережах, а вочевидь брехливу інформацію [109]. Судді ж, які обмежені етичними нормами, залишаються безсильними у боротьбі з брехнею, поширюваною недобросовісними ЗМІ чи окремими особами.

У найбільш кричущих випадках Вища рада правосуддя в порядку вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя реалізує своє право ухвалювати та оприлюднювати публічні заяви і звернення, відповідно до ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Так, ВРП 23 липня 2020 року вирішила привернути увагу посадових осіб НАБУ, що «органи державної влади, їхні посадові особи повинні утримуватися від інформаційних та політичних кампаній, заяв та дій, що можуть вплинути на незалежність судової влади та підірвати авторитет правосуддя в цілому» [30]. Підставою стало те, що починаючи з 17 липня 2020 року, НАБУ на своєму офіційному порталі, YouTube-каналі, сторінці у мережі Facebook та інших інтернет-ресурсах оприлюднювало та поширювало повідомлення, в яких зазначалося: «детективи задокументували не тільки окремі факти вчинення корупційних злочинів, а й викрили цілу систему керованого правосуддя, яке не лише сприяло особистому збагаченню суддів, а й використовувалося головою ОАСК як інструмент захоплення ним влади у судовій системі» [30]. Повідомлення містили також інформацію, що «ці особи, загалом 12, діяли у межах злочинної організації на чолі з головою ОАСК, яка мала на меті захоплення державної влади шляхом встановлення контролю над Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (ВККСУ), Вищою радою правосуддя (ВРП), створення штучних перешкод у їхній роботі, а також втручалися у діяльність державних діячів».

У своїй заяві ВРП наголосила, що орган досудового розслідування, у такий спосіб оприлюднивши інформацію, яка є таємницею досудового слідства, спровокував початок інформаційної кампанії, що привертає увагу та генерує суспільну думку з тої позиції, що злочинне діяння вже має місце, як доведений факт. Разом з тим, в Україні як правовій державі діє презумпція невинуватості – такий принцип права, згідно з яким «щодо особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, припускається невинуватість до того часу, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законодавством, і встановлено вирок суду, який набрав законної сили» [30].

Головним завданням правоохоронних органів, на переконання ВРП, «є швидке, об'єктивне, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу» [30]. Зважаючи на те, що ОАСК продовжує здійснювати правосуддя, а розповсюдження НАБУ інформації у такий спосіб підриває авторитет цього суду як інституції, позначається на незалежності судової влади та негативно впливає на авторитет судової влади в цілому, ВРП змушена була заявити про неприпустимість таких заяв та публічних висловлювань.

Продовжуючи, відзначимо, що особливий статус судді, відповідно до ст. 11 та ст. 12 Кодексу суддівської етики, включає цілий ряд обмежень у взаємодії із ЗМІ, зобов'язуючи суддів «не допускати при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя» та забороняючи суддям «робити публічні заяви, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили, розголошувати інформацію, що стала відома у зв'язку з розглядом справи» [70].

Таким чином, істотно обмежені можливості суддів у захисті від брехливих та ганебних повідомлень. Водночас ці обмеження презюмують, що громадянське суспільство і медіа також повинні при висвітленні та обговоренні роботи судів дотримуватися хоча б базових етичних норм.

Підкреслимо, що у суспільних відносинах етичні норми не можуть поширюватися тільки на одну зі сторін цих відносин – правила етики повинні діяти в рівній мірі щодо всіх учасників цих відносин. Соціальна взаємодія не є можливою, коли одна сторона скута жорсткими етичними нормами, а інша повністю вільна від них, – такі взаємовідносини приречені бути безсистемними і конфліктними.

Судді у цих взаємовідносинах зв'язані ланцюгом досить жорстких етичних правил та обмежень, що закріплені у вже згадуваному Кодексі суддівської етики, який прийнятий 22 лютого 2013 року на XI черговому з'їзді суддів України безпосередньо суддівським співтовариством. Цим кроком судова влада виявила здатність до самообмеження, розуміючи свою відповідальність перед громадянським суспільством.

Зважаючи на «взаємний характер» етичних норм у взаємовідносинах, ефективними положення Кодексу суддівської етики будуть тоді, коли і всі інші суб'єкти, які комунікують з судом, також будуть додержуватися певних етичних норм і правил. Категорія «поваги до суду» проявляється саме в цьому.

Таким чином, дослідивши категорію «повага до суду» та співставивши її з іншими суміжними категоріями, можна зробити висновок, що попри значне співпадіння їх смислового змісту, є й важливі нюанси та розбіжності, тому важливим є контекст вживання того чи іншого поняття. Так, якщо говоримо про судову владу, то ступінь громадського її сприйняття відображають поняття повага та авторитет, у відношенні до суддів доцільно використовувати поняття «репутація», а імідж до певної міри є її складником, але більш поверхневим, зовнішнім. Про престиж говоримо, коли оцінюємо суддівську професію, її складність, позитиви й негативи.

Повага до суду як правова категорія комплексно характеризується з як мінімум двох позицій: 1) психолого-соціологічна складова поваги до суду включає низку факторів, що формують рівень довіри до судової влади. Серед них: справедливість судових рішень; об'єктивність, неупередженість і чесність судді як в очах сторін, так і з погляду стороннього спостерігача; ефективність правосуддя (виконання судових рішень); інформаційний вплив медіа тощо; 2) юридичний ракурс під повагою до суду дозволяє розуміти будь-яку поведінку, яка не кваліфікується за законодавством як неповага. Втім, в умовах реального часу такий підхід не є достатнім, оскільки в Україні законодавчо визначені тільки вимоги процесуальної сумлінності (суд може

застосувати заходи процесуального примусу за порушення судового процесу та зловживання правами), також встановлена адміністративна відповідальність за неповагу до суду. Жодної відповідальності за дискредитацію, дифамацію та позапроцесуальний тиск на суддів та інші подібні дії, що вчиняються умисно з ціллю принизити суд та підірвати його авторитет, законодавчо не встановлено. Будь-які подібні вчинки, які культивують відчуття розчарування та невдоволення судом (заяви та публічні висловлювання, участь в інформаційних кампаніях тощо), які негативно позначаються на незалежності судової влади та загалом підривають авторитет правосуддя, що має наслідком неповагу до суду, можуть називатися уніфікованим поняттям «скандалізація правосуддя». Судді, зв'язані етичними нормами, не володіють достатніми можливостями для захисту. За відсутності механізмів для адекватної відповіді на відвертий тиск, що чиниться на правосуддя, судова влада і далі втрачатиме свій авторитет, а через відсутність поваги до судових органів рано чи пізно відчуємо вкрай негативні наслідки щодо рівня законності і правопорядку в державі.

1.3. Повага до суду як один із принципів правової держави

Аналіз явища «поваги до суду» у якості принципу правової держави, зважаючи на загальнотеоретичний напрямок нашого дослідження, варто, мабуть, розпочати із з'ясування питання, що є «принцип» як такий.

Принцип здавна вважається підвалиною, основою будь-якої соціальної, й зокрема правової, системи, що його вимоги поширюються на всі явища, що належать до цієї системи. «Поняття «принцип» у перекладі з латини означає «початок», «першооснова», «первинність»» [54, с. 197]. У науці принцип розглядається як багатогранна категорія та, як підсумував В. Дьомін, може визначатися «і як першооснова, і як підстава, і як аксіома, і як постулат, і як

керівна ідея, і як центральне поняття, і як передумова знання, і як сполучна ланка між поняттями, і як відправний пункт пояснення, і як вихідне положення теорії, і як основне теоретичне знання, і як вираження необхідності або закону явищ, і як відношення між законами, і як одна з логічних функцій закону, і як внутрішнє переконання людини й погляд на речі й т. д.» [46, с. 7].

У науковій літературі принципи розглядаються здебільшого у двох ключових аспектах: по-перше, як фундаментальні засади систем наукового знання в формі методології, теорій, концепцій, вчень тощо; по-друге, принципи, які існують й діють у реальному житті людини, в суспільстві й природі. Більш чітко сформулював думку Я.Ф. Аскін, який вказав, що принципи можуть характеризувати як буття, об'єктивний світ, виступаючи при цьому як основа щодо інших характеристик речей, процесів, станів, властивостей, зв'язків, так і мати значення основи для здійснення певної пізнавальної й іншої діяльності, для побудови системи знань, викладення того чи іншого вчення [6]. В.С. Нерсесянц, наприклад, і природне право розглядає як сукупність принципів загальнообов'язкового порядку, які відображають фундаментальні зв'язки людського буття, зумовлені ними, адекватно відображають людські інтереси та потреби і є визначальними стосовно позитивного права [116, с. 243].

З розуміння принципу як керівного начала певного явища чи процесу усвідомлюється його загальний і усталений характер. Як цілком обґрунтовано відзначає О. Гришук: «оскільки принцип є «вихідний початок», «керівна ідея», «основа», то він характеризується не абстрактною загальністю, а безпосередньо пов'язаний з сутністю, основою явищ і процесів і є досить стійким, постійним. Принципам притаманна і необхідність, бо за наявності відповідних умов вони виявляються неминуче в системі правових відносин незалежно від їхнього усвідомлення і закріплення в чинному законодавстві» [43, с.17]. Однак, у певних випадках, якщо принципи не усвідомлені вченими, прямо і безпосередньо не закріплені законодавством,

правові норми можуть виявлятися недосконалими, малоефективними і не завжди приводять до очікуваних результатів. Тож у суспільстві зберігаються стійкі потреби, які не отримують належного задоволення. За таких умов суспільство, правова наука (в процесі теоретичного аналізу) і юридична практика (методом проб і помилок) вживають заходів, щоб відкрити сутнісну основу, яка виражається у принципах. Лише в системі чинного законодавства правові принципи набувають загальнообов'язкового значення.

За твердженнями В. Карташова, В. Бабаєва, принципи є сукупністю юридичних імперативів, які тісно взаємопов'язані і взаємодіють між собою. В науці, узагальнивши вчений, виділяють дві категорії принципів: по-перше, принципи, сформульовані вченими-юристами, які є фундаментальними ідеями, концептами та ідеалами, що віддзеркалюють досягнення правової думки, практичного досвіду, об'єктивні закономірності генезису суспільства. Ці принципи є найважливішою частиною наукової та професійної правосвідомості, правової політики і не мають обов'язковості для суб'єктів права. По-друге, це відносно самостійні принципи права, які є вихідними нормативно-керівними началами (імперативними вимогами), що розкривають загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Виходячи з цього, вважають теоретики права, «принципи є такими фундаментальними ідеями, що сформульовані на підставі наукового і практичного досвіду, і разом з принципами правосвідомості є найважливішими компонентами панівної юридичної ідеології» [243, с. 222].

Така позиція дає підстави замислитися про обґрунтованість позиції щодо відмежування понять «правові принципи» та «принципи права», що є важливо для понятійно-категоріальної визначеності. Правові принципи, віднесені науковцями до першої групи, таким чином, випереджають утворення системи права, а тому не обов'язково мають щось спільне із правовими нормами, які є частиною позитивного права. Принципи права ж, віднесені до другої групи, виступають як відправні положення, що входять безпосередньо до змісту права, представлені там як найважливіші норми,

реально виражені й закріплені в цих нормах. Ототожнення цих понять може створювати певну плутанину, адже фактично призведе до звуження аксіологічного та сутнісно-сміслового аспектів правових принципів. Основним мотивом їх розмежування є неможливість охоплення правом всіх фундаментальних правових принципів, відсутність закріплення у позитивному праві всього багатства й різноманітності правової дійсності.

Аргументуючи розмежування «правових принципів» та «принципів права», А.М. Колодій чітко відділив ці категорії, покликаючись на природну основу принципів. На його думку, в абсолютній більшості випадків кожен принцип права спершу існує як загальносоціальний, а опісля, із використанням його юридичною практикою і осмисленням юридичною наукою, постає як принцип правосвідомості, трансформуючись у принцип права в процесі правоутворення [74].

До правових принципів у широкому їх розумінні відносяться і принципи правової державності. Для правової держави ключовим є дотримання прав та свобод людини і громадянина. За твердженням М. Козюбри, в основу концепції правової держави покладено «ідею про необхідність підкорення державної влади праву заради гарантування і захисту прав і свобод людини» [73, с. 24]. Цю ідею можна реалізувати лише у разі встановлення тих основ, керівних засад, за допомогою яких обмежується абсолютність державної влади й закріплюються правові механізми забезпечення, гарантування, захист прав і свобод людини і громадянина.

Словосполучення «правова держава» нормативно зафіксоване в ст. 1 Конституції України, що одразу обернуло цей концепт на одну із реалій, які спрямовують сьогодні розвиток нашого суспільства і держави. Це конституційне положення визначило орієнтир, напрямок розвитку України. Суспільно-політичні та правові реформи, що досі тривають в Україні, спрямовані на запровадження принципів правової держави. Тому проблематика правової держави, філософсько-правове осмислення,

усвідомлення та розуміння важливості практичної реалізації її цінностей і сьогодні не втрачає своєї актуальності й витребуваності.

Особливої значимості набуває інститут судового захисту прав та свобод людини і громадянина, який безперечно характеризує правову державу і важливість якого вельми велика в умовах розвитку сучасних демократій. Цей інститут, на думку Р. Гринюка, пов'язаний «як з реалізацією принципу верховенства права, так і з принципом реальності прав людини і громадянина, всеохоплюючого судового захисту громадян» [40, с. 264]. Це цілком аргументована думка, позаяк реалізація принципів правової держави нереальна без дієвої судової влади. М. Савчин теж обґрунтовує, що «принцип правової державності побудований на засадах поділу влади, серцевиною якої є незалежність суду та суддів» [169, с.19].

Це підкреслено й у Коментарі до Кодексу суддівської етики, ухваленому 04 лютого 2016 року Рішенням Ради суддів України № 1, де йдеться про те, що реалізація принципів правової держави безпосередньо залежить від забезпечення права громадян на доступ до правосуддя та ефективності діяльності судів. «У правовій державі судова влада виконує роль арбітра, який стежить за дотриманням законів. Саме правосуддя забезпечує дотримання прав і свобод громадян та їх захист у випадку порушень, виступає гарантом законності й порядку у суспільстві» [152].

Важливою передумовою становлення в Україні авторитетної і незалежної судової влади як одного із ключових складників правової держави є забезпечення поваги до суду, що набуває принципового значення. Тут потрібні у першу чергу дієві правові гарантії, пов'язані із засадами суддівської незалежності та з умовами становлення авторитету судової влади в суспільстві.

Активні процеси державотворення з початку 90-х років попереднього століття актуалізували дослідження концепту «правова держава» ще до того, як це поняття було вжите у Конституції України. Значимими у цій сфері є праці Р. Гринюка, А. Зайця, М. Козюбри, Ю. Оборотова, О. Петришина,

В. Погорілка, П. Рабіновича, О. Скрипнюка, С. Тимченка, Ю. Шемшученка та інших видатних учених. Не оминули увагою питання ефективності судової влади в правовій державі В. Бринцев, В. Городовенко, Л. Москвич, С. Нечипорук, Л. Остафійчук, С. Прилуцький, А. Селіванов, Н. Слободяник, Ю. Чуприна та інші.

Для якнайкращого дослідження поваги до суду як важливого принципу правової держави передусім охарактеризуємо зміст правової держави через призму її принципів, що формулюються сучасними вченими.

Формулюючи поняття «принципи правової держави», окремі дослідники вживають як взаємозамінні, тотожні поняття «ознаки правової держави», «вимоги правової держави» або «риси правової держави», не вдаючись до їх детального співвідношення. Немає однастайності та єдності й щодо переліку цих принципів, їх ієрархії та номенклатури.

Так, О. Лебедева вказує, що є п'ять провідних принципів правової держави, а саме: «панування закону в усіх сферах суспільного життя; зв'язок держави та її органів через закон; непорушність свободи особи, її прав та інтересів, їх охорона та гарантованість; взаємна відповідальність держави та особи; ефективність форм контролю і нагляду за здійсненням законів та нормативно-юридичними актами» [96, с. 205]. І. Хорт називає такі принципи правової держави основоположними: «верховенство права, поділ влади, реальність прав і свобод людини та громадянина, законність, наявність у громадян високої правової культури» [253, с. 27].

В. Лазарєв виокремлює десять ознак правової держави (*тут в значенні принципів*), зокрема: ідея народного суверенітету; панування закону (права); принцип функціонального розподілу влади; принцип вертикального поділу влади між федерацією та її суб'єктами (для держав з федеративним устроєм); реальне забезпечення прав і свобод людини; наявність розвиненого громадянського суспільства; наявність демократичних інститутів, які запобігають концентрації влади в руках окремої особи або організації; відповідність нормативних актів праву та правова організація державної

влади; верховенство закону і його пряма дія, закріплення в законі і гарантування суверенності державної влади; піднесення суду як однієї із запорук забезпечення правової державності [121, с. 231-234].

Розглядаючи низку запропонованих у науковій літературі різноманітних поглядів щодо принципів та ознак правової держави (не лише тих авторів, що згадувалися нами вище), варто зауважити, що у більшості з них згадано особливу та специфічну роль судової влади у функціонуванні правової держави.

П. Рабінович, приміром, серед формальних ознак правової держави наголошує на «високочначущому становищі судових органів у суспільному і державному житті» як, на вирішальній, найбільш надійній юридичній гарантії прав людини. Таке становище судових органів, за твердженням вченого, своєрідний «лакмусовий» папірець, індикатор для визначення чи є держава правовою, чи ні. Це обґрунтовується тим, що саме ця «гілка» державного апарату має унікальні, найефективніші можливості у визначенні того, що є право, правда, правомірність, справедливість з будь-якого спірного питання. Такі можливості зумовлені змістом повноважень, специфікою формування судових органів, їх внутрішньою організацією (структурою), порядком (процедурою) судочинства [157, с. 31; 89, с. 181].

Як вказує А. Селіванов, у правовій державі суди звісно не можуть конкурувати з правотворчою, законодавчою діяльністю парламенту. Призначення законодавця, звісно, в іншому: забезпечувати державу правом у формі загальнообов'язкових і формально визначених правил (норм) [171].

Р. Гринюк виділяє такі дві головні властивості судової влади, які розкривають її роль у функціонуванні правової держави: по-перше, ніякий державний орган не може втручатися у діяльність судових органів, адресувати судам чи суддям якісь вказівки чи розпорядження щодо конкретних справ, виявляти свої побажання щодо результатів розгляду справ тощо. В дійсності це є принцип незалежності судової влади, і рівень його забезпеченості показує рівень реального досягнення ідеалів правової

держави. Гарантії незалежності судової влади не тільки забезпечують суддям право на власну позицію при здійсненні ними своїх повноважень, але є важливими і для громадян, адже уможлиблюють об'єктивний, неупереджений та належний захист прав. А це, своєю чергою, сприяє розвитку громадянського суспільства, демократії та справедливості. І тому, як ми вже вказували у попередніх працях, «гарантії незалежності судової влади та повага до неї – не привілей суддів, а запорука стабільності правової держави» [230, с.28]. По-друге, саме судова влада є гарантом реалізації всіх інших принципів правової держави, «вона є засобом забезпечення правової державності як такої» [40, с. 269].

За твердженням В. Нерсесянца, «судова влада покликана задавати профіль правової державності» [40, с.271], вона є основним формоутворюючим чинником правової держави.

У цьому плані С. Прилуцький та І. Гриценко слушно підкреслюють, що у правовій та демократичній державі судова влада має будуватись на таких підвалинах, щоб бути незалежною та самостійною між державою і особою. «Незалежна судова влада – це насамперед прояв і здобуток громадянського суспільства, де суд виступає скоріш не складовою системи державного апарату та управління, а є незалежним та безстороннім посередником між громадянським суспільством та державою» [41, с. 248]. Отож, не протистояння, а співпраця, взаємодія держави з громадськістю є фундаментом для розбудови правової державності, для розвитку громадянського суспільства, для майбутнього поступу нашої держави. Як вказує В. Кравчук, визначаючи межі державної влади, «у демократичному суспільстві влада мусить застосовуватися державою в межах і з метою дотримання прав та інтересів громадян. Держава має створювати такі умови та гарантії, завдяки яким індивід міг би безперешкодно й вільно користуватися своїми правами» [88, с. 8]. І саме такою гарантією в правовій державі є функціонування незалежного і авторитетного суду.

Слушною в цьому ракурсі є позиція В. Кузьмишина, який стверджує, що «як би не важко було долати стереотипи, суддівська спільнота повинна щоденно робити кроки до громадян та показувати, що наші суди відкриті для них і працюють на благо всього суспільства» [173]. Втім, транспарентність судової влади як один із принципів її функціонування вже була предметом вивчення у загальнотеоретичному аспекті [124], а як основа налагодження взаємодії судової влади та громадськості заслуговує на більш поглиблений розгляд.

Отож, без авторитетної судової влади, яка має повагу і довіру, небезпідставно впевнена Т. Француз, забезпечення принципу реальності прав і свобод людини і громадянина, а також здійснення ефективного захисту цих прав стає нереальним завданням [251, с. 179-180]. Справді, такою є місія суду – забезпечувати приватні і публічні права кожної особи, їх захист, гарантувати безпеку, загальний спокій громадян, вирішувати спори між окремими членами суспільства та державою.

Радою суддів України неодноразово відзначалося: «саме повага до суду і його рішень, а не зневага, приниження і упередженість, зміцнюють державність, правопорядок і законність, та ведуть до справді правової держави» [133].

У цьому аспекті Л. Остафійчук зазначає, що повага суспільства та його представників є «важливою умовою для соціальної стабільності, як і правових засад життєдіяльності суспільства» [127, с. 322]. А рівень поваги до суду є визначальним показником високої суспільної правосвідомості, чутливим барометром, свідченням загалом суспільної довіри до влади. «Повага до суду є важливим елементом загальної і правової культури, гарантією своєчасного розгляду та вирішення справ у суді» [127, с. 322].

Таким чином, вважаємо, що доречно принцип поваги до суду виокремлювати як один із основоположних принципів правової держави, що має самостійне значення.

Повагу до суду держава певним чином гарантує, адже суд є невід'ємною її частиною. Так, Конституція України у ст. 129 встановлює: «за неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності» [80]. Законодавство від сторін справи, учасників процесу та загалом осіб, присутніх на судовому слуханні, вимагає дотримання поваги до суду як до інституту державної влади.

Водночас, потрібно акцентувати, що і суд (судді) зі свого боку зобов'язаний підтримувати авторитет судової влади в суспільстві власними морально-етичними складовими суддівського статусу [17, с. 242]. Ще на етапі формування суддівського корпусу законодавство визначає настільки високі вимоги до осіб, які прагнуть обійняти посаду судді, що компетентність, добросовісність, порядність і авторитетність суддів презюмується. А. Коні цілком слушно у свій час відзначав: «до суддів варто пред'являти високі вимоги не лише в розумінні знань та вмінь, але й у розумінні характеру, проте, вимагати від них героїзму неможливо, та й не має потреби. Досить захистити їх від умов, що дають підстави для розвитку малодушності і вимушеної послужливості» [78]. Для реагування ж на будь-які прояви професійної некомпетентності суддів чи вчинення ними правопорушень створено належні органи, які уповноважені розглядати такі випадки та застосовувати заходи впливу, що передбачені законом.

З приводу добору кандидатів на посаду судді у своєму дослідженні Браян Таманага також відзначив: «суддів слід обирати надзвичайно уважно, беручи до уваги не тільки їх знання та інтелектуальні здібності, а й їх вірність закону (несхильність до маніпулювання природною багатозначністю законів), до їх готовності визнавати законотворення справою окремої гілки влади (вони мають погоджуватися із законодавчими рішеннями навіть тоді, коли ці рішення розходяться з власними думками суддів), до їх соціального походження (судді мають представляти суспільство, а не його окрему групу), до їх чесності й послідовності (судді мають бути неупередженими і не піддаватися корупції), до їх доброго характеру і розважливої поведінки (для

гарантування коректності) і до їх доведеної здібності приймати розумні рішення. Закон не може промовляти без посередництва людей. Тому судді мають бути індивідами, наділеними розважливістю, мудрістю і відповідним характером, інакше закон буде бездумним, порочним і байдужим до наслідків застосування» [242, с. 14].

Така позиція заслуговує підтримки, адже й справді спрямована на забезпечення незалежності суду, що ґрунтується на принципі поваги загалом до судової влади та до суддів зокрема. Разом з тим, не зовсім можна прийняти думку Браяна Таманаги про те, що суддя повинен погоджуватись із законодавчими рішеннями навіть тоді, коли ці рішення розходяться з його власними думками. Взагалі, суддя не може ігнорувати чи не застосовувати закон, який особисто йому не до вподоби. Проте, в дійсності бувають випадки, коли прийнятий закон є недосконалим, неякісним, неправовим або таким, що застосування його ніяк не відновлює порушених прав особи, яка звернулася до суду за захистом. У цьому випадку судді варто керуватися принципом верховенства права, а не закону, адже призначення судді бути на сторожі повного та абсолютного захисту прав людини. Саме ця, на наш погляд, ідея закладена в концепції правової держави.

Узагальнюючи, доцільно акцентувати увагу на наступному:

По-перше, незалежна, сильна і авторитетна судова влада є важливою складовою правової держави. Уповноваживши суддів на здійснення судочинства, держава поклала на них низку обов'язків, ефективна реалізація яких передбачає наявність високої суспільної поваги і довіри.

По-друге, якісне правосуддя – незалежне правосуддя. Незалежність судових органів означає, що судді вирішують справи безсторонньо, лише на основі фактів і відповідно до закону, за відсутності будь-якого неправомірного впливу та тиску на них з боку інститутів державного механізму, органів місцевого самоврядування, будь-яких фізичних чи юридичних осіб та їх об'єднань. Незалежність теж забезпечується повагою

суспільства до суду та суддів, довірою кожного члена суспільства до судових органів та загалом їх авторитетом у державі.

По-третє, повага до суду гарантує судовим рішенням особливий «кредит суспільної довіри» – кожна сторона судового розгляду, навіть коли рішення ухвалене не на її користь, все одно буде впевнена у його правильності, законності і справедливості, виходячи із загальної переконаності в авторитетності судової влади. Суспільство повинно розуміти, що судові рішення встановлює істину та відновлює справедливість. Якщо ж є сумніви, у разі незгоди з судовим рішенням, сторони мають право на його оскарження. Рішення підлягатиме скасуванню, якщо дійсно мала місце судова помилка.

По-четверте, від рівня поваги до суду прямо пропорційно залежить рівень розвитку держави як правової, тому ми впевнені, що повага до суду є фундаментальною підвалиною правової держави. Розробка і впровадження стратегій підвищення авторитету суду, забезпечення його незалежності, заходи по підсиленню довіри громадян до суду та суддів генеруватимуть в суспільстві так гостро необхідну нині повагу до судової влади. Остання, у свою чергу, сприятиме впевненості громадян у правоті суду, його об'єктивності і незаангажованості, забезпечуватиме ефективність правосуддя, гарантуватиме стабільність, мир і спокій у державі.

1.4. Повага до суду як необхідна умова суддівської незалежності

Авторитетний, сильний і захищений суд — це одна із домінант демократичного суспільства і правової держави, а повага до судової влади є гарантією стабільності, запорукою миру та спокою. На нашу думку, забезпечення принципу поваги до суду відіграє визначальну роль і для незалежності суддів, і для ефективності правосуддя. Детальне дослідження і аналіз теоретичних джерел дозволяють стверджувати, що категорії «повага» і

«незалежність» тісно пов'язані між собою. Будь-яка форма поваги – до особистості чи інституції – починається з визнання її статусу як самостійної та незалежної фігури. З огляду на це, повага до суду стає ключовою умовою незалежності суду: особа, що поважає суд, не буде чинити спроб протиправного тиску чи впливу на нього, й зокрема шляхом маніпулювання суспільною думкою. Незалежність суду є фундаментальним принципом, а повага до суду в даній площині, - це конкретна модель поведінки, яка визначена законом і втілює цей принцип.

Незалежність судової влади є предметом дослідження багатьох учених, серед яких Л.Є. Виноградова, В.В. Городовенко, В.О. Гринюк, Р.О. Куйбіда, В.С. Смородинський та інші. Говорячи про незалежність судової влади, можемо мати на увазі і особисту незалежність суддів (статус суддів), організаційну (інституційну) і функціональну незалежність суду. Але важливо не ототожнювати поняття «незалежність судді» і «самостійність судді». Незалежність судді значить, що він здійснює свої повноваження, процесуальну діяльність без якого-небудь незаконного впливу, а також невідповідності будь-кому, а самостійність судді означає його безпосередню, вільну і безперешкодну участь у дослідженні й оцінці доказів, обговоренні й ухваленні рішень. Розгляньмо принцип незалежності суддів більш детально.

Конституція України окреслює принцип інституційної незалежності судової влади від інших гілок влади, закріплюючи принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, що на конституційному рівні забезпечується системою стримувань і противаг, а також має ряд законодавчо встановлених гарантій. Серед таких гарантій В. Скрипченко виділяє такі: «1) наявність у органів судової влади чітко визначеного в законі кола функцій і повноважень; 2) незалежний статус судді як носія судової влади; 3) наявність необхідних матеріальних ресурсів для організації та діяльності судової влади; 4) юридична відповідальність за обмеження владних повноважень суду, за здійснення незаконного впливу на діяльність суддів та інше втручання в діяльність суду; 5) підпорядкування суду під час

здійснення правосуддя тільки Конституції і закону; б) неприпустимість видання нормативних правових актів, які скасовують або обмежують самостійність і незалежність суддів» [174, с. 177].

У сучасній науковій літературі немає одностайності у поглядах науковців на поняття незалежності суддів. Так, А. Рачинський та А. Огілько, розглянувши наявні підходи, виокремили з них такі [159]:

1) незалежність суддів як свобода від усякого стороннього впливу та обов'язок вирішувати справу відповідно до своїх переконань, відповідно до закону, на основі матеріалів справи;

2) незалежність професійного судді – посадової особи органу державної влади, що визначає права та обов'язки суддів і під час здійснення судочинства, і у їх взаємовідносинах із суб'єктами процесуальної діяльності, іншими органами державної влади, їхніми посадовими особами, громадянами та ін.;

3) незалежність суддів як самостійність, неупередженість, непов'язаність під час здійснення правосуддя жодними обставинами та іншою, крім закону, волею;

4) незалежність суддів в інституційному аспекті як самостійність їх у системі інших державних та громадських органів і незалежність судової влади та її носіїв у змістовому аспекті, як їх неупередженість.

За узагальненим формулюванням М.Д. Савенка, «незалежність суддів – це система політичних, соціально-економічних, ідеологічних, правових заходів, що забезпечують самостійне, неупереджене і справедливе розв'язання конфлікту, вирішення спірного правового питання суддею за своїм внутрішнім переконанням на підставі закону без будь-якого стороннього втручання у здійснення правосуддя, ефективний захист прав і свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, суспільства і держави» [168].

У Коментарях щодо Бангалорських принципів поведінки суддів сформульовано мінімальні три умови незалежності суддів: а) умова

збереження посади: закріплення в законодавстві держави чи ця посада обіймається довічно, чи до моменту досягнення пенсійного віку чи на інший фіксований термін, адже в цьому випадку гарантується відсутність тиску чи втручання у суддівську діяльність зі сторони будь-якого державного органу;

б) фінансові гарантії: це визначений законодавчо стабільний і гідний рівень суддівської винагороди, що не може бути змінений через самовільне втручання зі сторони інших владних органів у такий спосіб, що може вплинути на незалежність суддів;

в) інституційна незалежність: тобто, незалежність від управлінських питань, що стосуються безпосередньо здійснення функцій судді. Ніяка зовнішня сила не має втручатися у справи, що пов'язані з виконанням функцій правосуддя, наприклад, розподіл справ, проведення судових засідань та ін. Попри вимушену наявність певних інституційних відносин між гілками влади, такі відносини не повинні позначатися на свободі судді у вирішенні окремих юридичних справ, в застосуванні законодавства та дотриманні конституційних цінностей [76, с. 43-44].

У своєму дослідженні Н.М. Шульгач виділяє такі ознаки принципу незалежності суддів [266], з чим цілком можна погодитися:

1. Незалежність суддів не абсолютна, вона обмежується правовими нормами, процедурними рамками, у межах яких здійснюється судова влада. Саме цим, забезпечується повноцінна незалежність суддів, оскільки, маючи у своєму арсеналі закон, обов'язковий для реалізації всіма, судді можуть діяти впевнено, сміливо і справедливо. Указане, як додаткова гарантія, встановлює чіткі межі щодо можливості вчинення суддею непередбачених законом діянь, перевищення ним своїх повноважень, зловживань і сваволі.

2. Незалежність суддів актуальна лише під час здійснення ними процесуальної діяльності. Поняття «незалежність» в контексті окреслення складових статусу суддів законодавчо використовується лише для характеристики повноважень судді у ході здійснення правосуддя, себто коли

це стосується процесуального аспекту суддівської діяльності. Поза межами суду принцип незалежності судді не діє.

3. Сутність незалежності суддів включає також елемент особистої, й конкретно фізичної незалежності суддів (тобто володіння суддею певними морально-психологічними якостями, які зумовлюють ефективну реалізацію суддею права самостійно ухвалювати рішення у справах).

4. Незалежність судді охоплює як зовнішній (від факторів, що виникають за межами судової системи), так і внутрішній (від чинників усередині судової системи) аспект. Тобто відсутність будь-якого впливу на процес ухвалення суддею рішення у справі. Зовнішній аспект, на думку В. Скрипченка, відображає місце суду в системі поділу влади (службовий імунітет, незмінюваність суддів тощо), а внутрішній охоплює процесуальну незалежність судді, себто незалежність від сторін справи, висновків, які надаються різними особами в процесі (висновків адвокатів, прокурорів, представників органів державної влади), та інших чинників [174, с. 177].

5. За посягання на незалежність суддів встановлена найбільш серйозна відповідальність – кримінальна. Статтею 376 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за будь-яке втручання в діяльність судді з метою зашкодити виконанню суддею своїх професійних обов'язків чи домогтися винесення неправосудного рішення [266].

З метою забезпечення незалежності суддів, підкреслює М. Савчин, «їм встановлюються гарантії недоторканності, що стоїть на перепоні свавільних затримань суддів та кримінального переслідування без дозволу Вищої ради правосуддя, щоб запобігти тискові виконавчої влади на процес здійснення правосуддя» [169, с.19].

24 червня 2020 року відбулася презентація та фахове обговорення Щорічної доповіді ВРП «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» за 2019 рік. За даними, оприлюдненими у цій Доповіді, від початку ведення реєстру повідомлень про втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя до нього внесли 1220 таких повідомлень (у 2016 році -

23 повідомлення, у 2017 році – 312, у 2018 році – 436, у 2019 році – 450). За аналізу реєстру, є такі найбільш поширені ситуації, які розцінюються як загроза незалежності судової влади: «втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя з боку правоохоронних органів; такі ж втручання з боку народних депутатів, депутатів місцевих рад, інших представників органів державної влади та місцевого самоврядування; втручання адвокатів у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та протиправний тиск; порушення порядку в судовому засіданні, зрив судових засідань, блокування судів; висловлення погроз на адресу суддів; фізичний тиск на суддю або членів його родини, пошкодження майна суддів, судів; поширення неправдивої інформації щодо суддів тощо» [115]. 5 серпня 2021 року ВРП затвердила Щорічну доповідь «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» за 2020 рік, відповідно до якої до таких ситуацій додалося підроблення судових рішень та інших офіційних документів [153].

Принцип незалежності суддів за своїм змістом чи не вперше згадується ще у Конституції Пилипа Орлика 1710 року, за якою участь гетьмана у сфері судочинства обмежувалась. Вона передбачала, що наскільки б рішення суду було неприхильним, але при цьому неупередженим, кожен правопорушник такому рішенню повинен підкоритись [93, с. 191]. У цьому положенні знаходить своє втілення суть принципу поваги до судового рішення, хоч це й не сформульовано текстуально.

Чинна Конституція України також серед принципів діяльності судової влади окремо не виділяє поваги до суду. Відповідно до її положень визначальними при здійсненні правосуддя є принципи незалежності та верховенства права. Для демократичних держав принцип верховенства права є абсолютною цінністю. Конституції багатьох сучасних держав закріплюють цей принцип, включаючи й нашу, а забезпечує це верховенство судова гілка влади. Тільки вона здатна змусити будь-якого суб'єкта дотримуватися цього принципу. І робити це беззастережно вона зможе тільки тоді, коли буде самостійною і незалежною.

Самостійність і незалежність, у свою чергу, досягається значною мірою через забезпечення поваги до судів та суддів. Відповідно до ст. 126 та ст. 129 Конституції України на суддю заборонено впливати у будь-який спосіб, а також вказано, що за неповагу до суду чи судді законодавством передбачено юридичну відповідальність. І хоча в Конституції не йдеться про принцип поваги до суду як самостійний принцип правосуддя, однак тенденції до закріплення його у законодавстві все-таки є, і прослідковуються вони, зокрема, через процесуальні кодекси.

Так, відповідно до ст. 43 Цивільного процесуального кодексу України в чинній редакції, учасники справи зобов'язані виявляти повагу до суду [256]. У попередній редакції ЦПК України (до внесення змін Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017) не містив такого обов'язку, а лише зобов'язував учасників справи добросовісно використовувати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 27 ЦПК України в редакції від 03.08.2017) та передбачав наслідки за прояв неповаги до суду (ч. 3 ст. 162 ЦПК України від 03.08.2017) [255].

Подібні норми є й у Кодексі адміністративного судочинства України (п. 1 ч. 5 ст. 44 КАС України) та Господарському процесуальному кодексі України (п. 1 ч. 2 ст. 42 ГПК України), хоча до внесення змін 03.10.2017 ці кодекси не закріплювали обов'язку учасників справи виявляти повагу до суду.

Власне, повагою до суду можна вважати визнання авторитету судової влади як соціального і правового інституту виключної компетенції в сфері права.

Однак, впродовж останніх років, як нами вже зазначалося, почастишали випадки публічної демонстрації неповаги до суддів та загалом представників судової влади. Не буде ніколи ефективним правосуддя, якщо сторони в судовому засіданні виявляють неповагу до суду. Такий стан речей зумовлює неможливість якісного виконання суддями своїх повноважень у повному обсязі. Адже внаслідок вчинення таких діянь, що посягають на авторитет

судової влади, практично підривається принцип всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи, що автоматично спричиняє неналежне виконання українською державою своїх зобов'язань по забезпеченню права на справедливий суд відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Окрім того, ЗМІ, які виступають по суті найбільшими інформаційними посередниками, комунікаційними каналами між судовою владою і суспільством, на жаль, у незмінній гонитві за скандалами і сенсаціями, привертають увагу громадськості здебільшого до негативних подій та явищ у сфері правосуддя. Це аж ніяк не підтримує становлення довіри до суду і суддів. ЗМІ варто утримуватися від огульної критики суду та суддів, некомпетентної інтерпретації судових рішень, адже це негативно впливає на здійснення правосуддя та не сприяє дієвому захисту прав. «Поширення нігілістичних настроїв масової свідомості щодо легальних форм задоволення своїх потреб і захисту інтересів руйнує фундамент існування судової влади» [239, с. 50-51].

Повагу до суду в значній мірі визначає результативність правосуддя. Для людини, яка звертається за захистом свого порушеного права, не так важливим є процес судового розгляду і процедура ухвалення рішення, як його подальше виконання. Виконання рішення суду – це один із компонентів права на справедливий суд та важлива процесуальна гарантія доступу до суду та ефективного захисту сторони у справі, що передбачено статтями 6 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. За змістом зазначених норм Конвенції зрозумілою і логічною є правова позиція ЄСПЛ («Hornsby v. Greece», 1997): «ефективний захист сторони у справі, а отже і відновлення справедливості, передбачає зобов'язання адміністративних органів виконувати рішення» [188].

Проте, виконання судового рішення в Україні не належить до повноважень суду. Суд може лише розглянути скарги учасників провадження, які виникають в процесі його виконання, однак не має жодних

інших засобів чи можливостей, що стимулювали б ефективне виконання судового рішення. Ця проблема дискутувалася вже неодноразово. Так, у 2018 році під час практичної конференції «Взаємодія приватного виконавця з органами судочинства та державної влади під час виконання рішень», було оприлюднено дані офіційної статистики, за якою невиконання рішень українських судів є причиною приблизно 80 % звернень до ЄСПЛ [85]. І хоча деякі зміни процедури виконання вже з тих пір відбулися, зокрема запроваджено інститут приватних виконавців, але виконання судових рішень в Україні залишається все ще проблемним етапом судового провадження.

Дискусійним питанням, яке теж варто підняти у контексті цього розділу, є можливість залишати без розгляду ті звернення до суду, що містять образливі чи інші неприпустимі вирази. Процесуальне законодавство в Україні прямо не передбачає, як має діяти суд у таких випадках, коли подані заяви містять образи чи лайливі слова, нецензурну лексику, символи, що свідчать про очевидну неповагу. Подібна ситуація була предметом розгляду Великої Палати Верховного Суду (справа № 9901/324/19). Позивач просив у цій справі «визнати протиправною бездіяльність Вищої ради правосуддя щодо залишення без задоволення його заяв про повну неадекватність суддів системи судоустрою України та здійснення контролю за рівнем їх морально-психологічної і професійної підготовленості та їх психічним станом» [141].

Керуючись ч. 3 ст. 45 Кодексу адміністративного судочинства України, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду повернув позовну заяву, визнавши, що має місце зловживання позивачем його процесуальними правами, що полягає у використанні на адресу суддів України образливих тверджень, які ще й є підставою позову, вживання яких є недопустиме при оформленні позовної заяви.

Розглянувши цю справу, у своїй постанові від 7 листопада 2019 року Велика Палата ВС підтвердила, що використання учасниками справи чи їх представниками образливих та лайливих слів чи символів, ненормативної лексики у документах, поданих до суду, у спілкуванні з судом чи з іншими

учасниками справи, а також інакші дії аналогічного характеру, що свідчать про явну неповагу до честі та гідності цих осіб, є такими, що порушують основні засади (принципи) судочинства, а також суперечать його завданням. З огляду на це, вчинення таких дій аргументовано визнано зловживанням процесуальними правами, а відтак є підставою для застосування таких наслідків, як залишення без розгляду або повернення скарги, заяви чи клопотання [141].

Таку ж позицію Велика Палата Верховного Суду зайняла і в іншій справі (№ 9901/34/19). В ній позивач посилався на негрунтову відмову Вищої ради правосуддя перевірити факти щодо психічних недуг суддів практично всієї системи судоустрою України, які викладені у його заяві, а саме адекватність судових рішень, ухвалених суддями у справах позивача за останні два роки [140].

Подібною є практика і ЄСПЛ, в правових позиціях якого сформульовано, що обґрунтування позову з використанням лексики, яка виходить за межі нормальної, легітимної та коректної критики, розцінюється як зловживання правом на подання заяви. Згідно з підпунктом «а» п. 3 ст. 35 Європейської Конвенції, ЄСПЛ може визнати індивідуальну заяву, яка подана відповідно до ст. 34, недопустимою, якщо він вважає, що така заява є зловживанням правом на її подання. Так, у своїх рішеннях «Řehák v. The Czech Republic» (2004), «Durringer and Grunze v. France» (2003) ЄСПЛ стверджував про зловживання правом на подання заяви, якщо під час комунікації з ЄСПЛ заявники використовували «образливі, погрозливі або провокативні висловлювання проти уряду-відповідача, його представника, органів влади держави-відповідача, проти ЄСПЛ, його суддів, Секретаріату ЄСПЛ або його працівників» [192; 185].

Тут доречно згадати і рішення у справі «Жданов та інші проти Росії» («Zhdanov and others v. Russia») від 16 липня 2019 року. Ця справа - про відмову російської влади в реєстрації громадських об'єднань, які мали за мету підтримувати та захищати ЛГБТ-спільноти в Росії. Суд визнав скаргу

М. Алексєєва неприйнятною через те, що заявник у соціальних мережах публікував образливі та загрозові пости про суд та суддів, розцінивши такі дії як зловживання правом на подачу скарги. ЄСПЛ зазначив, що фрази «європейські виродки», «купа сміття» та подібні про Суд, а також «наркоман», «алкоголік», «корупціонер» щодо окремих суддів, – вочевидь виходять за межі прийнятної та легітимної критики. Суд зробив висновок, що «заявник виявив неповагу до самого інституту, до якого він звернувся для захисту своїх прав» [194]. Насправді, нераціонально вимагати захисту від суду, якщо заявник втратив до нього довіру. Його поведінка розцінена як образа Суду, як «прикрий прояв безвідповідальності та недобросовісного ставлення до Суду», тому і суперечить меті реалізації права на індивідуальну заяву, яке передбачене у ст. 34 і ст. 35 Європейської Конвенції.

Учасники судового розгляду та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами, неприпустимими є зловживання ними. Тому звернення до суду, які містять образливі, нецензурні або інші подібні висловлювання, вважаються такими, що подані з порушеннями процесуальних норм і не підлягають розгляду. Завданням судового процесу є захист порушених прав і законних інтересів фізичних осіб та організацій. Особа ж, яка натомість прагне образити інших людей, навряд чи переслідує мету, яка пов'язана з правосуддям.

Суспільна повага до суду також є чутливою до поведінки представників сторін, адже їх відношення до суду дуже впливає на формування думки про судову владу. Характерна роль адвокатів як посередників між судом і людьми вимагає від них, щоб вони з підвищеною увагою ставилися до формулювань своїх публічних коментарів, підтримували авторитет суду, а не послаблювали його.

У п. 1 ст. 53 попередньої редакції Правил адвокатської етики, що були схвалені 1 жовтня 1999 року Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України, зазначалося: «представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний ... не

виявляти неповаги до суду (суддів), поводитись гідно і коректно» [144] та у пп. 1 п. 3 ст. 53 цих Правил було закріплено, що «в ході судового розгляду справи адвокат не повинен намагатися вплинути на рішення (вирок) суду позапроцесуальними засобами» [144]. Схожі вимоги до поведінки адвоката були закріплені й у ст. 43 Правил адвокатської етики, затверджених 17 листопада 2012 року Установчим З'їздом адвокатів України [143].

Чинні сьогодні Правила адвокатської етики, які прийняті у 2017 році Звітно-виборним з'їздом адвокатів України вже по-іншому регламентують відносини адвоката з судом. Зокрема, у ст. 53 цих Правил сформульовано, що адвокат має «... не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунків з суддями; у випадку вчинення судом тиску на адвоката – не йти на компроміси, що суперечать охоронюваним законом інтересам клієнта. Адвокат не повинен залишати без уваги порушення закону, нетактовне і зневажливе ставлення суду та інших учасників процесу до свого клієнта, його самого, або адвокатури в цілому і повинен реагувати на відповідні дії у формах, передбачених чинним законодавством та/або актами РАУ, НААУ» [142]. Вказані положення неначе прогнозують можливість зневажливого ставлення суду до учасників процесу, й зокрема адвокатів, і визначають способи захисту від цього. Таке формулювання цих положень вже по суті принижує авторитет суду, бо передбачає саму можливість негідної поведінки суддів. Разом з тим, Правила, визначаючи способи реагування адвокатів на таку поведінку суддів, не встановлюють вимог ставлення адвокатів з повагою до суду та судді, який слухає справу, й правосуддя в цілому.

Європейський суд з прав людини при вирішенні справи «Casado Coca v. Spain» у 1994 році підкреслив особливу функцію адвокатів у судочинстві, засвідчуючи, що «їх роль у системі правосуддя тягне за собою ряд обов'язків і обмежень, особливо у зв'язку з їх професійною діяльністю, яка повинна бути прямою, чесною і гідною» [183]. В рішенні у справі «Lekavičienė v. Lithuania» у 2017 році ЄСПЛ визначив професію адвоката як таку,

«представники якої повинні дотримуватися вищих і більш суворих стандартів поведінки. Не лише загальні стандарти поведінки, але також спеціальні вимоги, встановлені законами, які регулюють діяльність колегії, та правила професійної етики застосовуються до практики адвоката. Необхідність вимог, встановлених правилами професійної етики, є об'єктивною: лише особі з високою моральною репутацією можливо довіряти брати участь у процесі здійснення правосуддя. Дозвіл будь-якій особі брати участь у цьому процесі незалежно від його або її поведінки дискредитує ідею здійснення правосуддя» [189].

Підбиваючи підсумки, варто підкреслити, що якщо вже суддя призначений на посаду, отримує визначені законодавством повноваження (після численних етапів добору, в тому числі спеціальної перевірки і спецпідготовки), стосовно нього має діяти презумпція його сумлінності. Ще в 1701 року в Акті «Про влаштування» (Акті про подальше обмеження корони і краще забезпечення прав та вольностей підданого) в Англії задля обмеження втручання монарха в суддівську діяльність було закріплено, що «суддю не можна усунути з посади, поки він веде себе бездоганно» [3, с.35-37]. ЄСПЛ також у своїй діяльності за аналогією керується презумпцією сумлінності держави, тобто презумпцією сумлінності національного суду, під якою розуміється, що дії суду є обґрунтованими і легітимними, допоки у встановленому порядку не буде доведено протилежне. В Україні ж якщо суддя порушить закон або норми суддівської етики, Вища рада правосуддя наділена відповідними повноваженнями надавати оцінку таким діям. Заходів відповідальності у законодавстві закріплено для цього більш ніж достатньо.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна резюмувати, що повага до суду є необхідною умовою реальної суддівської незалежності. І якщо незалежність суддів Конституцією і законами України гарантується, то повага до суду як окремий принцип правосуддя досі не сприймається і не знаходить, на жаль, повноцінного законодавчого закріплення. Однак, якщо не забезпечити відповідний рівень поваги до суду,

то домогтися реальної суддівської незалежності не можливо, що стає перешкодою у побудові правової держави і гарантуванні верховенства права.

Крім того, доцільно підкреслити, що у розпорядженні судової влади немає достатніх механізмів захисту свого авторитету, її незалежність ґрунтується на повазі суду усіма громадянами, органами державної влади та їх посадовими особами. З огляду на це, вважаємо за доцільне законодавче закріплення презумпції сумлінності судді. Це забезпечуватиме рішенням суду своєрідний кредит суспільної довіри, коли кожна сторона, навіть якщо ухвалене рішення не на її користь, буде переконана у його законності і справедливості, будучи впевненою в компетентності й авторитетності судової влади. А за наявності сумнівів чи незгоди з рішенням суду громадяни мають право на його оскарження і це єдиноможлива форма його публічної критики.

Висновки до першого розділу

Підсумувавши результати дослідження, проведеного в першому розділі, можемо сформулювати наступні висновки:

По-перше, традиційно поняття «повага», «авторитет», «репутація», «імідж» та «престиж» вживаються як синоніми, що пояснюється тим, що усі вони позначають відношення до об'єкта в суспільній думці. В ході нашого дослідження з'ясовано, що певна різниця у їх змісті є, хоча їх використання цілком залежить від контексту. На їх формування мають вплив: 1) оцінки об'єкта з боку суспільства, сприйняття різними соціальними групами, де велике значення мають стереотипи й упередження; 2) безпосередні оцінки професійної діяльності окремими індивідами.

По-друге, як правова категорія повага до суду є комплексною і розглядається з двох позицій:

1) психолого-соціологічна складова поваги до суду включає низку факторів, що формують рівень довіри до судової влади. Серед них: справедливість судових рішень; об'єктивність, неупередженість і чесність судді як в очах сторін, так і з погляду стороннього спостерігача; ефективність правосуддя (виконання судових рішень); інформаційний вплив медіа тощо;

2) юридичний ракурс під повагою до суду дозволяє розуміти будь-яку поведінку, яка не кваліфікується за законодавством як неповага. Втім, в умовах реального часу такий підхід не є достатнім, оскільки в Україні законодавчо визначені тільки вимоги процесуальної сумлінності (суд може застосувати заходи процесуального примусу за порушення судового процесу та зловживання правами), також встановлена адміністративна відповідальність за неповагу до суду. Жодної відповідальності за дискредитацію, дифамацію та позапроцесуальний тиск на суддів та інші подібні дії, що вчиняються умисно з ціллю принизити суд та підірвати його авторитет, законодавчо не встановлено. Будь-які подібні вчинки, які культивують відчуття розчарування та невдоволення судом (заяви та публічні висловлювання, участь в інформаційних кампаніях тощо), які негативно позначаються на незалежності судової влади та загалом підривають авторитет правосуддя, що має наслідком неповагу до суду, можуть називатися уніфікованим поняттям «скандалізація правосуддя». Судді, зв'язані етичними нормами, не володіють достатніми можливостями для захисту. За відсутності механізмів для адекватної відповіді на відвертий тиск, що чиниться на правосуддя, судова влада і далі втрачатиме свій авторитет, а через відсутність поваги до судових органів рано чи пізно відчуємо вкрай негативні наслідки щодо рівня законності і правопорядку в державі.

Скандалізація суддів, як явище, може бути визначена як вчинки (заяви та публічні висловлювання, участь в інформаційних кампаніях тощо), які негативно позначаються на незалежності судової влади та авторитеті правосуддя в цілому, що має наслідком неповагу до суду.

По-третє, повага до суду безперечно має розглядатися як один із важливих принципів правової держави, адже остання не мислиться без незалежної, сильної і авторитетної судової влади. Надавши суддям повноваження по здійсненню правосуддя, держава поклала на них ряд обов'язків, а їх продуктивне виконання передбачає наявність суспільної поваги і довіри. Розробка і впровадження стратегій підвищення авторитету суду, забезпечення його незалежності, заходи по підсиленню довіри громадян до суду та суддів генеруватимуть в суспільстві так гостро необхідну нині повагу до судової влади. Остання, у свою чергу, сприятиме впевненості громадян у правоті суду, його об'єктивності і незаангажованості, забезпечуватиме ефективність правосуддя, гарантуватиме стабільність, мир і спокій у державі.

По-четверте, одна із основних вимог незалежності судових органів - вирішення справ суддями об'єктивно, безсторонньо, незаангажовано, лише на основі належних і допустимих доказів та відповідно до закону, без жодного неправомірного впливу та тиску. Повага суспільства до суду та суддів, їх авторитет у державі та довіра кожного члена суспільства до судових органів якраз забезпечує таку незалежність. Отож, повага до суду є необхідною умовою реальної суддівської незалежності. І якщо незалежність суддів гарантується Конституцією і законами України, то повага до суду як окремий принцип досі не сприймається і не знаходить, на жаль, повноцінного законодавчого закріплення та гарантування. Однак, якщо не забезпечити відповідний рівень поваги до суду, то домогтися реальної суддівської незалежності не можливо, що стає перешкодою у побудові правової держави і гарантуванні верховенства права.

По-п'яте, повага до суду забезпечує судовим рішенням особливий кредит суспільної довіри, коли кожна людина, навіть не погоджуючись з ухваленим рішенням, все одно буде впевнена у його справедливості і правильності, зважаючи на загальне переконання в авторитетності судової влади. У зв'язку з цим пропонуємо законодавчо закріпити презумпцію

сумлінності судді. Суспільство повинно розуміти, що судові рішення встановлює істину та відновлює справедливість. А за наявності сумнівів чи у разі незгоди з рішенням суду громадяни мають право на його оскарження, тож рішення буде переглянуте і підлягатиме скасуванню, якщо мала місце судова помилка. Саме оскарження рішення суду є єдиною можливою легальною формою його публічної критики.

РОЗДІЛ 2.

АВТОРИТЕТ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

2.1. Взаємозалежність поваги до суду та авторитету судової влади

Сьогодні судова влада в Україні перебуває без перебільшення у стані колапсу. Безпрецедентно довготривала і змінювана в процесі судова реформа має невтішні допоки наслідки. Так, на даний час маємо дефіцит судових кадрів (так званий «кадровий голод» - близько 29 % посад від затвердженої штатної чисельності є вакантними, усього 64 % від штатної кількості суддів є повноважними), однак відзначимо, що є нестача не тільки суддів, але й помічників суддів, секретарів судових засідань та інших працівників судової системи; незавершену процедуру кваліфікаційного оцінювання суддів (більше 2000 суддів), незавершену процедуру добору суддів місцевих судів, розпочату ще у квітні 2017 року (через відсутність ВККС України вже понад 2 роки). Це все позначається як на якості, так і на строках розгляду справ. Звичайно, судова реформа має тривати до свого успішного завершення, однак на її результати має значний вплив постійне «фонове» емоційне цькування суддів, ігнорування думки суддівської спільноти, недостатнє матеріальне забезпечення функціонування судів, відсутність гарантій безпеки для суддів та їхніх родин та інші чинники.

Окреслені обставини зумовлюють кризу взаємної довіри суспільства і суддів, утворюється провалля між судовою владою і громадянами, що робить суди надзвичайно вразливими, а суддів - беззахисними.

Однак, як обґрунтовано у попередньому розділі, незалежний, сильний, авторитетний, захищений суд - це одна із ознак демократичної і правової держави, а повага до судової влади стає запорукою її стабільності, її ключовим принципом. Отож, формування в суспільства упевненості в

об'єктивності, незалежності та компетентності судової влади є першочерговим завданням у напрямку забезпечення стабільності, миру та правового порядку в державі.

З огляду на це, пошук напрямків підвищення рівня поваги до суду, підняття його авторитету, репутації та іміджу суддів є особливо складним і актуальним.

У тій чи іншій мірі окремі питанням довіри до суду та ефективності судової влади, питанням авторитету суду, судової влади і суддів приділяли увагу у своїх публікаціях О. Величко, В. Вільгушинський, О. Волянська, Н. Гданський, Ю. Гаруст, П. Каблак, В. Кравчук, Л. Москвич, Л. Остафійчук, І. Підкуркова, Н. Слободяник та інші, однак велика кількість питань в межах даної проблематики залишається поза межами ґрунтовних правових досліджень.

Нашою метою у даному підрозділі став аналіз взаємовідношення рівнів поваги до суду та авторитету судової влади; визначення тих чинників та передумов, які впливають на підвищення довіри до судової гілки влади.

У попередньому розділі ми окреслили зміст понять «повага» і «авторитет», і у попередніх авторських публікаціях апробували висновок про те, що «і повага до суду, і авторитет судової влади тісно пов'язані з довірою суспільства, але, якщо авторитет походить від довіри, тобто довіра є первинною і виступає основою авторитету - думки, оцінки, рішення авторитетного суб'єкта не викликають заперечень і сприймаються як істина, то повага – похідна від авторитету – саме позитивний авторитет формує повагу до суду» [224]. Як підсумок – повага, себто визнання позитивних якостей, недискредитованих чеснот і високих моральних цінностей суддів, викликає відчуття довіри. Не надто заперечує цю думку і позиція про те, що «саме по собі поняття «авторитет» є узагальнюючим та таким, що поєднує обидві ці важливі категорії - довіру та повагу» [268]. Так, і Р. Арсірія зазначив, що «поняття довіри до суду не можна відмежовувати від поняття поваги до суду, оскільки вони є взаємопов'язаними елементами, які

формують авторитет суду» [135]. Повага до суду є передумовою довіри до суду, а довіра до суду є визначальною засадою незалежності та ефективності функціонування судової влади. В результаті висновуємо, що отримали замкнуте коло, адже усяке порушення балансу між цими елементами, категоріями автоматично зумовлює проблеми у суспільстві і державі.

Повага до суду, як і довіра, не можуть виникати тільки тому, що так встановлено законодавством. У 2016 році в рамках реалізації Проекту «Відкритий Суд» громадською організацією «Відкрита Україна» було проведене опитування національного масштабу з метою встановлення показників рівня довіри громадян до судової влади. За його результатами узагальнений рівень довіри до судової влади висловили лише 37 % респондентів («Довіряю» - 14 %, «Більше довіряю» - 23 %) [28]. Число українців, які не довіряли судам у 2010 році становило 43,4 %, у 2012 році – 61,5 %, натомість у 2016 році їх кількість виросла вже до 63%. У період із лютого по березень 2021 року національні опитування стосовно довіри до судової гілки влади були проведені в рамках Програми USAID «Нове правосуддя». Лише 10% широкої громадськості визнали, що вони повністю чи переважно довіряють судовій гілці влади. Цей показник, отриманий за попереднього опитування наприкінці 2018 року, був на рівні 16% [160]. Наведені дані показують помітне зниження довіри людей до судової влади, втрату нею авторитету у суспільстві, певне розчарування діяльністю судів.

У значній мірі, як ми вже наголошували, в громадян з'являється відчуття зневіри та незадоволення судом через нав'язування такої думки за посередництвом засобів масової інформації, а не в силу об'єктивного особистого сприймання ними діяльності суддів. Спостерігаємо, як судова реформа висвітлюється суспільству через ЗМІ як засіб подолання абсолютної корупції та хабарництва у судах, суддівського свавілля. Звідусіль лунають огульні звинувачення суддів у цих негативних явищах. Фактично відбувається цілеспрямована дискредитація судової влади. А з огляду на те, що рівень довіри населення до ЗМІ має тенденцію до зростання, наслідки

цього можуть бути дуже небезпечними. Деякі наслідки маємо навіть тепер, вони досить очевидні: укорінення в громадській свідомості думки про низький рівень довіри до судової влади має зворотній ефект – повсюдно фіксуються факти проявів неповаги до суду, що охоплюють чималий спектр дій та вчинків і учасників судового провадження, і слухачів, які перешкоджають судді вести засідання або виявляють зневажливе ставлення до системи судочинства та здійснення правосуддя [268].

Як вказує В. Петренко, «довіра громадян – це особливе джерело сили судової влади й одночасно показник її ефективності. Влада, яка не має підтримки населення, якій не довіряють люди, не є життєздатною. Збереження такого стану справ може призвести до підвищення соціальної напруги в суспільстві» [129]. Підвищення ж авторитету суду дозволить досягти суспільного визнання цього інституту, що проявлятиметься в повазі і довірі до нього. Тому чи не найпершочерговішим завданням, що постає перед судовою владою, – це «здобути довіру громадян, зміцнити свій авторитет і підвищити свій соціальний статус у суспільстві» [129].

За коментарем до Кодексу суддівської етики, що затверджений рішенням Ради суддів України № 1 від 04 лютого 2016 року, «авторитет правосуддя» схарактеризовано як «сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують діяльність з відправлення правосуддя, таких як справедливість провадження, незалежність правосуддя, безсторонність, публічність, моральність, та які мають вселяти повагу до суду у громадськості в демократичному суспільстві» [152].

Авторитет судової влади є одним із показників схвальної суспільної оцінки функціонування судової влади держави. Позитивне ставлення до системи правосуддя не зводиться і не вичерпується лише мірою втіхи судовим рішенням в плані задоволення власних позовних вимог. Хоча, акцентуємо, що судові рішення за своїм змістом з огляду на верховенство права мають утверджувати справедливість і права людини. Авторитет суду формується також і в результаті сприйняття громадянами діяльності (під час

здійснення правосуддя і позасудової поведінки) суддів, голів судів, працівників апарату суду. Суспільство оцінює об'єктивність, неупередженість, своєчасність судового розгляду, компетентність і професіоналізм суддів, відкритість та прозорість судової системи, доступність і зручність внутрішньої організації суду тощо. Недаремно вважається, що завоювання авторитету є складним, тривалим і кропітким процесом.

Аналізуючи реальну ситуацію в Україні, в тому числі й з точки зору судді, констатуємо, що у функціонуванні судової системи дійсно наявні проблеми, що мають суб'єктивний характер і шкодять її авторитету. Так, перше, що варто підкреслити, це те, що, незважаючи на жорсткі умови добору, не кожен суддя має добрі організаторські та комунікативні здібності та високе почуття відповідальності, окремим суддям не завжди вистачає професійних знань, досвіду, виваженості при прийнятті рішень. Разом з тим, варто розуміти, що судова система України, судді і працівники апарату судів (як і в інших державах) - це «плоть від плоті» суспільства, його складова частина зі всіма його недугами. Проблеми у галузі судочинства в першу чергу породжуються суспільством, а не «поганими» суддями [1]. Втім, є дієві правові механізми для очищення кадрового корпусу, які у суддівському середовищі покликані підтримувати відповідну дисципліну. Так, Вищою радою правосуддя на підставі пункту 3 частини 6 статті 126 Конституції України (за вчинення істотного дисциплінарного проступку) у 2017 році звільнено 172 судді; у 2018 – 39 суддів; у 2019 – 57 суддів. За рішеннями Дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя до дисциплінарної відповідальності у 2017 році притягнуто 96 суддів; у 2018 – 259 суддів; у січні-травні 2019 – 98 суддів [61].

Відповідальність суддів має бути невідворотною та індивідуальною. Професіоналізм, компетентність і добросовісність сьогодні є основними критеріями оцінки кожного судді.

Сприяти підвищенню авторитету і поваги до судової влади мало б реформування судової системи, започатковане Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» 2014 року [150], яке мало суттєво оновити «обличчя» судової системи. Однак наразі досі не завершено процедуру кваліфікаційного оцінювання суддів, добір кандидатів на посаду судді місцевого суду, розпочатий у 2017 році, станом на 2021 рік заблокований. ВККС України ось уже два роки не функціонує. Усе це не тільки призводить до кадрового «голоду» судової системи, але й не сприяє авторитету судової влади, адже громадяни не здатні захистити свої права і вирішити свої правові спори, строки розгляду справ затягуються, суддів у судах не вистачає (залишилося трохи більше 4500 суддів на всю Україну). При цьому справжньою причиною колапсу судової влади є непослідовні реформи політиків, які під гаслом «збудуємо незалежний суд», все більше і більше руйнують судову систему.

По-друге, відзначимо те, що оцінка функціонування судової влади останнім часом часто залежить від результату розгляду та вирішення так званих резонансних справ, в яких задіяні певні політичні фігури. Вони задоволені, якщо справа вирішена на їх користь, в іншому ж випадку часто вдаються до примітивного тиску на суддів через залучення громадських активістів, лідерів громадської думки, які блокують нормальну роботу суду, обвинувачують суддів у засобах масової інформації та соцмережах, ображають та принижують представників судової системи. По суті, такі діяння можна назвати дифамацією суддів, що здійснюється за допомогою інформаційного та емоційного тиску для досягнення більш швидкого і ефективного вирішення певної справи на користь конкретної сторони. Однак, будь-які втручання у здійснення правосуддя є нелегітимними, згубними, й зокрема незаконними є завчасні та необ'єктивні коментарі фактів у ЗМІ.

Унаслідок дифамації, яку оцінюємо як спосіб чинення тиску на суд, потенційно можливим є відхилення від судової процедури, в результаті чого можемо отримати незаконне судове рішення, позаяк, спрямовуючи всі сили

на свій захист, мимоволі суддя відсуває своє першочергове завдання - забезпечення справедливості й правосудне вирішення певної справи - на другий план.

Як відзначає П. Каблак, «дифамація має негативний вплив на здійснення правосуддя, а також, загалом на рівень авторитету та довіри до суддів з боку громадськості» [63, с. 328]. Люди, не завжди критично сприймають інформацію, що транслюється через засоби масової інформації. Коли з ефірів та шпальт загальнонаціональних ЗМІ лунають звинувачення на адресу судів, суспільство сприймає їх як доконаний факт. Тож у громадян, котрі не стикаються із судовою системою безпосередньо, складається стереотип, що шукати справедливості у суді марно. У підсумку маємо неповагу і недовіру до суду – це наслідок тривалих публічних звинувачень, на які суди і судді не відповідають, зв'язані правовими та етичними нормами. Відсутність спростувань в суспільній думці сприймається не на користь суду, мовчання у відповідь розуміється як відсутність заперечень, а отже визнання вини. Дотримання етичних норм усіма представниками суспільства в цьому плані сприятиме позитивній оцінці діяльності всієї системи правосуддя.

Сьогодні бачимо, як судова реформа подається суспільству засобами масової інформації крізь призму боротьби з тотальною корупцією та хабарництвом, подолання суддівського свавілля. ЗМІ шукають «сенсаційні» факти, тож в більшості випадків широкого розголосу набувають негативні епізоди, але поза увагою громадськості зостаються позитивні події у діяльності судів. Крім того, досліджуючи ці питання раніше, нами було сформульовано ряд проблем у становленні якісного комунікативного зв'язку суду і ЗМІ, як-от: «неефективна система доступу до відкритої судової інформації; відсутність чітко встановлених правил участі преси у судовому засіданні; нестача у деяких журналістів правової підготовки, знань особливостей судової діяльності; недостатня кількість прес-секретарів, суддів-спікерів у судах, які вміють комунікувати з пресою» [224, с.32].

По-третє, що не можна залишати поза увагою, це те, що для нормальної ефективної діяльності суду чимале значення має законодавство, яке судді застосовують, його якість, чіткість та ясність, логічність та системність правового регулювання в цілому, що проявляється в його узгодженості з іншими нормативними актами (відсутності колізій та прогалин). На жаль, чимало законів не завжди відповідають цим вимогам, особливо коли приймаються в умовах «турборежиму», жорсткої політичної боротьби, коли перемагає не здоровий глузд, а емоції або політичні чи бізнесові інтереси.

По-четверте, для сторони судового рішення у її справі є своєрідним актом відновлення справедливості. Тому реальність та своєчасність виконання судового рішення також впливає на становлення авторитету суду. І хоча виконання судових рішень покладається на виконавчу владу, суспільство оцінює результативність судового розгляду з огляду на реальне виконання ухваленого судового рішення. На жаль, статистика демонструє, що в Україні приблизно 95% рішень ЄСПЛ та 70% рішень національних судів не виконуються. Це означає, що порушується право громадян на справедливий суд.

Виконання судового рішення – це обов'язок держави, її спроможність забезпечити дію закону на своїй території. Тому державна влада має гарантувати це виконання. І хоч судді не мають дієвих важелів впливу на забезпечення виконання своїх рішень, оскільки з судової системи служба судових виконавців давно виведена, цей фактор послаблює довіру громадян до судової влади і негативно впливає саме на її авторитет.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне акцентувати на такому: хоч нормативно-правовими актами декларується підтримка авторитету суду, проте ні авторитет, ні повага не з'являються за законодавчим приписом. «Формування авторитету і забезпечення принципу поваги до суду в першу чергу залежить від рівня довіри до судової влади. Довіра ж формується з трьох основних компонентів: досвіду, компетентності та надійності» [269].

Аналіз діяльності судової системи дозволив виокремити ряд

проблемних факторів, які шкодять авторитету судової влади, однак найбільш значимим з них вважаємо гіпертрофовану критику та «цькування» суддів, особливо через соцмережі та за допомогою ЗМІ, що виглядає як свідомо дискредитація судової влади і зразок маніпулювання свідомістю громадян. Роль і значення ЗМІ у формуванні авторитету судової влади та підтримці його належного рівня в Україні важко переоцінити. Тільки поєднуючи зусилля та використовуючи правильні способи взаємодії, медіа зможуть стати ефективним комунікаційним каналом між судовою владою і громадськістю, а також підтримати судову владу у формуванні її авторитету та підвищенні довіри суспільства до суду та суддів.

Передумовою довіри до судової влади є переконаність кожного громадянина та суспільства в цілому, що суд добровільно бере на себе і якісно виконує зобов'язання захищати права та інтереси громадянина та суспільства. І навзворот, авторитет судової влади забезпечує судовим рішенням довіру, коли кожна особа, навіть не повною мірою задоволена постановленим щодо неї рішенням, однаково вважатиме його законним, справедливим і правильним. Повага – шанобливе ставлення, визнання позитивних якостей, заслуг – не припускає голосливної критики як окремих суддів, так і судової влади загалом. Повага гарантована, коли виправдується довіра, що з боку громадськості полягає у правомірних очікуваннях від суддів певної моделі поведінки, яка реалізується в ефективному здійсненні судочинства та виконанні завдань справедливого суду. Всі судові рішення мають бути обґрунтовані, вмотивовані, зрозумілі, об'єктивні та якісні. Судді мають бути носіями демократичних цінностей, розуміти, що довіра суспільства до усієї судової влади, а в кінцевому підсумку і авторитет судової влади залежить від поведінки кожного з них.

2.2. Аналіз позицій та рекомендацій міжнародних та європейських інституцій щодо зміцнення довіри до судової влади

Як обґрунтовано вище, лише незалежна та безстороння судова влада може забезпечити фундаментальну основу для справедливого вирішення правових спорів. Ключове значення має фактична наявність судових незалежності та неупередженості, захищеність суддів законом, а також підтримання громадської довіри до судової влади.

Як слушно зауважила Н. Морщагіна «недовіра з боку суспільства, спричинена висловлюваннями публічних осіб, впливає на роботу суддів та призводить до знецінення цієї професії» [111]. Суддя Європейського суду з прав людини від України Ганна Юдківська, виступаючи на XII позачерговому з'їзді суддів України 26 вересня 2014 року, підкреслила, що «принцип верховенства права не може існувати без авторитету правосуддя» [132].

Довіра до судової системи є ще значимішою з огляду на зростаючу глобалізацію спорів та поширення судових рішень. У державі, де панує верховенство права, громадськість має правомірні очікування, що загальні принципи, які сумісні з поняттям справедливого суду і гарантують основні права, будуть дотримані [24].

Людство напрацювало за час свого існування певні стандарти мінімальних зобов'язань поваги до суду, які знайшли відображення в документах міжнародних та європейських інституцій. 9 листопада 1995 року Україна стала членом Ради Європи, отож «зобов'язалася гарантувати доступ до незалежного і неупередженого суду відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». Цей факт вимагає імплементації у нормативних актах таких стандартів, тому актуальним завданням стає їх систематизація й аналіз. Не претендуючи на повноту висвітлення змісту всіх подібних актів та документів, звернемо увагу на найбільш важливі з них.

Розпочнемо з того, що підтримку авторитету суду передбачено законодавством ряду європейських країн і міжнародними документами щодо прав людини. Так, ст. 10 Європейської конвенції передбачає обмеження непорушної цінності демократії – свободи вираження поглядів – у тому числі і «для підтримання авторитету і неупередженості судових органів» [77].

Серед головних принципів незалежності судових органів можна згадати ті, що були схвалені резолюціями від 29 листопада та 13 грудня 1985 року № 40/32, № 40/146 Генеральної Асамблеї ООН щодо принципів свободи слова та асоціацій, де зокрема вказано, що судді повинні завжди поводитись так, щоб забезпечити повагу до своєї посади та зберегти неупередженість і незалежність судових органів.

Висновки Першої експертної комісії Міжнародної Асоціації Суддів «Участь судової влади в організації роботи судової системи» (Афіни, 9-13 жовтня 1994 року) стосувалося проблеми організації роботи судової системи в аспекті принципу незалежності суддів, де також згадується про довіру до судової влади. Тут зроблено наголос, що «організація роботи судів має здійснюватися не тільки так, щоб суддя міг вільно виконувати свої обов'язки, але й так, щоб зберегти імідж незалежної судової влади в очах громадськості, оскільки це є основою довіри до правосуддя» [252].

8-10 липня 1998 року прийнята Європейська хартія про Закон «Про статус суддів», що встановлює, що цей закон покликаний забезпечити компетентність, незалежність та неупередженість суддів, «яких кожна особа законно очікує від судових органів і від кожного судді, якому доручено захищати її права, і він виключає будь-яке положення чи будь-яку процедуру, які могли б похитнути довіру до цієї компетентності, незалежності й неупередженості» [52].

Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів (далі — КРЕС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судових органів та незмінюваності суддів у пункті 12 визначає незалежність судової влади як повну неупередженість із боку суддів. Судова

влада має «користуватися довірою не тільки з боку сторін у конкретній справі, але і з боку суспільства в цілому. Суддя повинен не тільки бути реально вільним від будь-якого невідповідного упередження або впливу, але й вільним від цього й в очах розумного спостерігача. В іншому випадку довіра до незалежності судової влади буде підірвана» [23]. У пункті 14 сформульовано особливості рівня, на якому гарантується судова незалежність, а саме: незалежність судової влади повинна забезпечуватися внутрішніми стандартами якнайвищого ступеня. Відповідно, державам рекомендовано передбачати положення про незалежність судової влади у конституціях чи основоположних принципах в тих державах, які не мають конституцій, але де повага до незалежності судової влади гарантується давньою культурою та традиціями. Це підтверджує фундаментальну важливість незалежності при визнанні особливої ситуації в юрисдикціях загального права (зокрема, Англії та Шотландії), де існує тривала традиція незалежності, незважаючи на відсутність формальних конституцій.

Висновки КРЄС включають поглиблені положення щодо дотримання етичних стандартів як передумови підвищення довіри до судової влади. Так, у Висновку № 3 КРЄС до КМРЄ щодо принципів і правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності (Страсбург, 19 листопада 2002 року), закріплено, що методи, які використовуються для вирішення судових спорів, завжди повинні викликати довіру [24]. Реалізація суддями повноважень, якими вони наділені, прямо пов'язані з такими цінностями, як справедливість, свобода та істина. Стандарти суддівської поведінки ґрунтуються на цих цінностях і лежать в основі довіри до правосуддя.

У вказаному Висновку (підпункт 22 пункт «а») акцентовано, що гарантіями ефективності системи правосуддя є суспільна довіра та повага до судової влади, тому поведінка суддів з точки зору громадськості є необхідним складником довіри до судів. Для забезпечення цієї довіри були сформульовані певні стандарти поведінки суддів. До них насамперед

належать такі: «судді повинні виконувати свої обов'язки, уникаючи виявів певних уподобань чи упередженості; ухвалюючи рішення, вони не повинні брати до уваги обставини, які виходять за межі застосування юридичних норм; у ході підготовки чи розгляду справи судді свідомо не повинні робити будь-яких коментарів, які можуть бути розцінені як завчасне ухвалення рішення або можуть вплинути на справедливість судового розгляду; судді повинні виявляти рівне ставлення до сторін і високий рівень професійної компетентності; судді також повинні здійснювати правосуддя старанно та з розумною швидкістю» [252].

Висновок № 4 КРЄС до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях (Страсбург, 27 листопада 2003 року) у пункті 5 містить положення про те, що підготовка є необхідною передумовою, якщо судова влада очікує та заслуговує на повагу.

Висновки Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів щодо правил етичної поведінки суддів, їх застосування та дотримання (31 жовтня – 4 листопада 2004 року) зосереджено на тому, що дотримання принципів етики, які забезпечуватимуть від стороннього впливу суддівську незалежність, для підтримки довіри громадськості до судової системи є корисним.

Згідно з Висновком № 7 КРЄС до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про правосуддя та суспільство (23-25 листопада 2005 року), суспільство має відноситися з повагою та мати довіру до здатності судів здійснювати свою функцію. Констатовано, що усвідомлення ролі судової влади в демократичних державах та розуміння, що суддя має обов'язок справедливо та неупереджено застосовувати законодавство, незалежно від ймовірного соціального або політичного тиску чи впливу, значно різняться в різних країнах Європи. Тож рівень довіри до діяльності судів також не є однаковим.

У цьому висновку (пункт 8) акцентується, що суди є «належним форумом для встановлення юридичних прав і обов'язків та вирішення пов'язаних з ними спорів, та мають сприйматися такими широким загалом» [25]. КРЄС визнала, що «для сприяння кращому розумінню ролі судової системи потрібно докласти певних зусиль для якомога надійнішого забезпечення того, що уявлення, яке має суспільство щодо системи правосуддя, є точним та показує ті зусилля, які докладають судді та судові чиновники для здобуття поваги й довіри до спроможності судів виконувати свої функції. Ці дії повинні чітко продемонструвати межі того, що може система правосуддя» [25] (пункт 27).

Суди мають сприйматися в усіх аспектах своєї роботи такими, що ставляться однаково до всіх сторін, тобто без жодної дискримінації за ознаками раси, статі, етнічного походження або соціального стану, релігійних переконань. Судді та судовий персонал на деяких навчальних програмах вчать визначати такі ситуації, в яких окремі особи можуть відчувати, що є наявним або може застосовуватися упереджений підхід, та залагоджувати такі ситуації таким чином, щоб підтримати довіру та повагу до суду. Юристи отримують спеціальну етичну підготовку, і це запобігає тому, щоб вони, умисно чи ненароком, сприяли виникненню недовіри до системи правосуддя [25] (пункт 29).

КРЄС вважає, що для сприяння кращому усвідомленню ролі судової влади необхідно докладати зусиль для щонайкращого забезпечення того, щоб сприйняття суспільством системи судочинства було адекватним та зважало на зусилля суддів та судових посадовців, які ті докладають для здобуття поваги та довіри до здатності судів виконувати свої повноваження. Ці дії мають чітко підтверджувати межі того, що може система правосуддя (п.п. 24-27, «Б.1»).

Бангалорські принципи поведінки суддів, санкціоновані 27 липня 2006 року резолюцією 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН, закріплюють аргументацію необхідності їх запровадження: «довіра суспільства до судової

системи та впевненість у моральному авторитеті, чесності та непідкупності судових органів має першорядне значення в сучасному демократичному суспільстві, посада судді має особливий рівень суспільної довіри, судді повинні докладати всіх зусиль для підтримання й поглиблення довіри до судової системи» [11]. Мовиться, зокрема, про незалежність, чесність, непідкупність та об'єктивність, рівність, компетентність і старанність, дотримання етичних норм.

Пункти 1.6, 2.2 цих принципів встановлюють вимогу дотримання суддею високих стандартів поведінки і їх принципове відстоювання з метою підвищення громадської довіри до судових органів, бо це має першорядне значення для підтримання незалежності судової влади. Як процесуальна, так і позапроцесуальна поведінка судді має сприяти збільшенню довіри суспільства, юристів, сторін у справі та їх представників до об'єктивності суддів і судових органів. На даний час ці норми імплементовані в Кодекс суддівської етики, затверджений 22 лютого 2013 року на XI черговому з'їзді суддів України.

Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів (вересень 2007 року) вказують на «необхідність того, щоб судді, як індивідуально, так і колективно, ставилися з повагою до своїх посад і до громадської довіри та докладали зусиль для розвитку та підтримки довіри до судової системи» [76, с. 30]. Отже, суддям слід уникати такої поведінки, що може послабити рівень поваги до суддів.

Пункт 4.6 Бангалорських принципів регламентує, що «судді, як і будь-якому громадянину, гарантується право вільного вираження думок, віросповідання, участі в зібраннях та асоціаціях, однак у процесі реалізації таких прав суддя завжди турбується про підтримку високого статусу посади судді та не допускає дій, що не сумісні з неупередженістю і незалежністю судових органів» [76, с.110]. Тобто, визначаючи допустимість участі судді в публічних дискусіях варто брати до уваги два головних аспекти: 1) чи може така участь підірвати впевненість у неупередженості судді; 2) чи може така

участь мати наслідком зайві політичні нападки на суддю і чи вона не шкодить високому статусу суддівської посади. Якщо наявний будь-який із цих аспектів, то судді не слід приєднуватися до публічної полеміки, а доцільно уникати такої участі.

Стосовно критики судді іншими особами в Коментарі щодо Бангалорських принципів вказано, що представники законодавчих і виконавчих органів, а також громадськості, вправі відкрито заявляти свої міркування про помилки, недоліки чи упущення судді, про ухвалені ним рішення, обмежуючись лише нормами щодо вияву неповаги до суду. Судді зазвичай не відповідають на критику у свій бік, ігнорують будь-які скандальні нападки, щоб не поглиблювати конфлікт, що розцінюється як раціональне і мудре рішення. Як зазначено: «правосуддя – це не недоторкана чеснота: вона має випробувати на собі прискіпливу увагу суспільства і почути ввічливі, нехай і різкі, зауваження з боку звичайних людей» [76, с.111].

У п. 5.2 Бангалорських принципів уточнено обов'язок утримуватися від принизливих зауважень, зауваження судді повинні бути обачливими, стриманими та ввічливими. Тобто суддя має діяти так, щоб поведінка його викликала обґрунтовану впевненість у його об'єктивності, а отже важливо уникати принизливих висловів, недоречних коментарів, необґрунтованих зауважень, образливих дій чи жестів, які можна розцінити як доказ байдужості чи неповаги до будь-кого або припустити, що учасники судового процесу не отримають рівності розгляду та поваги. Суддя не може давати волю власним емоціям [76, с. 146].

Додатки до Коментарів щодо Бангалорських принципів містять також описи і витяги з окремих культурних та релігійних традицій, адже з найдавніших часів суддю в усіх цивілізаціях сприймали як людину з високими моральними якостями, що змушена дотримуватися жорсткіших обмежень, ніж інші, мати строгіший та скромніший стиль життя у порівнянні з іншими членами суспільства. Так, за ісламським правом «судді не

обов'язково бути людиною поважного віку, однак вік збільшує повагу до посади судді та його авторитет» [76, с. 178]. «Судова зала – це царина серйозності, стриманості й поваги» [76, с. 179]. Суддя має поводитися так, щоб викликати повагу інших.

Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи від 17 листопада 2010 року уточнює, що «незалежність судової влади забезпечує кожній особі право на справедливий суд і тому є не привілеєм суддів, а гарантією поваги до прав і свобод людини, що дає змогу кожній особі відчувати довіру до судової системи. Коментуючи рішення суддів, виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї. Їм також слід уникати дій, які можуть поставити під сумнів їхнє бажання виконувати рішення суддів, за винятком випадків, коли вони мають намір подати апеляцію. Судді не можуть ефективно здійснювати правосуддя без довіри громадськості, оскільки вони є частиною суспільства, якому служать» [162]. Пункт 13 цієї Рекомендації підтверджує, що для забезпечення поваги, сприяння і захисту незалежності та неупередженості суддів слід вживати всіх необхідних заходів.

Відповідно до положень Бордоської декларації, як називають спільний Висновок Консультативної ради європейських суддів та Консультативної ради європейських прокурорів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про відносини між суддями та прокурорами в демократичному суспільстві від 2009 року, справедливе здійснення правосуддя вимагає, зокрема, «поваги до незалежності суду, дотримання принципу розподілу влади та обов'язкової сили остаточних судових рішень» [16]. Цей акт підкреслює, що і прокурори, як судді, зобов'язані здійснювати свої повноваження неупереджено, справедливо, послідовно й об'єктивно; мають захищати й поважати права людини та прагнути, щоб система правосуддя була ефективною і дієвою.

Висновок № 16 (2013) КРЄС про відносини між суддями та адвокатами, схвалений КРЄС на 14-му пленарному засіданні (м. Страсбург,

13-15 листопада 2013 року) встановив певні вимоги щодо дотримання принципу поваги до суду, який має полегшувати взаєморозуміння та повагу з врахуванням незалежності: «стосунки, які витікають із професійної поведінки та які потребують взаємної поваги до ролей та конструктивного діалогу між суддями та адвокатами» (пункт 9); «взаємоповага, справедливість, честь та гідність, дотримання закону, професіоналізм як одні з етичних принципів» (пункт 19); «адвокат має підтримувати належну повагу та ввічливість до суду» (пункт 20) [26].

У п. 6 Висновку № 17 (2014) КРЄС до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади (Страсбург, 24 жовтня 2014 року), враховуючи п. 45 Висновку КРЄС № 1 (2001) і п. 34 Висновку КРЄС № 6 (2004), визначено, що в процесі індивідуального оцінювання суддів головним правилом має бути повне збереження поваги до незалежності судочинства [27].

У Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам № R (81) 19 про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів [163] та REC (2003) 13 щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального судочинства [164], з огляду на те, що доступ громадськості до інформації здатний зміцнити довіру громадськості до державного управління, окреслено принципи доступу журналістів до суду, що мають значення при взаємодії суду та ЗМІ. Так, акцентується, що «громадськість повинна мати змогу отримувати інформацію про діяльність судових органів через ЗМІ, коментувати функціонування системи судочинства, коли це не суперечить таким принципам: презумпція невинуватості; точність інформації; відкритий доступ до інформації; недискримінаційні способи надання інформації; право на спростування та право на відповідь; регулярне інформування під час судових процесів; заборона на використання інформації у комерційних цілях; захист недоторканості приватного життя в рамках судового процесу, що триває;

неприпустимість впливу на суд та оприлюднення інформації, яка тягне за собою ризик значної шкоди справедливості судового розгляду; запобігання досудового розголошення інформації, що заподіює шкоду; допуск журналістів без дискримінації із забезпеченням необхідної кількості місць відповідно до попиту на публічні судові слухання та публічні проголошення судових рішень; допомога та підтримка ЗМІ у висвітленні процесів; захист свідків» [164, с. 7-10].

13 квітня 2016 року КМРЄ ухвалив План дій задля визначення способів спрямування й сприяння з боку Ради Європи державам-членам у здійсненні заходів, потрібних для посилення незалежності та неупередженості судової влади [48]. План дій передбачив низку таких заходів та необхідних механізмів для їх дотримання. Насамперед, КМРЄ вже вкотре наголосив, що «першочергове значення має фактична наявність судової незалежності та неупередженості, їхня захищеність законом, а також відновлення та підтримання громадської довіри до судової влади, якщо така довіра була втрачена» [48]. З огляду на це, вказано про важливість підтримання в суспільстві культури поваги до незалежності та неупередженості судової влади, й зокрема з боку органів виконавчої та законодавчої гілок влади.

Рада Європи запропонувала напрямки відновлення громадської довіри до судової влади та ствердження важливості її незалежності і неупередженості, зокрема: прозорість у роботі судової влади та її взаємовідносинах із законодавчою і виконавчою гілками державної влади, а ще ініціативна політика представників судової системи та судів щодо ЗМІ і розповсюдження загальної інформації.

Серед низки заходів, які пропонується вжити державам-членам, у Плані дій передбачено, зокрема, «забезпечення поваги до авторитету судової влади під час критики останньої з боку виконавчої та законодавчої гілок влади» [48]. Для досягнення цієї мети, на переконання Ради Європи, необхідно вжити заходів для того, щоб представники законодавчої та виконавчої гілок влади поважали судові рішення та гідність суддів, і

демонстрували б цю повагу громадськості. Варто уникати публічної критики конкретних судових рішень, а також політично вмотивованої або невинуватої суворості критики як загалом судової влади, так і зокрема окремих суддів. У зв'язку з цим запропоновано розробити кодекси етичної поведінки для представників органів виконавчої та законодавчої влади, а також вжити заходів законодавчого та практичного характеру для обмеження їхнього втручання в здійснення правосуддя, політичного тиску, залякування або нападів.

Також рекомендовано «вжити заходів для попередження неналежного використання ЗМІ виконавчою і законодавчою гілками влади з метою дискредитації судової влади, а також для захисту репутації та прав суддів і підтримання авторитету й неупередженості судової влади з урахуванням відповідних рішень та ухвал Європейського суду з прав людини» [48].

В цьому контексті зазначається про необхідність активізувати роботу судової влади зі ЗМІ, інформувати суспільство, з метою підвищення довіри громадськості до судової влади, відвертання і вирішення непорозумінь стосовно судочинства й окремих справ. Пропонується створення відповідних служб або призначення речників, для надання від імені судової влади загальних пояснень щодо процесу судочинства та відповіді на критику.

На жаль, поки що на національному рівні рекомендовані Радою Європи, іншими європейськими та міжнародними інституціями, заходи для посилення поваги до суду, підвищення авторитету та репутації судової влади, утвердження її незалежності в Україні повною мірою не впроваджуються. Однак, важливим є розуміння, що довіра суспільства та повага до судової влади – суттєві гарантії ефективності судової системи. Тільки здобувши і зберігаючи довіру громадськості, кожен суддя і в цілому судова влада можуть досягти і підтримувати легітимність.

На рівні національного законодавства в порядку імплементації вимоги мінімальних зобов'язань поваги до суду, які знайшли відображення в документах міжнародних та європейських інституцій, можна посилити,

встановивши законодавчі та практичні обмеження, можливо навіть зробити більш жорсткими, але, жодним чином, їх не доцільно звужувати.

2.3. Реальний стан та шляхи забезпечення принципу поваги до суду в Україні

Продовжуючи аналізувати негаразди судової системи в Україні, у цьому підрозділі спробуємо більш детальну увагу приділити ключовим із них, які, на нашу думку, першочергово потребують подолання, а також запропонувати шляхи їх вирішення, що в цілому має сприяти реальному забезпеченню принципу поваги до суду.

Отож, однією з ключових проблем, мабуть, є проблема незахищеності судової влади і слабкої комунікації з громадськістю, вирішення якої допоможе суддям стати менш вразливими до зовнішнього впливу, подолати незаконний тиск політиків, бізнесу, заручитися підтримкою суспільства, що сприятиме поверненню довіри громадян до суду і суддів, а це є чи не найбільш важливим завданням судової влади на сьогоднішній день. Як слушно підтверджує Л. Москвич: «довіра громадян - це особливе джерело сили судової влади й одночасно показник її ефективності. Влада, яка не має підтримки населення, якій не довіряють люди, не життєздатна. Збереження такого стану справ може призвести до підвищення соціальної напруги в суспільстві. Зміцнення ж авторитету суду сприятиме досягненню суспільного визнання цього інституту, що виявлятиметься в довірі до нього суспільства» [113, с. 25].

Аарон Барак, професор Європейського університету Ізраїлю та член Академії наук і мистецтва США, акцентував, що «найважливішою якістю судді є суспільна довіра до нього, тобто усвідомлення громадськістю того факту, що цей суддя здійснює правосуддя відповідно до права. Якщо суспільство не має такої довіри, суддя не може судити... Довіра суспільства

до судової влади є найбільш цінною якістю, якою вона володіє... Потреба в довірі суспільства не означає потребу в її популярності. Потреба в забезпеченні довіри означає потребу в підтриманні суспільного відчуття, що судові рішення приймається чесно, об'єктивно, нейтрально і неупереджено. Добре відомий вислів Бальзака: «Відсутність довіри до судової влади є початком кінця суспільства». Суспільна довіра не є якоюсь даністю. Її наявність не можна вважати подарунком. Суспільна довіра – це плинне явище. Її слід виховувати. Легше підірвати її, ніж зберегти...» [13, с. 287].

Ця проблематика вже піднімалася у працях як науковців, так і практиків (П. Гвоздик, В. Городовенко, М. Закаблук, П. Каблак, В. Кравчук, М. Лашкіна, М. Логунова, Л. Москвич, О. Овсяннікова, С. Прилуцький та інші).

За даними Європейського соціального дослідження, що було проведене у 2013 р., за 5-бальною шкалою рівень довіри до судової системи в Україні складав 2,1 бали. Загальний рівень довіри до суду в Україні у цьому ж році, за даними Програми сталого розвитку ООН, що оприлюднені у 2016 р., складав не більше 16 %. Це, на жаль, чи не найнижчий показник у світі. Національні опитування надають судовій гілці влади ще нижчий кредит довіри, зокрема у тому ж 2016 р. у цифрових значеннях він склав 10 % [125].

У 2019 році двічі (у лютому та червні) на замовлення Офісу Ради Європи в Україні Центр Разумкова проводив соціологічні опитування з метою вивчити ставлення громадян України до судової влади та оцінити роботу судів. Було проведене опитування загалом громадян України і опитування учасників судових засідань на виході з приміщень судів. За результатами цього опитування складено звіт з узагальненням отриманих даних (Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової системи») [57].

Загалом, на жаль, констатовано, що українські суди у суспільстві зберігають негативний показник довіри-недовіри: довіряє судам 14% населення, а не довіряє – 75% (баланс – 61%) [241; 56]. За підсумками

проведених опитувань серед громадян України, що не були учасниками судових засідань, ступінь недовіри до судів (в цілому судової системи) становить 77,7 %, рівень довіри – 11,4 %. Місцевим судам не довіряє 69,7 % опитаних, довіряє – 14,0 %, Верховному Суду не довіряє 64,9 % громадян, довіряє – 17,5 %, Конституційному Суду України не довіряє 61,7 % громадян, довіряє – 18,6 %.

Кардинально змінюється ситуація, коли про довіру до судової влади опитуються громадяни, які були учасниками судових засідань. Із числа таких респондентів довіряє судам 46,0 %, і це число є вищим, ніж кількість тих, хто судовій владі не довіряє (45,3 %). Ще вищим є показник довіри громадян, які відвідували місцеві суди безпосередньо: до них довіру висловила більшість опитаних – 51,4 %, недовіру – 40,2 %.

За більш свіжішими даними національних опитувань Програми USAID «Нове правосуддя» 2021 року також підтверджується вищий рівень довіри до судів з боку учасників судових проваджень, ніж населення в цілому. Так, 14% населення повідомили про те, що в них був досвід участі у судових провадженнях щонайменше одного разу впродовж останніх 24 місяців. Їхнє сприйняття судів є більш позитивним. 62% користувачів судових послуг визнали, що вони не отримували вимоги щодо хабарів, неофіційних платежів чи подарунків під час їхнього досвіду взаємодії із судами, та 46% визнали, що судді ухвалювали законні та справедливі рішення. 35% респондентів із досвідом взаємодії із судами повідомили про те, що вони довіряють тим судам, у яких брали участь у судових провадженнях [160].

До Верховного Суду та Конституційного Суду України рівень довіри цих респондентів є трохи нижчим, проте ці показники є вищими, ніж в цілому серед населення. Крім того, скоріше за все, респонденти мало контактували з Конституційним та Верховним судами, тож визначити свій рівень довіри до цих судів не змогла приблизно чверть опитаних.

Доцільно звернути увагу й на конкретні запитання, що їх ставили респондентам для визначення показника довіри до суду. Так, на запитання

«Чи було (були) рішення суду (судів), у якому (у яких) Ви брали участь, законним(и) і справедливим(и)?» 53,4 % респондентів обрали відповідь «Так, було законним і справедливим», 21 % – «Ні, не було законним і справедливим», 14,2 % – «Мені не відомо, яким було рішення суду», 12,8 % – «Важко відповісти» [222]. При цьому на наступне запитання «Рішення суду було(и) на Вашу користь чи на користь супротивної сторони?» лише 41,7 % респондентів відповіло «Так, на мою користь» [222]. Таким чином, навіть ті громадяни довіряють судовим рішенням, у справах яких рішення були ухвалені не на їхню користь.

Ця тенденція є дуже позитивною, свідчить про те, що довіра до судової влади з боку тих громадян, які безпосередньо були учасниками справи, є. Опитування саме таких респондентів, які можуть висловитись про суд, виходячи з особистого досвіду, показує об'єктивне відношення громадян до суду. Тільки власна думка, сформована своїм досвідом, а не нав'язана ЗМІ чи іншими інформаційними ресурсами, свідчить про реальний стан справ. З прикрістю зауважимо, що ці дані, на жаль, ніхто не аналізує, не озвучує, і таку позитивну статистику ЗМІ не доводять до відома громадян. Ми вже звертали увагу на це в своїй апробаційній публікації [225]. Та навіть на офіційній сторінці Центру Разумкова, який проводив це дослідження, ці дані вдалось відшукати не одразу, а лише у додатку, що відкривається за окремим покликанням.

Звертали ми увагу і на те, що у цьому звіті про низький рівень довіри до судової влади підкреслено у порівнянні з такими інституціями, які навіть не всі є державними, а також побудова, призначення і діяльність яких є відмінними від судів і не мають ніякого відношення до них. Так, у звіті зауважено буквально: «для того, щоб краще зрозуміти ситуацію з довірою до судів в українському суспільстві, доцільно розглянути питання довіри до широкого спектру державних і громадських інституцій. На даному етапі існує група державних і соціальних інституцій, які мають високий рівень довіри, зокрема, позитивний баланс довіри/недовіри (тобто їм довіряють

більше громадян, ніж не довіряють)» [222]. Серед таких інституцій є Церква, інституції, які причетні до захисту України, та громадські організації. Найбільшу довіру громадян мають волонтерські організації (їм довіряє 67,0 % опитаних), Церква – 60,6 %, Збройні Сили України – 61,6 %, Державна служба з надзвичайних ситуацій – 60,8 %, добровольчі батальйони – 57,0 %, Державна прикордонна служба – 52,1 %, Національна гвардія України – 50,1 %, ЗМІ України – 49,0 % та громадські організації 44,9 % [222].

Такі висновки про низький рівень довіри до судової влади, що зроблені на основі цих порівнянь, є доволі необ'єктивними та безпідставними.

Вважаємо, що об'єктивно рівень довіри до судової влади можна визначати лише у порівнянні із законодавчою та виконавчою гілками влади, які, попри незалежний статус, відповідно до Конституції України, спільно з судовою гілкою реалізують функції держави. Необхідну інформацію про рівень довіри до них також знаходимо у звіті за результатами цього дослідження і бачимо, що вони є суттєво нижчими за рівень довіри до суду. Зокрема, Кабінету Міністрів України довіряє 18,5 % опитаних і не довіряє 75,3 %, а Верховній Раді України – відповідно 12,7 % і 82,0 % [222].

Такими ось є об'єктивні дані про довіру/недовіру до судової влади в Україні. Довіра до суду, якщо брати до уваги відповіді респондентів, що мали можливість висловити особисту думку про суд, виходячи зі свого безпосереднього досвіду, є значно вищою - 46,0 %, а це приблизно втричі переважає показник довіри до законодавчої влади та більш ніж вдвічі – показник довіри до виконавчої.

Порівнюючи частку громадян, що вважають законними і справедливими рішення, ухвалені стосовно них (53,4 %), яка є значно вищою за частку тих, що довіряють загалом судовій владі (46,0%), виникає логічне запитання: чому 7,4 % респондентів, які довіряють судовим рішенням, ухваленим у їх справах, судам у цілому не довіряють? Однак це запитання, на жаль, не стало предметом соціологічного дослідження.

Вирахувати рівень довіри суспільства і його поваги до судової влади за допомогою соціологічних опитувань, щоб отримати достеменно точний показник, як свідчить аналіз їх результатів, дуже складно. На наш погляд, вплив на формування ставлення до судової влади і суддів має негативна (а часто і недостовірна) інформація, яку подають ЗМІ, суб'єктивні оцінки, негативні та суперечливі зауваження, висловлювання та обвинувачення державних службовців та посадовців щодо суддів та судової влади.

Рівень довіри до судів в значній мірі, як вже відзначалося вище, залежить від того, яка інформація про суддівську діяльність надходить до суспільства. В українському інформаційному просторі спостерігаємо, як повсякчас поширюється негативна інформація про суди і суддів, а це безумовно шкодить і позначається на рівні довіри й поваги. При цьому, якщо висвітлення такої інформації з боку ЗМІ ще можна принаймні якось зрозуміти, позаяк журналісти завжди націлені на пошук «смажених» фактів, скандалів і сенсацій, то заяви від посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що дискредитують суди, підривають авторитет окремих суддів і судової влади загалом, вважаємо неприпустимими.

«Необхідно вжити заходів для того, щоб представники виконавчої та законодавчої гілок влади поважали судові рішення, а також демонстрували б громадськості, що поважають ці рішення та гідність суддів» [131]. На такій необхідності, як вказувалося раніше, акцентувала Рада Європи, прийнявши на 1253-му засіданні заступників міністрів Комітету міністрів 13 квітня 2016 року План дій, що визначив способи спрямування й підтримки держав-членів з боку Ради Європи на шляху реалізації заходів, необхідних для посилення незалежності та неупередженості судової влади. Як вже зазначалося, Рада Європи рекомендувала розробити кодекси етичної поведінки для представників виконавчої та законодавчої гілок влади, а також вживати інших потрібних заходів законодавчого та практичного характеру задля обмеження їхнього втручання і захисту чесності процесу ухвалення судових

рішень, зокрема від неналежного політичного тиску, нападів або залякування. Та на жаль, поки що в Україні на державному рівні не впроваджуються ці, рекомендовані Радою Європи, заходи для посилення поваги до суду, підвищення авторитету та репутації судової влади з метою забезпечення її незалежності, а дотримання етичних норм вимагається лише від суддів.

Схоже, аніякі зовнішні процедури, жодні програми, рекомендації тощо ставлення громадськості до судової влади не змінять, якщо до цього процесу не докладуть зусиль самі судді. Початково саме від конкретного судді, від якості здійснення ним правосуддя, залежить сприймання тим громадянином, який звернувся до суду за захистом своїх прав, взагалі судової влади. Саме суддя створює думку цього громадянина про себе як суддю, як носія судової влади, а відтак і про судову владу в Україні загалом. Ймовірно, те несправедливе ставлення народу до судової влади, що формувалося впродовж багатьох років і глибоко усталилося у свідомості громадян, вдасться змінити, якщо усі судді будуть турбуватися та дбати про власну професійність та добросовісність.

Усвідомлення цієї тези суддівською професійною спільнотою підтверджують результати анонімного опитування суддів та адвокатів щодо стану незалежності суддів в Україні, проведеного у вересні-жовтні 2014 року в рамках Проекту РЄ «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» [110]. Так, більшість опитаних суддів визнали, що повага до судової влади залежить від професійності суддів (86,2 %) [110, с. 45] (таблиця 1). Разом з тим, більше 73 % опитаних суддів вважають, що не мають достатньо повноважень для обстоювання авторитету суддів і поваги до суду [110, с. 47].

Відповіді «так»:	
Виконання судових рішень	79,5
Професійності суддів	86,2
Позитивного висвітлення в ЗМІ діяльності судів	69,7
Поваги до суддів та судової влади зі сторони вищих посадових осіб	80,0
Поваги до суддів та судової влади зі сторони політиків	73,3
Поваги до суддів та судової влади зі сторони прокурорів	52,9
Поваги до суддів та судової влади зі сторони адвокатів	50,0
Очищення судової влади від корупції	65,3
Поведінки суддів під час розгляду справ	76,2
Поведінки суддів в особистому житті	64,8
Активної діяльності органів суддівського самоврядування з відстоювання незалежності суддів	58,7
Прозорості судової влади	68,2

Таблиця 1. Відповіді на питання «Повага до суддів та авторитет судової влади в суспільстві залежить від...?»

Дані з наведеної таблиці підтверджують, що на деякі чинники судді ніяк не спроможні вплинути, але є й такі, що цілковито залежать від самих суддів. Дотримання суддями у своїй діяльності таких цінностей та засад як справедливість, об'єктивність, неупередженість, професіоналізм, прозорість, відкритість, порядність та чесність, як під час здійснення правосуддя, так і в особистому житті, може вплинути на формування позитивного іміджу судової влади України.

Щоби обійняти посаду судді особа має відповідати щонайменше двом основним, закріпленим у законодавстві, вимогам: компетентності та доброчесності. Критерій компетентності розкриває професійність судді чи кандидата на посаду судді, а доброчесність – її відповідність морально-етичним якостям. Доброчесність, за визначенням В. Бігуна, «об'єктивована особистісна чеснота; принцип діяльності, за якого діяння спрямовані на реалізацію публічних інтересів і відмову від превалювання приватного інтересу при здійсненні повноважень ... це принцип і оціночна якісна характеристика діяльності» [15, с.45-46.].

У заяві Пленуму ВС, затвердженій постановою № 13 від 18.09.2020, підтверджується визнання суддями, що «компетентність, етичність, добросесність, нульова толерантність до корупції, недопущення зовнішнього або внутрішнього втручання, відмова від особистих зв'язків, непрозорих процедур та телефонного права - це стовпи, на яких будується справедливий суд» [151].

Компетентність та добросесність – ті якості, котрими беззаперечно має бути наділений суддя. Вони є необхідними як на етапі добору і призначення на посаду, так і впродовж усього професійного життя. За цими критеріями оцінюють кандидата на посаду, характеризують суддю, за цими якостями формується думка про нього у професійному середовищі та у суспільстві, тобто формується його репутація.

У професійному житті репутація судді залежить і від таких чинників, як незалежність, безсторонність і неупередженість. Саме ці чинники виступають мірилом справедливості суду. Статус судді і поза судом зобов'язує й обтяжує певними обмеженнями. Судді не можна допускати поведінку, яка викликатиме зневіру до тих цінностей, які закладено у зміст правосуддя як високу місію всієї діяльності судді. «Навіть приватне життя судді повинне відповідати високим стандартам справедливості та пристойності, які мають бути вищими, ніж ті, що вважаються прийнятними для інших. Судді не можуть дозволити собі шукати прихистку за падінням стандарту в суспільстві. Вчинків, які здатні підірвати довіру громадськості до характеру, цілісності чи неупередженості судді, слід уникати», – вказує Н. Кумар - старший суддя Верховного суду штату Карнатака [275].

«Репутацію чесного та порядного судді необхідно будувати від самого початку суддівської кар'єри, і не тільки будувати, а й боронити, як скарб» [47, с.81] – так повчають і дійсних суддів, і тих осіб, які тільки мають намір стати суддею. Суддя повсякчасно перебуває у «фокусі», за ним спостерігають і під час судових слухань, у приміщенні суду, і у приватному та громадському житті, за межами суду.

Як далі слушно висловився суддя Н. Кумар, «неналежна поведінка одного судді вплине на репутацію всієї судової системи» [275]. Справді, в очах громадськості суддя не відокремлений від суду, в якому він виконує свої професійні повноваження, та в цілому від судової системи. Тож на враження про певний суд та судову систему має вплив як поведінка конкретного судді, так і наворот, репутація, що сформувалася у суспільстві щодо судової гілки влади, стосується так чи інакше кожного окремого судді.

Тож цілком виправданим є положення, закріплене у п. 2 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що серед обов'язків судді визначає «необхідність дотримання правил суддівської етики; виявлення та підтримування високих стандартів поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності і непідкупності суддів» [155].

Однак, наскільки б не була репутація суддів бездоганною, є, на жаль, і зовнішні фактори, які суттєво позначаються на формуванні репутації судової влади в цілому. Наведемо до прикладу ілюстрації з української дійсності: активісти, незадоволені обраним підозрюваному запобіжним заходом, без жодних перешкод влаштовують протести під дверима судді. Журналісти вказують, що особа, підозрювана у вчиненні кримінального правопорушення, є злочинцем. Високі державні посадовці без яких-небудь об'єктивних причин закликають звільнити суддів. Суспільство і без суду впевнене, що всі докола винні. Яка тоді повага до судового рішення може бути на фоні таких подій? Саме тому в державі репутація суду у жодному разі не повинна нівелюватись. Звісно, в першу чергу формують її самі судді, але, разом із тим, вона не повинна розхитуватись шляхом посередництва зовнішніх чинників та формування громадської думки через ЗМІ. Робота окремих несумлінних журналістів, що або свідомо, або через свою правову необізнаність перекручують факти, які стосуються діяльності судової влади, генерує недовіру з боку громадськості. У таких випадках державі потрібно

захищати суддів від необґрунтованих і деструктивних нападок, зважаючи на їхній обов'язок утримуватися від усяких реагувань на критику.

Про те, як функціонує судова система суспільство переважно робить висновок на підставі тих фактів, тої інформації, що транслюється через засоби масової інформації. Медіа мають великий вплив на формування громадської думки, суспільної свідомості, відіграють важливу роль у налагодженні відносин між судовою владою та суспільством, будучи і посередником між ними, і суб'єктом громадянського суспільства. На жаль, висвітлювані у ЗМІ факти є загалом негативними і не завжди достовірними, однак саме вони визначають образ, формують уявлення про судову систему. З різних причин до контактів з журналістами судді не прагнуть. Багато з них небезпідставно впевнені, що журналісти спрямовані на пошук скандалів, тому віддають перевагу негативним матеріалам. Налагодження ж конструктивних взаємовідносин між ЗМІ та судами, висвітлення достовірної і коректної інформації, допоможе сформувати у громадян правильну думку про організацію діяльності судів та розгляд справ. Загалом вже певним чином розроблені та зафіксовані у міжнародних актах і в міжнародній судовій практиці мінімальні стандарти взаємодії судів та ЗМІ, що передбачають низку випадків, в яких обмеження журналістської свободи допускається - головню тоді, коли є загроза іншим, не менш важливим цінностям. Однак, ці стандарти ще не узагальнені, не систематизовані і дещо розрізнені.

Доцільно згадати і про етичні обов'язки судді. Так, згідно з ст. 11 Кодексу суддівської етики, «суддя у встановленому законом порядку має надавати представникам ЗМІ можливість отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження честі й гідності, а також авторитету правосуддя» [70]. Згідно зі ст. 12 «суддя має утримуватися від публічних заяв, коментування в ЗМІ справ, які перебувають у провадженні суду, та не може піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя також не вправі розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи» [70].

Таке обмеження, очевидно, пов'язане з тим, що коментарі або заяви судді щодо справ, які знаходяться у провадженні суду, потенційно можуть створити у громадськості сумніви стосовно об'єктивності (неупередженості) судді в ході розгляду справи, а також викликати підозру щодо законності ухваленого рішення. До речі, заборона коментарів з боку судді щодо справ, які перебувають у його провадженні, знайшла своє обґрунтування і в практиці ЄСПЛ. Наприклад, у справі «Лавентс проти Латвії» (Lavents v. Latvia, № 58442/00, 28.11.2002) суд констатував порушення ст. 6 ЄКПЛ тому, що «суддя до постановлення рішення у справі дала інтерв'ю, із якого вбачалося її власне переконання у тому, що виправдання обвинувачених не може бути» [209]. Так, суддя прокоментувала цю справу: «Сьогодні я ще не можу сказати, чи вирок буде обвинувальним, чи міститиме часткове виправдання». В іншому інтерв'ю містилося ще одне висловлювання судді: «Чесно кажучи, я не розумію захист і обвинувачених. Вони, бачите, не визнають себе винними!.. Тоді доведіть свою невинуватість, от і все!». ЄСПЛ у цих коментарях судді побачив ознаки її упередженості і переконання у винуватості підсудних до розгляду справи по суті, та у своєму рішенні ствердив, що ці висловлювання «явно вказували, що суддя вже переконана у вині заявника, принаймні за одним пунктом обвинувачення, і що вона виключає можливість того, що він виявиться повністю невинуватим» [209].

Разом з тим, підтримуємо позицію, що судді не повинні бути обмежені у можливості коментувати свої рішення. І судді, і журналісти відзначають необхідність у роз'ясненні змісту рішень і поясненні мотивів їх прийняття. Тому доцільно віднайти таку форму роз'яснення змісту судового рішення представниками судової влади, що відповідає б і законодавчим приписам, і статусу судді, і потребам ЗМІ та громадськості.

Корисним може бути досвід щодо відкритості й доступності Верховного Суду Об'єднаного Королівства Великобританії, про який розповів директор з комунікацій цієї установи, Бенджамін Вілсон, під час міжнародної конференції «Зміцнення довіри громадськості до судової влади

через покращення взаємної комунікації» (м. Київ, 24-25 лютого 2015 року) [248]. Він розповів, що з часу відкриття їхнього Верховного Суду (2005 рік) опубліковуються прес-релізи кожного рішення Суду. Готуються вони помічниками суддів за консультацій з суддями, публікуються синхронно з оприлюдненням повного тексту рішення. При цьому неодмінно зазначається, що ці прес-релізи можуть використовуватися у якості джерела довідкової інформації про результат і мотивацію рішення. Із відгуків користувачів цього Суду відомо, що ця практика є вельми корисною для студентів-правників і журналістів [248].

В Україні суддям та журналістам ще треба вчитися комунікувати, співпрацювати з дотриманням певних правил, шанувати працю один одного, бути толерантними, доброзичливими. Позитивний результат дає практика функціонування прес-служб та прес-секретарів, суддів-спікерів у судах, тож слід продовжувати організацію їх підготовки і навчання, розвивати професійні навички комунікаційної діяльності.

Для того, щоб не виникало ситуацій, за яких судова влада та ЗМІ перебувають у конфронтації, потрібна переорієнтація контактів між ними з протистояння (як це у більшості є зараз) на конструктивне співробітництво. Сучасні реалії не надто сприяють такому співробітництву, адже дуже гострою є проблема взаємної недовіри, неповаги і навіть нетерпимості, що зумовлюється низкою чинників. П.І. Каблак у цьому плані підтвердив, що «в українських ЗМІ поки що обмаль журналістів, що мають належну кваліфікацію та знання, потрібні для адекватного висвітлення судової тематики. Тож цілком зрозуміло, що непрофесійні репортажі, перекручення фактів, очевидна антагоністична позиція репортерів викликає роздратування суддів, що не сприяє нормальній комунікації. Також журналісти не завжди дотримуються встановлених правил поведінки під час перебування в приміщенні суду чи залі судових засідань. Тому, важливо організовувати тренінги з правових питань для журналістів, щоб поширювати знання про процедури і права, пов'язані з судочинством, а також проводити певну

акредитацію журналістів, які працюють під час судового процесу, що дозволить забезпечити дисципліну» [62, с. 123]. В цьому контексті варто позитивно оцінити той факт, що деякі заклади вищої освіти вже розпочали запроваджувати напрямки спеціалізації, магістерські програми і навіть відкривати освітньо-професійні програми з правової журналістики, покликані дати здобувачам освіти фахову основу для професійної роботи в галузі правової проблематики. Так, з 2020 року відкрита бакалаврська освітня програма «Правова журналістика» і в Західноукраїнському національному університеті.

Як слушно зазначив П.І. Каблак, інформація, що виходить з судової зали, має бути добре зважена. Тож поки бракує журналістів з необхідними правовими компетентностями, цілком прийнятною є пропозиція дослідника погоджувати з суддею інформаційні репортажі з слухань справ, після їх монтажу (кінцевий матеріал, що публікують або транслюють в ефірі). Для обґрунтування цієї пропозиції вчений наводить факт, що в багатьох країнах світу комунікацію між судовою владою та громадськістю забезпечують прес-служби, прес-секретарі суду, саме вони мають узяти на себе обов'язок по рецензуванню і корегуванню репортажів із зали суду. «Прес-секретар може брати участь у діяльності аналітичного характеру, налагодженні внутрішніх зв'язків у судовій системі. Прес-секретар суду працює з суддями, працівниками суду, адвокатами, представниками ЗМІ, громадськістю, є, по суті, ключовим гравцем у взаємодії суду та ЗМІ. Для цього така особа повинна відповідати певним вимогам, мати певні навички, адже в його обов'язки, зокрема, повинно входити: застосування каналів комунікації з громадськістю (прес-конференції, прес-тури, дні відкритих дверей, прес-релізи, інформаційні бюлетені та буклети тощо); написання оглядових статей, коментарів; контроль за висвітленням у новинах інформації як про конкретний суд і його роботу, так і про судову владу загалом; активна реакція на негативні публікації в ЗМІ; консультування та підготовка суддів та працівників суду до спілкування з ЗМІ та інші. Таким чином, прес-секретар

виконує як функції організаційного, координаційного характеру, так і сам виступає у ролі представника суду, інформує громадськість, готує певні матеріали для оприлюднення» [62, с. 125]. Отож, прес-секретар крім знань у сфері юриспруденції, має володіти й певними навичками у сфері журналістики.

Судді-спікери також мають бути більш підготовлені до особливостей плідної співпраці із ЗМІ, проявляти ініціативу, демонструвати готовність до діалогу; реагувати на коментарі та репортажі в ЗМІ, але жодним чином не «воювати» з ними, пояснювати підстави ухвалення судових рішень, які викликали резонанс у суспільстві тощо. Надана ЗМІ інформація повинна знімати поставлені запитання, а не породжувати нові. Якісна робота суддів-спікерів і прес-служб – запорука формування адекватної громадської думки про діяльність судової влади.

Здійснення зовнішніх комунікацій, крім того, повинно включати не тільки контакти із ЗМІ і журналістами, але й безпосередньо з громадськістю. Сьогодні, наприклад, досі законодавчо в Україні не регламентований статус веб-ресурсів, але однозначно не можна ігнорувати аудиторію користувачів Інтернету. Можливості веб-сайтів, які є вже в багатьох судах, недооцінюються. На них зазначається режим роботи, мінімальний обсяг інформації про роботу суду, однак повною мірою їх потенціал для побудови діалогу, конструктивного взаємозв'язку, не використовується.

21 липня 2017 р. спільним рішенням учасників Меморандуму про взаємодію та співпрацю представників системи правосуддя України як його додаток затвердили Концепцію прямих зв'язків між суспільством і судовою владою, розроблену відповідно до Висновку № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) «Правосуддя та суспільство». Концепція встановлює, що метою налагодження прямих зв'язків між судами та пересічними громадянами є: «1) сприяння правовій просвіті; 2) виховання правової культури; 3) формування правильного усвідомлення функцій правосуддя, ролі судді в суспільстві та обмежень, що накладає на суддю

виконання такої важливої функції; 4) покращення розуміння та довіри суспільства до системи правосуддя і, як результат, — посилення незалежності судової влади» [237, с.11].

КРЕС зазначає, що прямі зв'язки судів із суспільством устанавлюються за допомогою програм охоплення (outreach programmes). Програми охоплення — це активності ознайомлювального й інформативного характеру, послуговуючись якими суспільство отримує відомості про діяльність судів та роботу суддів завдяки прямим зв'язкам між судами і широким загалом [25]. Програми орієнтуються на конкретні категорії громадян. Це й обумовлює проведення тих чи тих заходів та застосування відповідних інструментів і каналів комунікації. Ігри, лекції, конкурси, блоги, коментарі — це все є заходами та інструментами прямих зв'язків.

У Концепції прямих зв'язків між суспільством і судовою владою мовиться про такі цільові аудиторії: вихованців дошкільних закладів; школярів молодшого, середнього та старшого шкільного віку; студентство (майбутніх юристів і не юристів); юридичну спільноту; зрештою широкий загал. Тож комунікаційні та просвітницькі активності судів мають стосуватись широкого спектру цільових аудиторій, проводитись на різних майданчиках із застосуванням цілої низки інструментів, що дасть змогу повністю охопити громаду у всій її різноманітності. Зараз суди здебільшого свої активності спрямовують на школярство та студентство, тому актуальним завданням є розширення цільових аудиторій, а також розширення відповідних платформ та інструментарію. Думається, що досягнення цих завдань здійсниме шляхом об'єднання зусиль комунікаційних команд судів з громадськими об'єднаннями та міжнародними партнерами.

Відрядно, що певна робота в цьому напрямку вже проводиться. У 2021 році за участі громадського об'єднання «Вектор прав людини» був розроблений посібник, що містить методичні рекомендації щодо організації та проведення комунікаційних і просвітницьких заходів, головною метою яких є налагодження діалогу суду та громади. Автори пропонують широко

використовувати такі комунікаційні ініціативи, які вже імплементовані в поодиноких судах: виступи у теле- та радіопрограмах; організацію круглих столів, тренінгів, коротко- і довготривалих навчальних та просвітницьких програм, участь в освітніх проєктах; ведення онлайн-видань, подкастів, чат-ботів у месенджерах, створення візуального контенту у соцмережах; запровадження днів відкритих дверей, екскурсій, квестів, творчих конкурсів, публічних акцій; проведення пресніданків чи пресланчів для журналістів тощо.

Асоціація розвитку суддівського самоврядування України в рамках реалізації грантового проєкту «Підвищення обізнаності дітей з діяльністю судів» за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» у співпраці з Радою суддів України ініціювала і вже на постійній основі проводить Всеукраїнську акцію для школярів «Урок справедливості». Школярі детально ознайомлюються з діяльністю судді, місією суду в суспільстві і державі, після перегляду спеціально створеного мультфільму пробують чесно вирішити спір між його героями-звірятами. За час від початку реалізації проєкту було проведено вже більше 500 уроків у школах по всій Україні, наразі акція триває й далі.

Таким чином, підводячи підсумки, акцентуємо: по-перше, в умовах демократизації суспільства в Україні, забезпечення інформаційної відкритості судової влади набуває важливого значення, адже сучасні реалії вимагають перегляду і зміни філософії функціонування державного апарату.

По-друге, у напрямку забезпечення інформаційної відкритості судової влади на даний час вже зроблено немало, однак механізм інформування громадян не є досконалим і потребує вдосконалення. Важливо максимально використовувати можливості сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, особливо мережі Інтернет, поглиблювати взаємозв'язки органів судової влади і суспільства. Комунікаційні та просвітницькі заходи суду мають бути скоординовані між собою, і потенційно здатні сприяти покращанню роботи судів.

По-третє, відповідність та співмірність права громадян бути поінформованими щодо діяльності судової влади та бажання судових органів надавати таку інформацію у повному обсязі сприятиме підвищенню авторитету судової гілки влади у суспільстві, налагодженню стосунків між громадянином та судом. Існує, на наше переконання, пряма залежність відкритості (транспарентності) судової влади й довіри та поваги до неї.

Висновки до другого розділу

Узагальнюючи результати дослідження в межах другого розділу можна сформулювати такі висновки:

По-перше, щоб ефективно реалізовувати свої обов'язки, судова система, будучи гарантом правосуддя, яке є фундаментальною цінністю в правовій, демократичній державі, має користуватися довірою людей. Формування поваги до судової влади, підвищення її авторитету, переконання в її правоті, незалежності та об'єктивності є передумовою ефективного здійснення правосуддя, гарантує стабільність і спокій в державі. Ні авторитет, ні повага не виникають за законодавчою нормою. Визначальною мірою довіра і повага до суду залежить від самих суддів, від їх добросовісності та компетентності, надійності, тобто від репутації кожного судді.

По-друге, репутація судді є основою довіри, тією основою, на якій ґрунтується суддівська кар'єра, а також фундаментом судової влади в цілому. Ця основа має будуватися, передусім, професійним суддівським корпусом, для якого одним із першочергових завдань є збереження своєї бездоганної репутації. Разом з тим, як влучно висловився Авраам Лінкольн: «Характер людини — як дерево, а репутація — як його тінь. Тінь — це те, про що ми піклуємося; дерево — це те, що реальне». Тож навіть піклуючись і дбаючи про репутацію, в першу чергу треба думати про «дерево» — про реальне дотримання суддями тих цінностей, які закладені в основу правосуддя.

У професійному житті судді його репутація визначається такими чинниками, як незалежність, безсторонність і неупередженість. Втім і приватне життя судді має бути зразковим, відповідати високим стандартам справедливості та пристойності, які навіть вищі, ніж ті, що є прийнятними для інших. Репутація судді чутлива до наслідків його поведінки в усіх життєвих сферах.

Незважаючи на вплив і тиск ззовні, суддя має бути професіоналом, взірцем неухильного дотримання вимог законодавства, принципу верховенства права та присяги судді. Завоювати репутацію порядного і чесного судді (а відтак посилити авторитет суду і заручитись повагою суспільства до судової влади) можна тільки за умов сумлінного ставлення до роботи, об'єктивного і справедливого розгляду справ, ухвалення законних і умотивованих процесуальних рішень.

По-третє, аналіз даних соціологічних опитувань показує, що сьогодні в Україні не надто високий рівень довіри населення до судів. Розбираючи реальний стан судової системи, можемо виділити низку чинників, які шкодять авторитету судової влади, а це своєю чергою призводить до усталення думки про низький рівень довіри до судової влади і має наслідком неповагу до суду. До таких, зокрема, належать: 1) наявність в суддівському корпусі окремих недобросовісних або не достатньо компетентних суддів, яким бракує професійних знань, досвіду, вихованості, об'єктивності при здійсненні правосуддя (є факти притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за офіційними даними ВРП); 2) дифамація суддів при вирішенні справ, особливо резонансних, в яких зацікавлені певні політичні сили, а почасти безпідставна дискредитація судової влади представниками інших гілок влади; 3) низька якість законодавства, що його застосовують судді, що призводить до відсутності сталої судової практики, а отже підриває принцип правової визначеності, який є неодмінним складником верховенства права; 4) відсутність якісного комунікативного зв'язку суду і ЗМІ, орієнтованість журналістів на скандали і сенсації, недостатність правової

підготовки журналістів, які беруться висвітлювати функціонування судової системи; 5) невиконання або несвоєчасність виконання судових рішень, що впливає на оцінку результативності функціонування судів, та інші.

По-четверте, аналіз документів та актів міжнародних та європейських інституцій, що стосуються поваги до суду, дає змогу стверджувати, що червоною ниткою у їх змісті проходить розуміння, що довіра суспільства і повага до судової влади – гарантії ефективності судової системи. У змісті цих документів можна знайти напрямки протидії і подолання вказаних вище негативних чинників, які шкодять авторитету судової влади, визначити шляхи забезпечення реальної реалізації принципу поваги до суду в Україні.

По-п'яте, проблема налагодження взаємовідносин судової влади і громадськості має важливе значення, бо її вирішення здатне повернути довіру та підвищити повагу громадян до суду і суддів, що є одним з пріоритетних завдань судової влади на сьогоднішній день.

У цих взаємовідносинах чи не найважливішу роль відіграють медіа, що виступають посередником (комунікативним каналом) між судами та громадськістю, яким потрібно висвітлювати матеріал юридично грамотно і незаангажовано. Важливими також є прямі зв'язки з громадою, які встановлюються за допомогою активностей судів ознайомчого та інформаційного характеру, орієнтованих на різні категорії громадян (не лише на школярів і студентів), завдяки яким суспільство отримує інформацію про діяльність судів і роботу суддів. Для налагодження комунікації потрібно створювати відповідні платформи, розробляти ефективний інструментарій, започатковувати нові її форми.

РОЗДІЛ 3.

ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО СУДУ ТА АВТОРИТЕТ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

3.1. Свобода вираження поглядів і повага до суду: теоретичне узагальнення правових позицій ЄСПЛ

В умовах проведення судової реформи в Україні надзвичайно гостро постало питання прозорості та відкритості функціонування судочинства в державі. Погляд суспільства, за активного сприяння громадських активістів, ЗМІ, інших органів державної влади та політиків, пильно прикутий до судової влади: до судових рішень, поведінки суддів у судових процесах, до їх добросовісності та рівня матеріального забезпечення, і навіть особистого життя.

Як ми наголошували в авторській публікації, «в демократичному суспільстві має дотримуватись баланс незалежності судової влади від будь-якого тиску і впливу та забезпечення інтересів суспільства на отримання відкритої інформації про її діяльність» [233].

Проблема інформаційної відкритості судової влади на сьогоднішній день є дуже актуальною, й зокрема з позицій формування необхідної довіри й міцної поваги до судів і суддів. Відкритість влади є цінною якістю демократичного режиму.

Деякі аспекти даної проблеми були досліджені, зокрема в працях О. П'ятіної (про інформаційну відкритість органів державної влади), Н. Гудими, І. Мінаєвої (про відкритість і прозорість органів публічної влади і управління), І. Верби, В. Городовенка, О. Овсяннікової (про транспарентність судової влади) та ін. Свободі вираження поглядів в контексті підтримання авторитету і безсторонності суду присвячено кілька публікацій

А. Червяцовой. Однак, всебічно і системно ця тематика у наукових дослідженнях ще не розкрита.

Отже, у даному підрозділі розглянемо межі свободи слова та вираження поглядів з позицій необхідності збереження авторитету і поваги до суду на матеріалах практики ЄСПЛ, й конкретних рішень, як-от у справах «Барфод проти Данії», «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії», «Прагер і Обершлік проти Австрії», «Перна проти Італії» та ін.

Дискусія, що сьогодні точиться в цій площині, виглядає так: з одного боку – суспільство від судової влади домагається більшої прозорості та відкритості, з іншого – судді, в тому числі за участі ЗМІ, зазнають публічного тиску. «Необґрунтована і не завжди справедлива критика суддівської діяльності нівелює значення суду в державі. Як відзначалося нами раніше, відкритість судової влади не значить безперешкодного втручання в її функціонування. Сторонній свідомий вплив, не передбачений законодавством, ускладнює виконання конституційних повноважень, схиляє до зловживань, тому відкритість, як принцип діяльності судової влади, повинна мати чітко регламентовані законодавством межі» [19, с. 56; 233, с. 24].

Щонайменше останнє десятиліття в Україні відзначається поширеними випадками морально-психологічного впливу на суддів, погроз, мітингів біля судів із гаслами про люстрацію суддів, очищення їх корпусу та їх відставку (інколи у повному вкладі), а інколи і їх фізичного знищення, а також проявами відкритої зневаги і презирства до них під час засідань.

З огляду на це, правдивим є твердження про те, що «недовіра з боку суспільства, спричинена висловлюваннями публічних осіб, впливає на роботу суддів та призводить до знецінення цієї професії» [111]. Так само необ'єктивне і некоректне висвітлення інформації з боку ЗМІ не сприяє становленню авторитету судової влади.

Як ми вже зазначали раніше, «в гонитві за сенсаціями журналісти зазвичай ілюструють суддівську діяльність у негативному світлі, огульно

звинувачуючи суддів у тотальній корупції та хабарництві, а часто навіть і в інших негативних явищах, що відбуваються в суспільстві, вирішення яких жодним чином навіть не входить до компетенції суду. До необґрунтованих звинувачень на адресу суддів часто вдаються й політики та представники інших гілок влади. Зазначене не лише не додає авторитету судовій владі нашої держави, а, навпаки, підриває й без того невеликий рівень довіри громадян до судових органів, а безпідставна критика суддів і їх діяльності знецінює роль суду в державі» [233].

В низці держав взагалі встановлена заборона на критику суддів. Наприклад, там, де діють закони шаріату (в Саудівській Аравії) критика судді може бути прирівняна до богохульства. Критика суду суворо обмежена і в Сінгапурі. В США ж оприлюднення негативних думок про судову систему практично не переслідується (завдяки першій поправці до Конституції, що гарантує свободу слова й преси) [177].

Де ж лежать межі допустимої критики суду? Коли вона перестає бути легітимною, а свобода вираження поглядів перетворюється у публічний тиск? Ці питання неодноразово ставали предметом осмислення у практиці Європейського суду з прав людини, який наводив у своїх рішеннях деякі орієнтири для визначення меж такої критики та відділяв «критику мотивації» і «персональні атаки».

Стаття 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод гарантує «право на свободу вираження поглядів, однак допускає можливість запровадження формальностей, умов, обмежень або санкцій, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві, у тому числі для підтримання авторитету і неупередженості суду» [77], що прямо закріплено у частині 2 цієї статті.

Як зазначив Р. Чимний, «визнаючи важливу роль засобів масової інформації в побудові громадянського суспільства та правової держави, судді в Страсбурзі, проте, раз у раз ставали на захист авторитету правосуддя, якщо представники ЗМІ прямо чи побічно вдавалися до неприпустимої критики

судових вердиктів» [260].

У 1989 році ЄСПЛ, вирішуючи справу «Барфод проти Данії», ствердив критику в ЗМІ як обтяжуючу обставину через фактично необмежену аудиторію, що може спричинити «більшої шкоди репутації окремого судді чи судовій системі в цілому» [196].

У чому ж виражалася ця критика? Фабула справи така: у 1979 році місцевий уряд Гренландії встановив податок для громадян, що служать на американських базах в Гренландії. Кілька людей (Барфод не був у їх числі) оскаржили у Високому суді Гренландії такі дії уряду. За рішенням цього суду дії уряду були визнані законними, що підтримано й судом вищої інстанції.

Довідавшись про таке рішення суду, Барфод написав статтю, в якій висловив міркування, що двом судовим засідателям треба було заявити відвід за ст. 62 Конституції Королівства Данії (відповідно до якої правосуддя повинно бути незалежним від виконавчої влади, і необхідні гарантії цього встановлюються законом). Окрім цього, Барфод поставив під сумнів їх компетентність і можливість об'єктивно розглядати справу, яка стосується їх роботодавця. Цю статтю було опубліковано у місцевому журналі. Серед іншого там зазначалося (переклад з данської): «Багато членів місцевого уряду могли б ... витримати час, щоб упевнитись, що двоє судових засідателів Гренландії – обидва вони, між іншим, працюють безпосередньо на місцевий уряд як директор музею і консультант з питань міського житлового будівництва – виконали свій обов'язок, і вони це зробили. Двома голосами проти одного справа була вирішена на користь місцевого уряду і за такого складу суду неважко здогадатися, хто як голосував» [196].

Професійний суддя Високого суду, припускаючи, що подібні зауваження щодо судових засідателів шкодять їх репутації в очах громадськості та підривають довіру до судової системи, звернувся з проханням розпочати кримінальне розслідування до відповідних органів. Пізніше заявник на підставі ст. 71 (1) Кримінального кодексу Гренландії був обвинувачений у дифамації і визнаний винним за вказаною статтею з

покаранням у виді штрафу в розмірі 2000 данських крон.

Безрезультатно скориставшись всіма засобами національного захисту, пан Барфод звернувся до ЄСПЛ, обґрунтувавши у своїй заяві, що обвинувачення його в дифамації є порушенням його права на свободу вираження поглядів. Через політичний контекст справи про оподаткування, як стверджував заявник, висловлені ним зауваження щодо судових засідателів мали б розглядатися «як частина політичної дискусії з більш широкими межами для допустимої критики».

Проте, ЄСПЛ відкинув такі доводи заявника, вказуючи, що «судові засідателі виконували свої законні обов'язки. Заява пана Барфода була не критикою мотивування рішення, а дифамаційним звинуваченням проти двох судових засідателів особисто, що могло принизити їх в очах громадськості, і було висунуто без відповідних доказів. З причини цих міркувань, політичний контекст, у якому розглядалася справа про оподаткування, не можна вважати доречним для вирішення питання про пропорційність втручання у право заявника». З огляду на це, ЄСПЛ зробив висновок, що порушення ст. 10 Конвенції не було встановлено. Вказав також, що «притягнення заявника до кримінальної відповідальності не може бути розцінене як дія, що спричинила суттєве обмеження цього права. Заявник цілком міг піддати критиці склад Високого Суду в цілому, не переходячи на особистості судових засідателів. До того ж, не було надано доказів про те, що заявник обґрунтовано вважав, що два елементи критики були настільки тісно пов'язані, аби його заява була законною». Суд констатував, що «заявник поклав в основу свого звинувачення на адресу двох судових засідателів простий факт, що вони були службовцями місцевого уряду. Хоча цей факт може викликати різні думки про правильність формування складу суду, але він не був, звичайно, доказом упередженості, і навряд чи заявник не знав про це».

Виходячи із цих тлумачень видно, що з позиції ЄСПЛ більш допустимою є критика суду в цілому, без переходу на особистості суддів. Крім того, висловлюючи певну критику на адресу суду, особа має мати певні

докази на її обґрунтування. Загальною основою такого «захисного підходу» щодо носіїв судової влади є те, що самим суддям недоречно відповідати на критику.

Ще одним взірцем правомірності обмеження права на свободу вираження поглядів для захисту авторитету суду є рішення «Прагер і Обершлік проти Австрії» [216], ухвалене 22 березня 1995 року.

За обставинами цієї справи у місцевому щомісячному журналі «Форум» була опублікована стаття пана Прагера «Увага! Суворі судді!» («Achtung! Scharfe Richter!»), котра містила критику щодо суддів, які здійснюють свої повноваження в австрійських кримінальних судах. За авторським коментарем, «стаття ґрунтувалася на його власних враженнях від присутності на кількох судових засіданнях, а також на твердженнях адвокатів і судових репортерів та на опитуванні, виконаному університетськими дослідниками. У статті Прагер детально описав поведінку дев'яти членів Віденського окружного кримінального суду, й зокрема судді Й.» [216].

Суддя Й. звинуватив пана Прагера в дифамації і подав позов до нього. Суд визнав Прагера винним у поширенні клевети на суддю Й. та засудив його до сплати штрафу, причому сплату цього штрафу поклав солідарно на Прагера та Обершліка (останній був видавцем щомісячника «Форум»), а також стягнув з Обершліка моральну шкоду на користь судді. У Віденському апеляційному суді це рішення встояло, однак було зменшено розмір відшкодування.

Пан Прагер і пан Обершлік, вбачаючи порушення свого права на свободу вираження поглядів, звернулися зі скаргою до ЄСПЛ. Однак, ЄСПЛ встановив, що рішення, яке оскаржували заявники мало на меті «захистити репутацію інших осіб, у цьому разі – судді Й., та забезпечити авторитет правосуддя, тобто мету, що її пункт 2 статті 10 визнає за законну» [216] та нагадав у черговий раз, що «преса відіграє непересічну роль у правовій державі. Хоча вона не може переступати певні межі, встановлені зокрема й заради захисту репутації інших осіб, та зобов'язана, втім, передавати – у

спосіб, що не суперечить її обов'язкам – інформацію й ідеї щодо політичних проблем та інших тем, що становлять суспільний інтерес. ... Безумовно, це стосується й питань функціонування системи правосуддя – інституту, що є життєво важливим для будь-якого демократичного суспільства. Преса є одним із засобів, за допомогою якого політики і громадська думка можуть пересвідчитися, чи виконують судді свої нелегкі обов'язки відповідно до тієї мети, що лежить в основі покладених на них завдань, чи ні» [216].

Саме у цій справі ЄСПЛ сформулював фундаментальний висновок: «Для того, щоб успішно виконувати свої обов'язки, судова система як гарант правосуддя – фундаментальної цінності в правовій державі – має користуватися довірою загалу. Тому може виникати необхідність захистити суддів від безпідставних і деструктивних нападок, особливо з огляду на їхній обов'язок утримуватись від реагування на критику» [216]. Він резюмував, що окремі обвинувачення, висунуті паном Прагером у статті «були надзвичайно серйозними. ... Стверджуючи, що віденські судді «поводяться з кожним обвинуваченим так, ніби того вже засуджено», чи приписуючи судді Й. «зарозумілість» і схильність до «залякування» при виконанні ним своїх службових обов'язків, заявник непрямо звинуватив відповідних осіб у тому, що вони, як судді, порушували закон або принаймні свої професійні обов'язки. Отож він не тільки заподіяв шкоду їхній репутації, але й підірвав довіру суспільства до доброчесності судової гілки влади в цілому» [216].

Оцінюючи рішення судів, ЄСПЛ підтвердив, що вони спрямовувалися проти надто огульних звинувачень, які, не мали достатніх фактичних підстав, тож мали подобу надто упереджених, а не проти самого права вільно висловлювати погляди щодо системи правосуддя і не проти того, що пан Прагер назвав поіменно суддів, яких критикував.

ЄСПЛ підтримав позицію національних судів, що «під впливом такої масованої критики об'єктивному читачеві не залишається майже нічого, як запідозрити, що позивач (суддя Й.) поведився негідно і мав нікчемний характер».

Суд звернув увагу, що пан Прагер також не зумів підтвердити ні своєї сумлінності, ні додержання норм журналістської етики. Дослідження, що він провів, не були достатніми для того, щоб аргументувати висунуті обвинувачення. Зокрема, «заявник не тільки не був присутній на жодному судовому розгляді кримінальних справ, на якому головував суддя Й., а ще й не дав цьому судді жодної можливості прокоментувати висунуті проти нього обвинувачення» [216].

Вказане перекликається із сучасним станом справ у плані висвітлення медійниками діяльності судової влади в Україні, коли зауваження й коментарі надаються тими особами, які у судових засіданнях не брали участі, не повною мірою розуміють зміст судового рішення, а судді при цьому позбавлені можливості коментувати ситуацію або виступити на свій захист.

Загалом позиція ЄСПЛ у цій справі засвідчує те, що критика суддів у вигляді огульних обвинувачень, без достатніх фактичних підстав, недопустима.

Проте, якщо критика мотивується певними доказами, як приміром у рішенні «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії» [199] від 24 лютого 1997 року, ЄСПЛ дещо розширює її межі. У названій справі заявники (редактор і журналіст у щотижневому журналі), опублікували у цьому журналі п'ять статей, у яких вони широко і в доволі різких висловах критикували суддів за прийняті ними рішення про залишення дітей після розірвання шлюбу з батьком, що працював бельгійським нотаріусом. У статтях були дані про те, що батько застосовував до дітей фізичне та статеве насильство, на доведення чого було наведено висновки лікарів та деякі інші докази, хоча заявники не назвали джерел їх походження.

Родичі цього нотаріуса (дружина, тесть і теща) за наругу над дітьми подали скаргу на нотаріуса, але компетентні органи не знайшли підстав для порушення кримінальної справи. Нотаріус, натомість, ініціював справу про дифамацію проти тих родичів, що зверталися зі скаргою на нього. Суд їх зрештою виправдав, зауваживши, що хоч їхні звинувачення були визнані

судом безпідставними, але не було доказано, що вони діяли недобросовісно. Відповідачі не мали сумнівів у правильності висунутих ними звинувачень.

У подальшому проти працівників журналу троє суддів та адвокат ініціювали справу, а національні суди дійшли думки, що публікації заявників мали наклепницький характер. З цих підстав стягнули із заявників моральну шкоду в символічному розмірі та зобов'язали у випуску щотижневої газети опублікувати це рішення суду.

Розглядаючи цю справу ЄСПЛ констатував, що «завданням преси є повідомляти – в будь-який спосіб, що не суперечить її обов'язкам і відповідальності, - інформацію та ідеї з усіх питань, що становлять суспільний інтерес, включаючи й ті, які відносяться до функціонування судових органів» та нагадав ще раз своє бачення про те, що як гаранті правосуддя суди від «необґрунтованих нападок» мають бути захищені. Для їх захисту національним органам влади варто встановлювати необхідність втручання в реалізацію права на свободу слова. Однак їх дії в цій площині перебувають під європейським контролем.

На переконання ЄСПЛ, в опублікованих заявниками статтях є багато детальної інформації про обставини, в яких ухвалювалося рішення про те, щоб дітей залишити з батьком. Ця інформація базувалася на ретельному вивченні усіх обвинувачень проти нотаріуса і думці кількох експертів. Більш того, навіть апеляційний суд зробив висновок, що у родичів нотаріуса (дружини, тестя і тещі), яких звинувачували у дифамації, не було ґрунтовних причин сумніватися в достовірності викладених фактів. Тому, на думку Суду, «заявникам не можна дорікнути, що вони проявили несумлінність при виконанні своїх професійних обов'язків, опублікувавши те, що вони дізналися у справі. На пресі лежить обов'язок повідомляти інформацію та ідеї, що представляють суспільний інтерес, що кореспондується з правом громадськості отримувати їх» [199]. Суд підтвердив, що це є справедливим за обставин даної справи, з огляду на серйозність звинувачень, котрі зачіпають як долі малолітніх дітей, так стосуються і функціонування системи

правосуддя. До того ж, заявники з цього приводу цілком ясно висловилися в своїй статті, що «пресі не личить брати на себе роль суду, але в цьому кричущому випадку зберігати мовчання неможливо і немислимо» [199]. На думку ЄСПЛ, інформація, що її заявникам вдалося зібрати про поведження нотаріуса зі своїми дітьми, певною мірою виправдовує критику рішень, прийнятих суддями.

Разом з цим, ЄСПЛ обґрунтував, що одне з опублікованих тверджень, що стосувалося минувшини батька одного із суддів, було неприйнятним з приводу передбачуваних політичних симпатій. «Не можна вважати прийнятним, коли людину дискредитують за те, що сталося з одним із членів його сім'ї» [199]. Тому навіть через одне це твердження покарання національними судами заявників було виправданим.

Щодо іншої критики, викладеної у статтях, ЄСПЛ зазначив, що вона «не більше ніж думки, істинність яких не можна довести. Такі думки можуть бути перебільшеними і надмірними, особливо за відсутності будь-якої фактичної підстави» [199]. Однак в цьому випадку справа полягає в іншому і вона різниться від справи Прагера і Обершліка .

Оцінюючи коментарі заявників, ЄСПЛ засвідчив, що «хоча вони, безсумнівно, були різко критичними, вони, тим не менш, є пропорційними тому неспокою і обуренню, які були викликані наведеними в статтях фактами. Щодо полемічного і навіть агресивного тону статей, чого Суд не схвалює, слід пам'ятати, що стаття 10 захищає не тільки зміст ідей та інформації, але також і форму, в якій вони виражені» [199].

Формулюючи позицію в даній справі, ЄСПЛ визначив, що підставою виправданості критики судових рішень може бути наявність підтвердження інформації, яка покладається в основу обґрунтування цієї критики, як ми вже вказували раніше [233]. Однак, якщо критика зачіпає особисті обставини життя судді чи члена його сім'ї, Суд зостається на позиції захисту служителів Феміди від «необґрунтованих нападів». Ця позиція підтримується і в подальшій практиці Суду.

Так, у рішенні «Перна проти Італії» від 25 липня 2001 року ЄСПЛ повторив свій висновок: «преса має право надавати інформацію та ідеї, які викликають суспільний інтерес, включаючи й питання, пов'язані з діяльністю судів. Проте робота судів, що виступають гарантом справедливості та відіграють важливу роль у державі, яка керується принципом верховенства права, має викликати довіру суспільства. Отже, судді мають бути захищені від безпідставних нападок, особливо з огляду на те, що обов'язок суддів діяти на власний розсуд спонукає їх утримуватися від коментарів» [214].

Рішеннями національних судів заявник був визнаний винним у дифамації, вчиненій щодо державного службовця при виконанні ним офіційних обов'язків. Дифамація полягала у дискредитації його через ЗМІ.

За фабулою справи, яка описується у рішенні, заявник, що працював журналістом, опублікував у щоденній газеті Італії статтю про пана Каселлі, котрий був на той час прокурором (в Італії ця посада відноситься до суду). Публікація містила твердження про причетність пана Каселлі до політики, а також про те, що він встановив контроль над прокуратурами і змовився із завербованим злочинцем щодо знищення своїх політичних опонентів.

Опрацювавши заяву і матеріали справи, ЄСПЛ з'ясував, що Каселлі дійсно був причетний до політичних сил та вказав з цього приводу, що «в тих випадках, коли судовий службовець є активним політичним діячем, його безумовний захист від нападок у пресі навряд чи можна виправдати необхідністю підтримки довіри суспільства до судів, - довіри, яка необхідна їм для функціонування належним чином, тому що саме така політична діяльність, імовірно, підриває цю довіру. Такою поведінкою судовий службовець неминуче наражає себе на критику з боку преси, яка справедливо вважає незалежність та безсторонність Державної правової служби важливою справою суспільного значення [214].

У цьому контексті ЄСПЛ дійшов висновку, що не можуть вважатися надмірними критичні зауваження заявника щодо політичної активності п. Каселлі, які мали вагомні та незаперечні підстави.

Решта тверджень, викладених у публікації заявника, оцінені ЄСПЛ як такі, в яких «висунуто дуже серйозні звинувачення проти судового службовця, і вони перевищили межі прийнятної критики з огляду на те, що не мали фактичного підґрунтя. Зокрема, у статті не було жодних посилань на докази і не наводилися джерела інформації, які б могли підтвердити ці заяви» [214].

Отож, з позицій проаналізованих вже рішень ЄСПЛ, допустимою може бути визнана критика, коли на підтвердження фактів, якими обґрунтовується ця критика, є певні докази та джерела інформації.

Але у практиці ЄСПЛ межі допустимої критики судових рішень не завжди залишаються настільки вузькими. Як-от, деяке їх розширення спостерігаємо у рішенні «Кобентер і «Штандард Ферлагс ГмбХ» проти Австрії» [206] від 02 листопада 2006 року.

Заявниками в цій справі були пан Кобентер та компанія «Штандард Ферлагс ГмбХ», як власник і видавець газети «Дер Штандард». У цій газеті було оприлюднені дві статті, авторами яких був пан Кобентер. Публікації стосувалися винесення суддею К.-П.Б. вироку у справі приватного обвинувачення за скаргою 44 гомосексуалістів до автора К.Д. за наклеп. Цим вироком К.Д. був виправданий, власник та видавець журналу зобов'язаний чотирьом позивачам виплатити компенсацію, а у задоволенні вимог решти позивачів було відмовлено.

На стор. 14-15 цього вироку був екскурс щодо природи гомосексуалізму з покликанням на книгу «Лексикон кохання» та результати опитування з цієї тематики. Приміром, мовилося про те, що гомосексуалізм охоплює лесбійський світ і світ тварин, а також детально описані приклади одностатевої практики серед різних тварин.

Публікація пана Кобентера в журналі містила критику зазначеного фрагменту вироку та твердження про те, що «надання підтримки злісної ненависницької кампанії гомофобів з обурливими прикладами зі світу тварин ставить під сумнів інтелектуальну і моральну чистоту судді, який ухвалив

вирок».

Суддя К.-П.Б. після цього вказаний екскурс із тексту вирок виключив, за що його притягнули до дисциплінарної відповідальності, призначивши дисциплінарне стягнення у виді попередження. Далі суддя К.-П.Б. подав на пана Кобентера скаргу за наклеп і Кобентера засудили до штрафу та зобов'язали виплатити судді моральне відшкодування за рішеннями національних судів Австрії.

Вбачаючи у притягненні до відповідальності за наклеп порушення свого права на свободу вираження поглядів, пан Кобентер та компанія «Штандард Ферлагс ГмбХ», звернулися до ЄСПЛ за його захистом.

ЄСПЛ, розглядаючи цю заяву, вчергове нагадав принципи, що встановлені за його прецедентним правом відповідно до ст. 10 Конвенції, і зауважив, що «преса відіграє важливу роль у демократичному суспільстві. Хоча вона не повинна переходити певні межі, зокрема, щодо репутації та прав інших осіб, проте, її обов'язком є передача інформації та ідей з усіх питань, що становлять суспільний інтерес, способом, відповідним її обов'язкам і відповідальності ... Преса має не тільки завдання передавати таку інформацію та ідеї, крім того, громадськість також має право їх отримувати. Якби це було по-іншому, то преса не змогла б грати свою важливу роль «сторожового пса громадськості» ... Це, безперечно, включає в себе питання щодо функціонування системи правосуддя – інституту, який важливий для будь-якого демократичного суспільства. Преса є одним із засобів, за допомогою якого політики і громадська думка можуть пересвідчитися, що судді здійснюють свої важкі обов'язки способом, який відповідає тій меті, що є основою покладеного на них завдання. Проте, увага повинна бути приділена особливій ролі судової системи в суспільстві. Як гарант правосуддя – основоположної цінності в правовій державі, - судова система повинна користуватися громадською довірою, якщо вона хоче бути успішною при виконанні своїх обов'язків. Отже, вона може доводити необхідність захисту такої довіри від руйнівної критики, яка по суті є

безпідставною, особливо беручи до уваги той факт, що судді, які були піддані критиці, повинні бути обачними, що заважає їм проявляти відповідну реакцію» [206].

На відміну від національних судів, ЄСПЛ з'ясував, що критика, викладена паном Кобентером у статтях, оприлюднених у газеті «Дер Штандард», виходячи зі змісту сформульованих тверджень, була за суттю критикою вироку, а не дій особистості судді при здійсненні судового розгляду. Влада Австрії та національні суди збалансували інтереси сторін-учасниць на користь інтересу судді в захисті його репутації і репутації судової влади в цілому, ЄСПЛ же натомість ствердив, що «інтерес заявників в поширенні інформації, сформульованої в провокаційному і перебільшеному тоні, переважував інтереси вищезазначених осіб в обставинах справи» [206]. Враховуючи те, що фрагмент вироку, який був підданий критиці, пізніше особисто видалений суддею із тексту правозастосовчого акту, за що його було притягнуто до дисциплінарної відповідальності, ЄСПЛ констатував, що суддя «не виконав свої важкі обов'язки способом, який відповідає цілям, довіреним суддям» [206].

ЄСПЛ дійшов висновку, що «заявники виконали свої обов'язки, функції і проявили старанність у якості «сторожових псів» суспільства і що критика не була якимось невинуватим руйнівним нападом на суддю або судову владу як таку» [206].

У рішенні від 27 травня 2003 року у справі «Скалка проти Польщі» [218] ЄСПЛ нагадав свою позицію, висловлену раніше в справі «Прагер и Обершлік проти Австрії» [216], що суди мають користуватися громадською довірою, а тому мають бути захищені від «безпідставних нападок», та зауважив, що суди «не мають імунітету проти критики і нагляду. Ув'язнені користуються при цьому такими ж правами, як і інші члени суспільства. Однак необхідно чітко розрізняти критику й образу. Якщо єдиною метою будь-якої форми висловлювань є образа суду, відповідне покарання, як правило, не порушує пункт 2 статті 10 Конвенції» [218].

У цій справі фабула така: заявник, відбуваючи покарання у виді позбавлення волі, написав листа в пенітенціарне відділення Воєводського суду Катовіце і отримав на нього відповідь. Будучи незадоволеним цією відповіддю, заявник відправив ще одного листа голові цього суду зі скаргою на суддю, який відповів на його перший лист, а також на усіх суддів цього суду. Національний суд засудив заявника, кваліфікувавши його діяння як неповагу до державного органу. Призначив покарання до восьми місяців позбавлення волі, прийшовши до переконання, що він діяв з наміром образити суд. Вбачаючи у такому засудженні обмеженням права на свободу вираження поглядів, Скалка звернувся до ЄСПЛ зі скаргою, покликаючись на порушення ст. 10 Конвенції.

ЄСПЛ у цій справі констатував, що заявник уживав образливі слова в листі, адресованому суду, зокрема вказав, що у відділенні цього суду працювали «безвідповідальні блазні», і обливав лайкою суддю, що був автором отриманої на його попередній лист відповіді: «якийсь дурень», «дрібний кретин», «обмежена особистість», «видний кретин». Суд зауважив, що лист написаний в зневажливому тоні, і відзначив, що заявник не висловив жодної конкретної скарги на лист-відповідь, яка так його зачепила. Він висловлював своє роздратування і невдоволення, але не зробив жодних спроб дати чітко зрозуміти, чому оскаржуваний лист викликав таку різку реакцію. Суд визнав, що в цій справі заявник перевищив межі допустимої критики.

Аргументуючи правомірність втручання у право заявника на свободу вираження поглядів, ЄСПЛ враховував те, що авторитет судової влади передбачає сприйняття суспільством судів у цілому як «вартого поваги органу врегулювання правових спорів та визначення винуватості чи невинуватості осіб, обвинувачених у вчиненні злочинів» [218] та підтвердив, що при захисті авторитету судової влади визначна роль дістається довірі, яку суди в демократичному суспільстві повинні викликати в обвинуваченого (якщо йдеться про кримінальну справу) і суспільства в цілому.

За цих обставин справи ЄСПЛ наголосив, що «інтереси правосуддя

були досить важливими, щоб обґрунтувати обмеження свободи вираження поглядів», та відзначив, що «оскільки мала місце образа суду як установи, хоч у листі й не було названо конкретного судді, але, виходячи зі змісту листа, його можливо було визначити, то справедливе покарання заявника не порушувало б ст. 10 Конвенції» [218].

Вказане дає змогу переконатись у тому, що у разі, коли критики зазнає конкретний суддя, ЄСПЛ застосовує «захисні стандарти» (на відміну від ситуації, коли критиці піддається судова система як така).

До речі, у цій справі ЄСПЛ дійшов висновку, що покарання, застосоване до заявника національним судом, було непропорційно суворим. Однак, з огляду на предмет дослідження, ключовими є висновки ЄСПЛ щодо меж допустимої критики діяльності судів. За обґрунтування непропорційності втручання (суворості покарання) в рішенні зауважено, що «в даному випадку мали місце не відкриті і всеосяжні нападки на авторитет судової влади, а внутрішній обмін листами, про які не знав жоден представник суспільства» [218].

Схожа позиція ЄСПЛ і у справі «Нікула проти Фінляндії» [213] від 21 березня 2002 року. У цій справі критика була проголошена у залі судового засідання, а не через засоби масової інформації. Зважаючи на це, ЄСПЛ вказав, що не зміг визначитися у питанні про те, що «критика заявниці вийшла за межі процесуальних заяв і набула статусу особистої образи» [213]. Тобто, можна стверджувати, що при визначенні наявності завдання шкоди авторитету судової влади важливим є наскільки широке коло осіб отримало інформацію, яка може спричинити таку шкоду.

Цікавим з цього ракурсу є рішення «Пінто Коельо проти Португалії» [215] від 22 березня 2016 року, яке ми аналізували в авторській публікації. «Заявниця, яка працювала журналістом та судовим репортером португальського телевізійного каналу, зняла репортаж щодо вироку суду в кримінальній справі. У репортажі вона відстоювала невинуватість засудженого, та стверджувала про наявність судової помилки. На

підтвердження своїх припущень у репортажі вона опитувала різних юристів і осіб, які брали участь у процесі. Разом із кадрами із залу суду, в репортажі також відтворювалися фрагменти звукового запису засідання, здійсненого самим судом, які супроводжувалися субтитрами, в тому числі й допити свідків. Під час трансляції згаданих фрагментів голоси трьох суддів, з яких складалася палата суду, а також голоси свідків було змінено. Після цих фрагментів був показаний коментар заявниці, де вона стверджувала незаконність засудження, посилаючись на деякі обставини судового розгляду. Дозволу на трансляцію фрагментів звукового запису судового засідання та відеозапису, зроблених у залі судових засідань, заявниця не мала» [223].

Рішеннями національних судів заявниця була визнана винною в порушенні законної заборони на розповсюдження матеріалів звукозапису судового засідання без дозволу суду та засуджена до сплати штрафу. Вважаючи, що її засудження за поширення частин звукового запису судового засідання є порушенням її свободи вираження поглядів, тож це і стало підставою звернення до ЄСПЛ.

За цих обставин справи, ЄСПЛ зазначив у своєму рішенні що право П. Коельо на інформування громадськості і право громадськості на отримання інформації порушують право осіб, які давали свідчення в суді, на повагу до їхнього приватного життя, а також посягають на авторитет і неупередженість судової системи. Попри те, що ці права вимагають однакової поваги, але за виникнення такого конфлікту ЄСПЛ потрібно було визначити, чи мета захисту права на свідчення в суді інших осіб і забезпечення належного функціонування системи судочинства мали «слухну і достатню» підставу для втручання.

Вкотре підкреслюючи важливу роль преси в демократичному суспільстві, Суд вказав, що журналісти ніяк не можуть бути звільнені від обов'язку поважати норми кримінального права загальної дії через захист, який їм надає ст. 10. «Той факт, що заявниця не вдавалася до незаконних дій

для отримання запису, не є обов'язково визначальним в оцінці того, чи дотримувалася вона своїх обов'язків і відповідальності. У будь-якому випадку вона була здатна передбачити, що трансляція репортажу, який є предметом спору, підпадає під дію Кримінального кодексу» [215].

У цій справі Суд зауважив, що в обґрунтуванні засудження заявниці національні судові органи не вказали на необхідність забезпечення авторитету судової влади та не розглядали межі здійснення цього авторитету згідно з ч. 2 ст. 10 Конвенції; Уряд не означив, яким чином розповсюдження фрагментів звукового запису могло спричинити негативний вплив на інтереси належного функціонування судочинства.

Відзначивши, що репортаж, який став предметом спору, стосувався питання, що має суспільний інтерес, беручи до уваги, що спосіб отримання заявницею записів судового засідання не був незаконним, зважаючи на форму оприлюдненого репортажу – були змінені голоси суддів і свідків, щоб уникнути їхньої ідентифікації іншими людьми, а також з огляду на ту обставину, що на момент трансляції оспорюваного репортажу справа вже була вирішена національним судом, Суд зробив висновок, що втручання у право заявниці не було достатньо обґрунтованим і співвідносним.

Все це демонструє, що з точки зору ЄСПЛ, має бути дотриманий «справедливий баланс між правом журналіста на свободу вираження поглядів, з метою інформування громадськості і надання йому можливості здійснювати право нагляду за функціонуванням системи судочинства, з одного боку, та забезпеченням авторитету судової влади, з іншого. В цьому контексті має значення, чи завершений розгляд справи на момент висвітлення такої інформації з метою уникнення втручання у здійснення правосуддя, чи було отримання інформації законним, чи не було порушено в процесі її отримання прав інших осіб» [223].

Ще одна справа, що стосувалася свободи преси критикувати суддів, на якій варто зацентрувати увагу, в якій ЄСПЛ вказав на порушення статті 10 Конвенції, є справа «Народний список Д.Д. проти Хорватії» (Narodni List d.d.

v. Croatia) від 08 вересня 2018 року [212].

Заявник, який є видавником щотижневого журналу, скаржився на рішення національного суду про те, що він зганьбив суддю окружного суду і був зобов'язаний виплатити судді компенсацію понад 6000 євро. У рішенні говорилося про статтю, яку заявник опублікував, критикуючи суддю за те, що він відвідав вечірку, незважаючи на потенційний конфлікт інтересів, а також суддя видав необґрунтований дозвіл на обшук.

Заявник, Народний список Д.Д., є видавником тижневика «Народний список». У 2008 році «Народний список» опублікував статтю, що критикує суддю окружного суду, в якій оприлюднювалася інформація, що той нещодавно був присутній на вечірці з приводу виходу нової газети разом з місцевим бізнесменом, незважаючи на потенційний конфлікт інтересів. Журналіст також нагадав про інцидент, що трапився два роки тому, коли той же суддя видав дозвіл на обшук у приміщенні видавника заявника після звинувачень іншого судді в тому, що один з його фотографів зробив несанкціоновані фотографії перед будівлею суду. У статті згадується ордер на обшук як «незаконний». Заголовок статті був названий «Суддю Б. потрібно прикувати до ганебного стовпа».

Суддя, про якого йде мова, ініціював цивільний позов проти видавця за дифамацію. У 2010 році національні суди встановили, що стаття образлива і що вона становить особисту атаку на суддю, яка порушила його право на репутацію і гідність. Суди присудили видавникові відшкодувати збиток у розмірі близько 6870 євро. Апеляція і конституційна скарга видавника були відхилені.

ЄСПЛ вказав, що відповідно до статті 10 Конвенції малоймовірним є обмеження обговорення питань, що становлять суспільний інтерес, як це було у випадку зауважень щодо функціонування системи правосуддя. Тому Суд дійшов висновку, що стаття, в якій підкреслюється поведінка, яка сприймається як негідна судді, зокрема відвідування вечірки, організованої місцевим підприємцем, і видача необґрунтованого дозволу на обшук,

стосувалася питань, що становлять суспільний інтерес.

Незважаючи на це, іноді може знадобитися захист судових органів від серйозних руйнівних нападів, які по суті є необґрунтованими, з огляду на важливість підтримки суспільної довіри до системи правосуддя і той факт, що суддям не дозволяється реагувати на такі нападки на свій розсуд.

Однак, це, на думку ЄСПЛ, не означає, що окремим особам повинно бути заборонено взагалі критикувати систему правосуддя, висловлюючи як фактичні твердження, так і оціночні судження.

Національні суди встановили, що стаття містила оціночні судження, які були образливими, без вивчення того, чи мали вони достатню фактичну основу. Проте, ЄСПЛ встановив, що критика у формі таких виразів як «стадо поліцейських вчинила набіг» і «потрібно прикувати до ганебного стовпа», хоча є в'їдливими, але не є образливими. Використання в'їдливого тону в коментарях, спрямованих на суддю, не є принципово несумісним з правом на свободу вираження поглядів відповідно до Конвенції.

Отже, втручання в свободу вираження поглядів заявника було «необхідним у демократичному суспільстві», а отже було порушенням статті 10 Конвенції.

Загалом, слід відзначити, що стаття 10 Конвенції є дуже особливою з тої підстави, що вона накладає обов'язки та відповідальність на людей, які здійснюють ті чи інші свободи. Тож протягом останніх років ЄСПЛ сформував власну концепцію «відповідальної журналістики», яка представляє собою перелік обов'язкових вимог, за дотримання яких журналістська діяльність підпадатиме під захист ст. 10 Конвенції. Отже, відповідальна журналістика полягає в реалізації журналістами таких обов'язків:

- діяти добросовісно та відповідно до норм журналістської етики;
- надавати достовірну і точну інформацію;
- діяти правомірно, зокрема під час взаємодії з владою при виконанні своїх функцій.

У всіх своїх рішення ЄСПЛ завжди шукає баланс між правом на захист репутації та свободою слова, тому що кожна справа має свої особливості, через які не можна ухвалити абсолютне рішення. Для того, аби полегшити розгляд таких справ, вказує Г. Юдківська, яка сама є суддею цього Суду, судді створили чек-лист [267], що складається із низки критеріїв, на які ЄСПЛ зважає при ухваленні рішення:

- 1) наскільки важливо суспільству дізнатися ту чи іншу інформацію;
- 2) відомість зацікавленої особи (чим відоміша людина, тим більший допуск);
- 3) чи стосується тема публікації публічної особи;
- 4) поведінка зацікавленої особи до публікації (як ця особа стала відомою);
- 5) спосіб отримання і достовірність інформації;
- 6) зміст, форма і наслідки публікації;
- 7) важкість покарання для журналіста чи видання за шкоду репутації.

Таким чином, виходячи з аналізу рішень ЄСПЛ у справах «Прагер і Обершлік проти Австрії», «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії», «Барфод проти Данії», «Перна проти Італії», підсумовуємо, що критика може бути визнана допустимою, якщо є певні докази та джерела інформації на підтвердження фактів, якими ця критика обґрунтовується. З аналізу рішень у справах «Кобентер і «Штандард Ферлагс ГмбХ» проти Австрії», «Скалка проти Польщі», «Пінто Коельо проти Португалії», «Народний список Д.Д. проти Хорватії» ясно, що межі допустимої критики суддів ЄСПЛ дещо розширює, ніж це було раніше, і зрозуміло що, судді, при виконанні своїх безпосередніх повноважень, можуть піддаватися допустимій критиці в ширших межах, ніж звичайні громадяни, однак лише за умови достатнього обґрунтування та відсутності образ, адже критика дає змогу привернути увагу громадськості до потенційних недоліків судової системи, і якщо така критика конструктивна, інтегративна, то це навіть може бути на користь судовій владі.

У низці справ, пов'язаних з дифамацією, Європейський суд з прав людини виробив певні позиції, які мають принципове значення і цілком застосовні у випадках дифамації суддів. Зокрема, це такі: 1) будь-яке втручання державної влади у використання права на свободу вираження поглядів має передбачатися законом; 2) необхідно розмежовувати думки і факти (здатність доказати, що свідчення відповідають дійсності); 3) можливість обговорювати у пресі питання загальносуспільного значення має надзвичайну важливість у демократичній державі; 4) публічні особи, державні службовці мають бути готові до критики; 5) дотримання «журналістської етики» при підготовці та висвітленні інформації, а також використання коректних форм критики тощо.

3.2. Межі права адвокатів та суддів на свободу вираження поглядів з позицій необхідності збереження авторитету судової влади

Якщо розглянути нами рішення ЄСПЛ стосувалися переважно меж допустимої критики суддів і судової системи в ЗМІ, журналістами чи пересічними громадянами, то чи різняться підходи ЄСПЛ при вирішенні справ, коли критиці судді піддавалися з боку адвокатів чи своїх колег?

Навіть поверхневий погляд на наявну практику ЄСПЛ щодо такої категорії справ дає підстави стверджувати, що межі свободи вираження поглядів щодо судової влади для адвокатів є значно вужчими.

Одним із зразків виправданості таких обмежень є справа «Аміхалакіоас проти Молдови» [195], рішення у якій ЄСПЛ ухвалив 23 березня 2004 року. За фабулою справи заявник - юрист та голова Спілки адвокатів Республіки Молдови - після ухвалення Конституційним судом рішення про те, що норми законодавства про обов'язкове членство адвокатів у молдавському союзі адвокатів є неконституційними, не погодився із цим рішенням. В телефонній розмові із журналістом газети він висловив свою позицію, яка пізніше

опублікована у статті. У тексті вказаної статті, зокрема, було зазначено: «Завдяки рішенню Конституційного суду в системі адвокатури запанує повна анархія ... У цьому зв'язку виникає питання: а чи конституційним є Конституційний суд? ... Для суддів молдавського Конституційного суду ЄСПЛ не є авторитетом». Такі твердження були сприйняті Конституційним судом як вияв неповаги до Конституційного суду і ухваленого ним рішення, за що Аміхалакіоає притягнуто до адміністративної відповідальності (штраф). Він звернувся до Європейського суду з прав людини, вказуючи, що накладене на нього адміністративне стягнення є безпідставним втручанням у його право на свободу вираження поглядів.

За цих обставин справи ЄСПЛ вказав, що «особливий статус адвокатів відводить їм центральне місце в системі відправлення правосуддя в якості посередників між суспільством і судами. Це пояснює обмеження, що накладаються на поведінку членів колегії адвокатів» та знову ж акцентував, що «адвокати мають право публічно коментувати процес відправлення правосуддя, проте їх критика при цьому не повинна переступати певних рамок». На переконання ЄСПЛ, зважаючи на юридичну підготовку і фаховий досвід скажника, він точно міг спрогнозувати, що такі його висловлювання підпадуть під дію Кодексу конституційної юрисдикції Молдови.

Отож суд встановив, що втручання у право Аміхалакіоає було цілком виправдане потребою захистити авторитет і неупередженість правосуддя з точки зору другого пункту ст. 10 Конвенції. Водночас ЄСПЛ зауважив, що висловлювання заявника «можуть бути кваліфіковані як прояв деякої неповаги до Конституційного суду в зв'язку з прийнятим ним рішенням, однак їх не можна вважати ні серйозними, ні образливими по відношенню до суддів Конституційного суду» [195]. З огляду на те, що саме преса оприлюднила висловлювання заявника, а пізніше частину з них він спростував, Суд дійшов висновку, що не може заявник відповідати за все те, що значилося в опублікованому інтерв'ю.

Все ж ключовими у цьому рішенні ЄСПЛ є висновки про те, що при публічному коментуванні процесу і результатів здійснення правосуддя, адвокати мають дотримуватись рамок допустимої критики, не порушувати балансу інтересів – вимог належного здійснення правосуддя, права громадськості на отримання інформації і захисту гідності адвокатів.

У цій справі не було єдності при прийнятті рішення. Тож є кілька окремих думок. Так, суддя Лукаїдес погодився з думкою більшості суддів, але для обґрунтування виклав інші мотиви, в яких серед усього зазначив, що «свобода критикувати судові рішення і функціонування судової системи є невід'ємним елементом демократії». Суддя Томассен думку колеги підтримала, окремо додавши, що «загальний інтерес в дозволеності громадської дискусії про незалежність адвокатів, як у даному випадку, переважає над інтересами суддів Конституційного суду в захисті їх від критики того роду, що була висловлена в інтерв'ю із заявником, - критики, яка за суттю була дуже короткою і яка не може бути кваліфікована як особистісні нападки на суддів» [195].

Суддя Павловські не погодився з думкою більшості суддів, зауваживши, що «якість правових норм, які містяться в Кодексі конституційної юрисдикції, досить для того, щоб прийти до висновку, що заявник був у змозі передбачити ... небезпеку, до якої веде зневага до Конституційного суду і процедури конституційного судочинства». Тут він згадав і про прийняту Комітетом міністрів 25 жовтня 2000 року Рекомендацію № R (2000) 21 державам-учасникам про свободу професійної діяльності адвокатів, відповідно до якої «адвокати повинні поважати судову систему і виконувати свої обов'язки по відношенню до суду згідно з національними правовими та іншими нормами ... » [165]. В контексті цієї Рекомендації суддя помітив, що висловлювання Аміхалакіоас в інтерв'ю були спрямовані не на критику мотивувальної частини рішення Конституційного суду, а виглядали скоріш як звинувачення дифамаційного

характеру на адресу суддів, а також на адресу Конституційного суду – найвищого судового органу в державі.

На думку судді Павловські, «навіть поверхневий аналіз тверджень заявника показує, що в своєму інтерв'ю він намагався компенсувати відсутність правових аргументів спробами підірвати довіру суспільства до найвищого судового органу та дискредитувати його натяками на, з одного боку, правове «невігластво» членів рішення Конституційного суду, і з іншого, на недбайливе їхнє ставлення до своїх професійних обов'язків, що викликає правовий хаос і безлад в державі, і більше того, підриває єдність держави» [195].

В окремій думці вказано також, що «захист гідності судів і суддів від неналежного впливу, і захист незалежності судової системи є абсолютно необхідними в демократичному суспільстві. У держави немає іншого способу виконувати свої зобов'язання, крім як накладати заходи стягнення за порушення цих принципів» [195].

У контексті розкриття даної тематики також доречно пригадати рішення ЄСПЛ «Касадо Кока проти Іспанії» від 24 березня 1994 року, яке підкреслює особливий характер адвокатської професії, в силу якого «у своїй якості слуг правосуддя адвокати користуються виключним правом участі в суді та імунітетом від судового переслідування за свої виступи в залі суду, тому їх поведінка повинна бути скромною, чесною і гідною» [203].

Ці важливі положення були відображені й у рішенні «Шопфер проти Швейцарії», ухваленому 20 травня 1998 року, де Суд знову нагадав про своєрідний статус адвокатів, що передбачає їх специфічну роль посередників між суспільством і судами в процесі здійсненні правосуддя, а відтак обумовлює певні обмеження щодо поведінки членів колегії адвокатів [221]. Крім того, ЄСПЛ знову ж таки акцентував на основоположному призначенні в державі судів як гарантів правосуддя й справедливості, у зв'язку з чим вони повинні мати суспільну довіру. У цьому руслі, на думку ЄСПЛ, логічно від

адвокатів очікувати сприяння у належному здійсненні правосуддя і, таким чином, підтримки цієї довіри.

Аналізуючи детальніше цю справу, згадаємо її обставини. Заявник, який був адвокатом, здійснював захист обвинуваченого у скоєнні низки крадіжок. Від дружини обвинуваченого він дізнався, що окружні чиновники підказали їй довірити представництво її чоловіка іншому захисникові, щоб домогтися його звільнення.

Довідавшись про це, заявник організував прес-конференцію, де повідомив медійників, що уже багато років в судових установах явно не дотримуються ні законів, ні прав людини. Він заявив, що не дозволить більше робити з себе дурня та висуває проти цих органів серйозні звинувачення. При цьому заявник підкреслив, що скликав пресу, бо вона є його останньою надією. Наступного ж дня у щоденній газеті за результатами цієї прес-конференції була надрукована стаття, що містила всі ці заяви.

Вже опісля прес-конференції, Шопфер оскаржив до апеляційного суду відхилення клопотання про звільнення свого клієнта. Апеляційний суд в зв'язку з непідсудністю відхилив цю скаргу, хоч і погодився з аргументами скаржника в тій частині, що визнав незаконним привід клієнта Шопфера до одного з окружних чиновників. Але компетентними органами Швейцарії на Шопфера було накладено штраф за порушення професійної етики і національний суд це притягнення до відповідальності визнав легітимним.

Шопфер звернувся до ЄСПЛ за захистом своїх прав, вважаючи, що застосоване до нього стягнення порушило вимоги ст. 10 Конвенції. У контексті обставин даної справи, Суд оцінив поведінку заявника як таку, що «навіть чи була сумісна зі сприянням, яке логічно очікується від адвокатів при підтримці громадської довіри до судових органів», коли він публічно висловив свої претензії з питань окремого кримінального провадження, яке в суді ще не було завершено. Крім того, заявник скликав спочатку прес-конференцію, підкреслюючи, що медіа є його останньою надією, і лише після того подав скаргу до апеляційного суду, що була зрештою частково

задоволена. Тобто Шопфер спершу публічно критикував відправлення правосуддя, не звертаючись до компетентних наглядових органів та навіть не намагаючись послуговуватися звичайними засобами правового захисту, а відтак скористався одним із засобів правового захисту, який був щодо відповідної скарги ефективним.

Висновок ЄСПЛ про те, що дії заявника не сприяли підтримці громадської довіри до судових органів, хоча таке сприяння логічно очікується від адвокатів, аргументується й «серйозністю та загальним характером критики, висловленої заявником, і тоном, який він для неї обрав». Тож Суд зауважив, що «ст. 10 Конвенції захищає не тільки сутність виражених ідей та інформації, але і форму, в якій вони виражені». Звичайно право на свободу вираження поглядів гарантується й адвокатам, які можуть публічно і чітко коментувати здійснення судочинства, але їх критика повинна мати певні межі. Власне, необхідно зважати на збереження правильного балансу між різними інтересами, що включають в себе як право суспільства на одержання інформації з питань, які пов'язані з судовими рішеннями, так і вимоги належного здійснення правосуддя і, зрештою, гідність професії юриста.

Виходячи з цих міркувань, при формулюванні меж допустимої критики відправлення правосуддя має вагоме значення, чи завершене вже судове провадження, якого стосується ця критика, чи були забезпечені державою реальні можливості щодо використання правових засобів захисту, а також якою була форма вираження поглядів (характер і тон критики, серйозність самих звинувачень).

У порівняно свіжому рішенні «Моріс проти Франції» від 23 квітня 2015 року ЄСПЛ докладно аналізує проблему зв'язаності свободи вираження поглядів адвокатами та потреби захисту авторитету судової влади [211]. В своєму рішенні з вказаної справи Суд вчергове повторює свої аргументи з приводу особливої ролі судової влади в суспільстві, підтверджуючи, що «як гарант правосуддя, основоположної цінності в державі, яка керується

законом, судова влада повинна користуватися довірою суспільства для успішного виконання своїх обов'язків. Тому може виникнути необхідність захистити таку довіру від нападів, які завдають серйозної шкоди і які по суті є необґрунтованими, особливо зважаючи на той факт, що на суддях, які піддаються критиці, лежить обов'язок проявляти обачність, яка заважає їм відповісти» [211].

У цьому рішенні ЄСПЛ сформулював визначення авторитету судової влади: це «усвідомлення того, що суди є, і здебільшого сприймаються суспільством як належний майданчик для вирішення правових спорів та встановлення винуватості чи невинуватості особи у кримінальному обвинуваченні, а також ідея про те, що суспільство в цілому поважає суди і впевнене в їх можливості виконувати зазначені функції» [211]. Себто, мовиться про ту впевненість, яку суди повинні викликати в очах громадськості в демократичному суспільстві.

Проте, розуміючи, що судді є частиною основної державної інституції, ЄСПЛ не заперечує можливостей піддавати їх персональній критиці, висловлювати щодо них в допустимих межах критичні зауваження, за винятком випадків, що «завдають надзвичайної шкоди та є по суті необґрунтованими». З тим, на думку Суду, реалізуючи свої офіційні повноваження, судді повинні підлягати допустимій критиці в більш широких межах, ніж звичайні громадяни.

Стосовно свободи вираження поглядів, яка поширюється також і на адвокатів, у цьому рішенні ЄСПЛ свою позицію висловив, відзначаючи, що «адвокати мають право, зокрема, коментувати на публіці процес правосуддя, якщо тільки їх критика не виходить за дозволені рамки. Ці рамки обумовлені звичайними обмеженнями, які застосовуються до поведінки членів адвокатської колегії, з особливим посиленням на «гідність», «честь», «чесність» і «повагу до... справедливого здійснення правосуддя». Ці правила підтримують захист судової системи від безпідставних і невиправданих нападок, що обумовлюються виключно бажанням поквитатися із суддями,

які розглядають певну справу. Водночас, Суд зазначив, що адвокати не можуть бути притягнуті до відповідальності за все те, що з'являється в опублікованому в ЗМІ «інтерв'ю», або за дії медіа. Якщо адвокат висловлюється публічно, він має обов'язок проявляти обачливість стосовно інформації, яка є таємницею судового слідства. Більше того, адвокати не можуть дозволяти собі серйозних звинувачень і зауважень, які виходять за рамки допустимих коментарів, якщо відсутнє надійне фактичне обґрунтування, а ще вони не повинні висловлювати образ.

Наводячи такі тлумачення, у рішенні «Моріс проти Франції» ЄСПЛ зробив висновок, що «хоча висловлювання заявника явно несли негативне забарвлення, ... незважаючи на їх дещо ворожий характер і серйозність, ключове питання полягає в тому, що висловлювання стосувалися проведення судового слідства, що є питанням, яке представляло суспільний інтерес, залишаючи, таким чином, мало можливостей для обмеження свободи вираження поглядів. Разом з тим, адвокат повинен мати можливість привернути увагу громадськості до потенційних недоліків судової системи, і судова система може виграти від конструктивної критики» [211].

При цьому Суд не виключає такої можливості, що може виникати необхідність захисту судової системи від нападок, які спричинюють серйозну шкоду і є безпідставними по суті, зважаючи на те, що обов'язок суддів бути обачними не дозволяє їм реагувати. Разом з тим, на думку Суду, це «не може служити підставою для заборони окремим особам висловлювати свої думки за допомогою оціночних суджень з достатнім фактичним обґрунтуванням з питань, що становлять суспільний інтерес та стосуються функціонування судової системи, або для заборони будь-якої критики на адресу судової системи» [211].

У цій справі ЄСПЛ констатовано, що «висловлювання заявника не могли завдати шкоди належному проведенню судового розгляду, зважаючи на той факт, що вищий суд забрав справу у слідчих суддів, які піддавалися

критиці. Розглянуті висловлювання жодним чином не зачіпали ані нового слідчого суддю, ані вищі суди».

Суд визнав, що поведінка заявника «не завдала серйозної шкоди і не була необґрунтованими по суті нападками на дії судів, а була критикою, спрямованою на адресу суддів, ... здійсненою в контексті справи, яка з самого початку широко висвітлювалося в засобах масової інформації. Незважаючи на те, що дані висловлювання можна дійсно вважати жорсткими, вони, тим не менш, були оціночними судженнями з достатнім «фактичним обґрунтуванням».

Суд наголосив на важливості підтримки авторитету судової влади в державі, яка керується принципом верховенства права, і демократичному суспільстві, зазначивши, що «належне функціонування судів було б неможливо без відносин, які засновані на увазі і взаємній повазі між різними учасниками судового процесу, першими серед яких є судді та адвокати» [211].

Право адвокатів на свободу вираження поглядів охоплює не тільки зміст ідей і висловлювань, а й форму, в якій вони передані. Так, адвокати наділені правом робити зауваження щодо здійснення правосуддя за умови, що їх критика знаходиться в певних межах.

На думку судді Європейського Суду у відставці Х. Гаджиєва, «важко знайти середовище, де такі важливі для демократії цінності, як авторитет правосуддя і свобода вираження поглядів, настільки тісно перетинаються і вимагають настільки суворого гармонійного тлумачення при підтримці розумного балансу між ними» [31].

На суттєвій ролі адвокатів у справедливому відправленні правосуддя наголошується й у згаданому вже Висновку № 16 (2013) Консультативної ради європейських судів, прийнятому на 14-му пленарному засіданні КРЄС, у п. 20 якого зазначено, що адвокат, який постає перед судом чи бере участь в справі, повинен дотримуватись норм поведінки, прийнятих у суді. Адвокат, захищаючи інтереси клієнта, має підтримувати належну повагу та бути

ввічливим по відношенню до суду. Адвокат ніколи не повинен свідомо надавати суду інформацію, що є неправдивою, або таку, що вводить в оману [26].

Розкриваючи межі допустимої поведінки адвокатів у площині взаємовідносин із судом, ЄСПЛ посилається у своїй практиці, в тому числі, на принципи, розроблені Радою адвокатури та юридичних асоціацій Європи [219].

Саме у справі «Моріс проти Франції» знайшли своє відображення ключові принципи щодо взаємодії адвокатів із судом, їх поведінки, критики ними суду та суддів, а також меж цієї критики. Хоча в наступні роки практика ЄСПЛ збагатилась ще не одним рішенням у подібних справах, коли заявники-адвокати, критикуючи суд чи суддів, відстоювали своє право на свободу вираження поглядів у контексті ст. 10 Конвенції у Страсбурзі.

Так, у справі «Кінчеш проти Угорщини» дисциплінарне покарання адвоката за висловлювання про загальну професійну некомпетентність судді в залі суду не було визнано порушенням права на свободу вираження поглядів [204]. У цій справі заявник, будучи представником клієнта у цивільному судочинстві, звинуватив суддю у професійній некомпетентності, за що був притягнутий асоціацією адвокатів до дисциплінарної відповідальності за порушення етичних правил юридичної професії. ЄСПЛ вказав, що за обставинами цієї справи вимога захисту інтересів належного здійснення правосуддя та гідності юридичної професії не повинна бути зваженою проти інтересу у відкритому обговоренні питань, що становлять суспільний інтерес чи свободу преси. Однак, у заявах адвоката містилась не лише критика міркувань судді, але критика його професійного потенціалу, а також закиди про те, що суд у вирішенні справи його клієнта обійшов закон. Враховуючи самі оскаржувані зауваження, частково саркастичні, частково відверто ображаючі, ЄСПЛ вказав, що заявник міг висунути суть своєї критики щодо міркувань у рішенні без використання оскаржуваної мови, та, більше того, заявник як адвокат був пов'язаний з правилами професійної

поведінки, і тому є законні очікування, що він повинен був сприяти належному виконанню правосуддя, і таким чином підтримувати довіру громадськості до нього.

У цьому рішенні наведено ще ряд важливих висновків. Так, ЄСПЛ вказав, що слід чітко розмежовувати критику та образу. Коли єдиним наміром будь-якої форми вираження поглядів є образити суд або суддів, застосування відповідної санкції, в принципі, не порушувала б ст. 10 Конвенції. Роль адвокатів захищати інтереси своїх клієнтів передбачає здійснення вибору аргументів. Захисники можуть виявитися в складній ситуації, коли вони повинні вирішити, чи слід їм, з метою забезпечення найкращих інтересів клієнта, заперечувати чи скаржитись на поведінку суду. Наприклад, не виключені випадки, що вони можуть відчувати себе обмеженими у виборі своїх прохань, процедурних клопотань тощо під час провадження у судах, можливо, на шкоду своєму клієнту. Щоб громадськість мала впевненість у здійсненні правосуддя, вони повинні мати впевненість у здатності юридичної професії забезпечувати ефективне представництво. Звідси випливає, що будь-який «задушливий ефект» навіть відносно легкого покарання є важливим фактором, який слід враховувати при досягненні відповідного балансу між судами та адвокатами в контексті ефективного здійснення правосуддя. Звертаючись до фактів цієї справи, ЄСПЛ зазначив, що у своєму рішенні Будапештський обласний суд встановив, що заявник у його заявах ображав як суддів, які розглядали справу, так і суд як інститут влади. Цей висновок справедливо був схвалений Верховним судом, який зазначив, що причина застосування дисциплінарних заходів до заявника була в тому, що він як адвокат «кинув виклик» головуючому судді, його професійній поведінці, що підсилювалось негативним тоном його критики, спрямованої на шкоду гідності суддів і суду.

ЄСПЛ зазначив, що дана справа має схожість з рядом раніше розглянутих Судом справ, зокрема таких як «Мейстер проти Німеччини», у якій адвокат робив образливі заяви щодо суддів, яких він вважав такими, що

вирішили чи діяли неправильно в контексті судового провадження чи стосовно нього, «W.R. проти Австрії», де адвокат назвав думку судді «смішною», «Малер проти Німеччини», де адвокат стверджував, що прокурор склав обвинувальний акт «у стані повного сп'яніння», «А. проти Фінляндії», в якій заява адвоката містила висловлювання зневажливого характеру щодо головуючого судді, «Садай проти Туреччини», де обвинувачений описав турецьку судову систему як «катів, одягнених у сукні».

У цьому контексті ЄСПЛ повторив, що хоча адвокати, безсумнівно, мають право коментувати правосуддя публічно, їх критика не повинна виходити за певні межі. Має враховуватися необхідність правильного балансу між правом громадськості на отримання інформації про питання судочинства, вимогою належного відправлення правосуддя та, загалом, гідністю юридичної професії.

Тим не менше, ЄСПЛ не лише не забороняє критику суду, а в певній мірі навіть розширює її межі, як, наприклад, у справі «Жюлі і компанія "Сарл Ліберасьон" проти Франції», вказуючи, що за винятком випадків, які завдають надзвичайної шкоди від необґрунтованих нападок, з огляду на те, що судді формують частину державної влади, вони можуть піддаватися персональній критиці в допустимих межах. Судді, що здійснюють свої офіційні повноваження, можуть бути піддані допустимій критиці в ширших межах, аніж звичайні громадяни [201].

Однак, на переконання Суду, слід розрізняти висловлювання, заявлені адвокатом в залі суду, від заяв, здійснених поза його межами. Зокрема, у справі «Нікула проти Фінляндії» ЄСПЛ щодо питання поведінки в залі суду вказав, що свобода адвоката на вираження поглядів може бути виправдана необхідністю дотримання права клієнта адвоката на справедливий судовий розгляд [213].

Звертаючись до зауважень, висловлених поза межами залу суду, ЄСПЛ повторює, що «захист клієнта може бути здійснений шляхом появи в

телевізійних новинах або за допомогою висловлювань у пресі, і за допомогою подібних способів адвокати можуть повідомити громадськість про недоліки, які можуть завдати шкоди судочинству» [210]. У зв'язку з цим ЄСПЛ дотримується того бачення, що адвокат не може нести відповідальності за все, що надруковано чи іншим чином оприлюднено у вигляді інтерв'ю, зокрема, якщо преса відредагувала певні висловлювання, а адвокат заперечує, що робив саме такі конкретні зауваження. Адвокати не повинні відповідати за дії преси.

Разом із тим, адвокати не можуть собі дозволяти висловлювання, які є настільки серйозними, що виходять за межі допустимих коментарів і не мають надійного фактичного обґрунтування» (Справа «Карпетас проти Греції» (*Karpetas v. Grece*) від 30 жовтня 2012 року) [202].

Адвокати не можуть висловлювати образ (Рішення ЄСПЛ у справі «Кутан проти Франції» (*Coutant v. France*) від 21 січня 2008 року) [208].

Використання в коментарях чи зауваженнях на адресу судді тону, який не був образливим, але був іронічним або навіть саркастичним, визнається відповідним статті 10 Конвенції (Справа «Гувейя Гомеш Фернандеш і Фрейтеш е Коста проти Португалії» *Gouveia Gomes Fernandes and Freitas e Costa v. Portugal* від 29 березня 2011 року) [197].

У рішенні «Паїс Пірес де Ліма проти Португалії» ЄСПЛ визнав надмірним стягнення з адвоката компенсації моральної шкоди на користь судді. У цьому рішенні Суд ствердив про те, що адвокати не мають права висловлювати образи, зазначивши, однак, що судова діяльність є публічною і не позбавлена недоліків, тому суди не мають імунітету проти критики (Справа «Affaire Pais Pires de Lima v. Portugal» від 12 лютого 2019 року) [181]. Скарга португальського адвоката стосувалась порушення його права на свободу слова національними судами, які стягнули з нього на користь судді, який був підданий критиці цим адвокатом, штраф у розмірі 50 тис. євро.

Суть цієї критики полягала в тому, що він звинуватив лісабонського суддю, який розглядав справу за участю його довірителя, в упередженості і

корупції. Зокрема, адвокат заявив про наявність домовленості між суддею і відповідачем у цивільній справі, яка стосувалася угоди купівлі-продажу нерухомості. Адвокат просив провести розслідування щодо судді на предмет джерела фінансування, за рахунок якого суддя придбав будинок в м. Кашкайш. Вища рада суддів не знайшла підстав для задоволення скарги. Згодом суддя пред'явив позов до адвоката, вимагаючи стягнути з нього компенсацію моральної шкоди за заподіяння шкоди його честі і гідності на суму 150 тис. євро.

Адвокат стверджував, що він подав скаргу в інтересах захисту свого довірителя, оскільки адвокат іншої сторони «хвалився» тим, що суддя ухвалить рішення на його користь. При цьому адвокат наполягав, що він не мав на меті зганьбити суддю. Він також послався на неадекватну поведінку судді в ході процесу, зокрема на суттєво різне ставлення до нього і до представника іншої сторони.

Суд м. Лісабона задовольнив позов судді частково, стягнувши з адвоката на користь позивача 50 тис. євро. Рішення суд обґрунтував тим, що спірні твердження носили надто серйозний характер і могли негативно позначитися на репутації судді. Національними судами різних інстанцій справа розглядалася неодноразово та під час нового розгляду справи суд застосував до адвоката штраф у тому ж розмірі, вказавши на відсутність корупційних чинників у поведінці судді, необґрунтований характер тверджень адвоката і його намір обмовити суддю, оскільки, будучи адвокатом, він розумів негативні наслідки своєї поведінки. Вища судова інстанція збільшила суму стягнутого штрафу до 100 тис. євро, зазначивши, що адвокат міг заявити відвід судді, якщо сумнівався в його об'єктивності, та надати конкретні докази про вчинення ним корупційних дій до Вищої ради суддів. Також суд вказав на серйозний характер шкоди і те, що репутація судді дуже сильно постраждала в зв'язку з поширенням чуток. Верховний Суд Португалії знизив суму штрафу до 50 тис. євро, проте зазначив, що спірні твердження адвоката були невинуватими особистими оціночними

судженнями. Крім цього, щодо адвоката також було відкрите дисциплінарне провадження, за результатами якого рада палати адвокатів дійшла висновку про наявність у його діях дисциплінарного проступку.

У своїй скарзі до ЄСПЛ адвокат стверджував про порушення ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (свобода вираження думки). На думку заявника, національні суди порушили баланс між його правом на свободу слова як адвоката і правом судді на репутацію, обґрунтовуючи це тим, що навіть пересічний громадянин морально зобов'язаний звертати увагу на незаконні ситуації. Також він вважав надмірним розмір присудженої судді компенсації моральної шкоди.

Уряд Португалії не заперечував втручання держави в право громадянина на свободу слова, проте стверджував про його обґрунтованість. Держава-відповідач також вказала на те, що заявник не мав на меті захист інтересів свого довірителя, оскільки зі скаргою на дії судді він звернувся вже після вирішення спору по суті. Крім того, португальська сторона зазначила, що звинувачення в корупції судді могли мати серйозні наслідки аж до його кримінального переслідування і вони не мають прощення для адвоката з 50-річним стажем, навіть незважаючи на його важку хворобу. Під час розгляду справи у Страсбурзькому суді адвокат помер від важкої хвороби, проте його родичі продовжили боротьбу за його права.

Вивчивши обставини справи, ЄСПЛ наголосив на необхідності визначення пропорційності такого втручання в демократичному суспільстві, оскільки право заявника на свободу слова кореспондує з метою збереження довіри до представників правосуддя.

З цією метою Суд провів відмінність між твердженнями про факти і оціночні судження. ЄСПЛ пояснив, що наявність перших може бути доведена, а правдивість других не піддається чіткому вимірюванню. При оцінці таких суджень пропорційність втручання у право залежить від наявності їх фактичного обґрунтування, оскільки оціночне судження без будь-яких фактів може бути надмірним.

Також Європейський Суд пояснив, що термін «свобода слова» може застосовуватись і до адвокатів, які, зокрема, мають право публічно коментувати процес здійснення правосуддя, якщо їх критика не виходить за певні межі. При цьому незалежність статусу адвоката має ключове значення для справедливого судового розгляду, а відшкодування збитків за наклеп має розумно співвідноситися з нанесеним репутації збитком.

У зв'язку з цим ЄСПЛ вказав, що національні суди ухвалили обґрунтовані рішення на адресу заявника, оскільки адвокат не довів заявлених ним тверджень. Разом із тим, Суд вказав на надмірний розмір присудженої португальському судді компенсації в силу того, що адвокат не оприлюднив публічно свої твердження, а виклав їх у відповідний суддівський орган.

Таким чином Європейський Суд виявив порушення ст. 10 Конвенції, констатувавши, що втручання в свободу вираження поглядів заявника не було необхідним у демократичному суспільстві. З урахуванням відмови спадкоємців заявника від грошової компенсації, Суд зазначив, що виявлення порушення само по собі є достатньою справедливою сатисфакцією.

Отже, у контексті обставин зазначеної справи ЄСПЛ ще раз підтвердив свою позицію недопустимості необґрунтованої критики суддів, а порушення права адвоката на свободу вираження поглядів полягало лише у надмірності, на думку ЄСПЛ, розміру стягнутої з адвоката в користь судді моральної шкоди.

Доцільно провести паралель між позицією ЄСПЛ у цій справі та відомою постановою Великої палати ЄСПЛ у справі «Кіпріану проти Кіпру» («*Kyprianou v. Cyprus*») від 15 грудня 2015 року [205]. У цьому рішенні Великої палати ЄСПЛ в черговий раз дійшов висновку про непропорційність застосованої до адвоката санкції характеру, обставинам і наслідкам його поведінки.

Заявник, будучи адвокатом, виступав у суді у якості захисника у справі про вбивство. В ході розгляду цієї кримінальної справи суд перервав його,

коли він вів перехресний допит свідка обвинувачення. Заявник, відчувши себе обмеженим у своїх правах, заявив суду клопотання про усунення від захисту у справі та після відмови в задоволенні цього клопотання одразу ж заявив про те, що в ході перехресного допиту судді, що входили до складу суду, перемовлялися між собою і направляли один одному записки, якими можуть бути короткі і секретні листи, любовні послання або послання неприємного змісту. Судді заявили, що «як люди» вони «глибоко ображені», що вони «не пригадують іншого випадку такої відкритої і неприпустимої неповаги до суду з боку будь-якої особи, не кажучи вже про адвоката» і що «якщо реакція суду на це не буде негайною і жорсткою, <...> правосуддю буде завдано нищівного удару».

Суд надав заявнику можливість вибору: відстояти сказане ним, вказати підстави, в силу яких заявнику не слід призначати покарання, або щоб він відкликав висловлену в суді заяву. Оскільки заявник не зробив ні першого, ні другого, ні третього, суд визнав його винним у неповазі до суду, призначивши йому покарання у вигляді позбавлення волі строком на п'ять днів з негайним приведенням вироку до виконання. Такий захід суд визнав «єдиною справедливою реакцією» на дії заявника, оскільки «будь-яка неадекватна реакція з боку законного і цивілізованого порядку, втіленням якого є суди, означало б погодитися з тим, що авторитет судів може бути потоптаний».

З приводу дотримання вимог статті 10 Конвенції ЄСПЛ вказав, що покарання у виді позбавлення волі на строк п'ять днів не може не вважатися суворим покаранням, особливо з урахуванням того, що воно було виконано негайно. Дії можуть розглядатися як такі, що містять певні елементи неповаги до суддів. Проте його висловлювання, хоча і зухвалі, були звернені проти стилю ведення процесу суддями і зводилися тільки до цього предмету, зокрема, як судді підійшли до перехресного допиту свідка, який проводив заявник у ході здійснення захисту свого клієнта, звинуваченого у вбивстві. Покарання було непропорційно суворим і могло надати «заморожуючий

ефект» щодо виконання адвокатами своїх обов'язків захисників у кримінальній справі. У контексті зазначених обставин справи Суд дійшов висновку про недотримання справедливого балансу між необхідністю захистити авторитет судової влади і потребою захистити право заявника на свободу вираження поглядів.

Ще один аналогічний приклад застосування Європейським Судом принципу свободи вираження поглядів адвоката щодо поведінки судді під час розгляду судової справи можна прослідкувати в рішенні у справі «Радобуляц проти Хорватії» («Radobuljac v. Croatia») від 28 червня 2016 року [217]. Справа стосувалася скарги адвоката щодо штрафу за неповагу до суду.

Заявник, працюючи адвокатом у цивільному процесі щодо виплати певної суми грошей, не міг бути присутнім на одному із слухань у справі, тому що його машина вийшла з ладу. Суддя, який розглядав справу, вирішив зупинити провадження на три місяці. Потім адвокат подав апеляцію від імені свого клієнта, оскаржуючи рішення судді на тій підставі, що одна із передбачених законодавством умов зупинення провадження була відсутня, оскільки інша сторона не просила про це. Він пояснив, чому не зміг бути присутнім на судовому засіданні, але також посилався на попередню поведінку судді під час провадження, характеризуючи її як неприйнятну, і заявив, що слухання, які проводились до цього часу, були позбавлені суті.

Розцінивши викладені в апеляційній скарзі заяви адвоката як такі, що були серйозною образою як для суду, так і для судді, та вийшли за межі ролі адвоката у судовому засіданні, суд застосував до адвоката штраф у розмірі близько 205 євро.

Посилаючись на статтю 10 Європейської конвенції, пан Радобуляц скаржився на рішення про накладення на нього штрафу за неповагу до суду, наголошуючи, що він лише критикував поведінку судді у цій конкретній справі і не робив жодних натяків на судову владу в цілому.

Вивчивши обставини справи, ЄСПЛ зазначив, що заявник у справі, який був адвокатом, був визнаний винним у неповазі до суду у зв'язку з заявами, зробленими ним щодо судді при оскарженні його рішення. Заявник стверджував, що визнання його винним порушило його право на свободу вираження думки. Європейський Суд застосував принципи, встановлені в Постанові Великої палати Європейського Суду у справі «Моріс проти Франції», і зробив висновок, що стаття 10 Конвенції може бути застосована і до адвокатів, і до представників судової влади, та захищає одночасно як суть висловлених ідей та інформації, так і форму їх вираження. ЄСПЛ додав, що в інтересах своїх клієнтів адвокати в певних випадках повинні заперечувати проти поведінки суду або скаржитися на нього, але необхідно проводити чітке розмежування між критикою і образою. Європейський Суд нагадав випадки зі своєї прецедентної практики щодо особистих образ, які включали випадки, коли під сумнів ставилася компетентність судді, приписувалась поведінка, що заслуговує осуду, зокрема обман, умисне спотворення дійсності або відображення неправдивих відомостей, чи коли суддю описували, використовуючи вислови, що дискредитують його. У цій справі коментарі заявника стосувалися того, яким чином суддя проводив розгляд, і поведінки судді у конкретній справі його клієнта. Мова не йшла про особисті нападки, що стосуються характеру або загальних якостей судді. В контексті конкретних обставин цієї справи ЄСПЛ констатував, що втручання у здійснення прав заявника, які захищаються статтею 10 Конвенції, було необґрунтованим.

Відповідальність адвоката за критику експертів, прокурора і судового процесу була визнана надмірною ЄСПЛ у ще одній справі – «Чеферін проти Словенії» («Čeferin v. Slovenia») від 16 січня 2018 [220]. Тут було визнано, що обмеження свободи слова є порушенням. Заявник, який був захисником обвинуваченого у кримінальній справі, оспарював у ЄСПЛ обмеження його права на свободу вираження поглядів, що полягало в накладенні на нього, двічі, штрафу за неповагу до суду, яка полягала у його критичних заявах

щодо, зокрема, експертів під час розгляду справи в першій інстанції, а в подальшому – також і щодо прокурора, та самого судового процесу.

Зокрема, у виступі на судовому засіданні в суді першої інстанції адвокат називав свідчення судових експертів «позбавленими будь-якого сенсу», «професійно слабкими», «вигаданими конструкціями», вказуючи, що психіатр використав психологічні методи, яких він абсолютно не розумів», психолог «застосував застарілі психологічні методи з кам'яного віку й антинаукові концепції» [220], і що обидва експерти застосували методи, які не є частиною їхньої професійної практики, а професійність експертів є дуже слабкою.

Такі вислови суд визнав образливими й наклав на адвоката штраф у розмірі близько 625 євро. З таким рішенням погодились як вищі інстанції, так і Конституційний суд Словенії, який відзначив, що така критика не є виправданою в контексті права обвинуваченого на захист, а така «презирлива критика» експерта може навіть перешкоджати справедливому судовому розгляду в кримінальному провадженні.

В апеляційній інстанції адвокат знову ж таки негативно висловлювався про експертів, зазначаючи про «прояви нарцисизму» у психолога, «недбалість» у судмедексперта та «умисне порушення етики» у психіатра, заяви якого були позбавлені «будь-якої науково обґрунтованої цінності», а також звинуватив прокурора у тому, що для нього властиво «приховувати шокуючі докази, які можуть звільнити відповідача від відповідальності», та негативно висловився й у бік суду, назвавши судовий процес «судовим фарсом, який не закінчився». За такі вислови в апеляційній інстанції адвоката знову було піддано штрафу на суму близько 1670 євро.

Позиція ЄСПЛ була лояльнішою до адвоката. Зокрема, у висновках Суду зазначено, що зауваження адвоката хоч і мали негативний зміст та дещо ворожий характер, але це за своєю суттю були оціночні судження, тому не повинні тлумачитись як особисті нападки з єдиною метою образити експертів, прокурора або суд, навіть якщо вони були викладені у письмовій

формі та повторювались неодноразово. Використання «в'їдливого тону» в коментарях, адресованих судді, не є несумісним з положеннями ст. 10 Конвенції.

У контексті обставин цієї справи ЄСПЛ вказав, що незважаючи на відсутність розсудливості у висловлюваннях заявника, не можна заперечувати, що його зауваження мали фактичні підстави, які він висунув з метою оскарження довіри експертів. Чи достатньо цих фактів, щоб виправдати поведінку адвоката, було питанням, яке мало б бути належним чином розглянуто національними судами, чого ними зроблено не було. Заявнику не було надано жодної можливості пояснити чи захиститися до накладення на нього штрафу. Із урахуванням зазначеного Суд дійшов висновку, що національні суди не надали «відповідних та достатніх» причин, щоб виправдати обмеження свободи слова заявника. Тому вони не змогли встановити на основі критеріїв, викладених у практиці Суду, правильний баланс між необхідністю захисту авторитету судової влади та репутацією учасників процесу, з одного боку, та необхідність захищати свободу вираження поглядів заявника, з іншого боку. Відповідно, у цій справі ЄСПЛ констатував порушення статті 10 Конвенції.

Ще одним із важливих питань є межі допустимої критики судової влади самими суддями. Так, розглядаючи справу «Гуз проти Польщі» («Guz v. Poland») від 15 жовтня 2020 року [198]. ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення свободи висловлювань заявника, оскільки він використовував своє право на висловлювання не з метою критики як такої, а заради захисту власних інтересів, які стосувалися процедури професійного зростання.

Зокрема, у цій справі заявником був суддя районного суду, який подав свою кандидатуру на посаду судді регіонального суду. Голова цього суду ініціював перевірку, з метою якої було призначено суддю для перевірки. ця суддя, поспілкувавшись із керівництвом, дізналась про певні конфлікти з суддею Гузом, а також віднайшла документи, які свідчили про виконання ним лише тих вказівок, які були надані йому в письмовому вигляді. За

наслідками перевірки робота судді Гуза була оцінена як добра, однак з приводу призначення на посаду судді до регіонального суду надано рекомендації попрацювати над ефективністю проваджень, стабільністю своїх рішень та продуктивністю. Зважаючи на цей звіт, Колегія суду не рекомендувала заявника для призначення на посаду. Після ухвалення такого рішення суддя Гуз звернувся до Голови регіонального суду, зазначивши у зверненні, що оцінка його роботи була здійснена однобічно та поверхнево, звинувачення його у недотримання субординації неправдиві. Однак його звернення позитивного для заявника результату не дало, і в результаті він отримав відмову у призначенні на посаду судді регіонального суду.

Однак, міністр юстиції підтримав кандидатуру судді Гуза та передав її на розгляд Національної ради правосуддя, яка, проте, вирішила не подавати Президенту Польщі кандидатуру Гуза для призначення на посаду.

Заявник вважав, що Національна рада правосуддя (НРП) неналежним чином оцінила його кандидатуру, у зв'язку з чим він звернувся до Верховного суду, зазначаючи, що підставою рішення НРП став звіт, який він оскаржував раніше, і який містить недостовірні дані. Втім, Верховний суд також відхилив заяву судді Гуза.

У подальшому регіональний суд розпочав службове розслідування проти заявника, суть якого полягала в тому, що заявник тричі підірвав авторитет судді, яка здійснювала перевірку. По-перше, це була її критика за невиконання розпоряджень та за необґрунтовані звинувачення суддів у дисциплінарних та кримінальних порушеннях, по-друге – за озвучення цих тез на загальних зборах суддів та твердження заявника, що суддя, яка здійснювала перевірку, мала зовнішній інтерес у такій оцінці його роботи, по-третє – за звинувачення у використанні неправдивих даних у звіті.

В апеляційному суді заявник назвав розслідування демонстративним покаранням його за критику дій вищестоящих суддів та порушенням його права на свободу слова. Він пояснив, що критикував суддю, яка здійснювала перевірку за те, що вона не надала йому можливості дати власні пояснення

про події, які стали підставою для її висновків. Саме тому він назвав її звіт однобічним та неправдивим. Суд визнав заявника винним у підриві авторитету судді за всіма трьома звинуваченнями, застосувавши до нього попередження.

Рішення апеляційного суду було обґрунтовано тим, що заявник не мав права давати оцінку звіту, який проводився з метою його перевірки на відповідність посаді судді регіонального суду. А щодо свободи висловлювань суд зазначив, що на заявника у зв'язку з його статусом судді покладені певні обмеження. Зокрема, дотримуючись професійної етики, він не повинен висловлювати емоції, оцінюючи діяльність інших суддів. Суддя не повинен бути обмежений у свободі висловлювання поглядів, але він може це робити виключно у стриманій манері та без надмірної експресивності, уникаючи приниження честі і гідності інших. Такі висловлювання судді, які підривають авторитет суду або честь інших суддів, обґрунтовані лише у випадку, коли вони відповідають суспільним інтересам. Однак, у даному випадку заявник переслідував лише свої власні інтереси, його заява ґрунтувалась на оціночних судженнях, а не фактах. Апеляційний суд назвав коментарі заявника «негідними судді».

Однак, із такою позицією апеляційного суду, зокрема з тим, що його коментарі не ґрунтувалися на фактах та не мали суспільного інтересу, суддя Гуз не погодився. Проте Верховний суд відхилив його апеляцію, вказавши, що «суддя повинен мати бездоганні якості та всіляко уникати підривання суддівського авторитету». Також, на переконання Верховного суду, заявник допустив зловживання правом на свободу висловлювань, а, відтак, здійснив дисциплінарне порушення.

Звернення до Конституційного суду із поданням про неконституційність законодавчого положення, за яким йому призначене покарання, також не дало жодних результатів, оскільки Конституційний суд відмовився розглядати подання.

Звертаючись до ЄСПЛ, заявник стверджував, що його вислови не підривали авторитету правосуддя чи судді, а обмеження його права на свободу висловлювань не було необхідним у демократичному суспільстві.

У контексті обставин цієї справи Суд погодився із доводами уряду про те, що таке обмеження все-таки переслідувало легітимну мету, а саме: захист незалежності судової системи. Однак, розмірковуючи над тим, чи було обмеження необхідним у демократичному суспільстві, ЄСПЛ відзначив, що держава може накладати обмеження на висловлювання публічних осіб щодо їх діяльності, але ці службовці також є особами, чиє право на свободу висловлювань захищає стаття 10 Конвенції. Такі обмеження поширюються і на суддів, які повинні докладати максимальні зусилля задля збереження своєї посадової неупередженості. Однак, обмеження висловлювань, які становлять суспільний інтерес, є неприпустимим. Також має значення й те, наскільки «показовим» є покарання за такі висловлювання з метою подальшого запобігання подібних дій іншими особами.

Розглядаючи обставини цієї справи, ЄСПЛ врахував, по-перше, що оскаржувані твердження суддя Гуз не виносив на публіку, а висловлював у суддівській спільноті, а, по-друге, підкреслив, що діяльність системи правосуддя загалом та забезпечення справедливого просування по службі у цій системі звичайно є об'єктом суспільного інтересу.

ЄСПЛ встановив, що на всіх етапах висловлювання заявника щодо звіту розцінювалися виключно як заяви судді про діяльність судової системи. Суд погодився, що судді повинні обмежувати себе у використанні своєї свободи у висловлюваннях, які можуть піддати сумніву авторитет чи неупередженість судової системи. Але, висловлювання заявника у цій справі не стосувалися здійснення ним суддівських повноважень. Натомість, вони характеризували внутрішній стан процедури кар'єрного зростання, в межах якої старший суддя оцінював роботу заявника. І хоча захист судової системи від безпідставних звинувачень може бути визнаний необхідним, це не може мати наслідком заборону критикувати інших суддів, в тому числі через

висловлення своїх поглядів у вигляді оціночних суджень, які мають серйозне фактичне підґрунтя, щодо питань, які становлять суспільний інтерес та є пов'язаними із функціонуванням судової системи, або у забороні будь-якої її критики.

У цій справі суддя, яка здійснювала перевірку, підготувала звіт, здійснюючи офіційні повноваження, а отже вона може бути суб'єктом критики у розумних межах.

Також Суд нагадав, що має існувати чітка межа між критикою та образою. Виходячи з обставин справи Суд не зміг розцінити вислови заявника як такі, що ображають суддю, яка здійснювала перевірку.

ЄСПЛ підкреслив, що суддя Гуз використовував своє право на свободу вираження поглядів з метою захисту власних інтересів, які стосувалися процедури професійного зростання. З урахуванням зазначеного ЄСПЛ встановив, що у цій справі було порушення свободи висловлювань заявника.

ЄСПЛ не знайшов порушень ст. 10 Конвенції у справі «Ді Джованні проти Італії» (*Di Giovanni v. Italy*), у якій заявниця, яка була головою суду в м. Неаполі, розповіла в інтерв'ю про зловживання під час конкурсу на зайняття посади судді на користь одного з кандидатів. Згодом була ще низка публікацій, у яких ім'я судді з Неаполя пов'язувалося з втручанням у процедуру конкурсу. Дисциплінарний орган заявницю визнав частково винною в порушенні обов'язку лояльності й поваги до членів Вищої ради магістратури Італії та колеги, якого на підставі опублікованих у газеті тверджень легко було ідентифікувати, та оголосив їй попередження. ЄСПЛ нагадав про те, що «на суддів покладається зобов'язання бути обачними і стриманими», і дійшов висновку, що «посягання на свободу вираження заявницею своєї думки було спільномірним, відмітивши, що серйозні чутки, які заявниця оприлюднила в інтерв'ю стосовно колеги судді, якого можна було ідентифікувати, не залишивши йому шансу на тлумачення сумнівів на його користь, виявилися абсолютно необґрунтованими» [200].

У справі «Кудешкіна проти Російської Федерації» (Kudeshkina v. Russian Federation) заявниця, яка була суддею і балотувалася в Державну Думу, критикувала стан незалежності суддів під час різних інтерв'ю і звинувачувала голову суду в тиску на суд. Її було притягнуто до дисциплінарної відповідальності і припинено її повноваження. У рішенні ЄСПЛ нагадав, що «питання, які стосуються функціонування системи правосуддя, становлять загальний інтерес, їх обговорення користується захистом ст. 10 Конвенції. Однак ЄСПЛ неодноразово підкреслював особливу роль у суспільстві судової системи, яка, будучи гарантом справедливості, основоположною цінністю правової держави, повинна користуватися суспільною довірою для успішного виконання своїх функцій. ... ЄСПЛ вважає, що посадові особи, які працюють у судовій сфері, зобов'язані демонструвати стриманість при здійсненні свободи вираження думки в усіх випадках, коли авторитет і неупередженість правосуддя можуть бути поставлені під сумнів» [207]. Водночас, виходячи з обставин справи, ЄСПЛ відзначив, що «навіть якщо обговорюване питання має політичний відтінок, цього факту самого по собі не достатньо, щоб перешкоджати судді висловлюватися на цю тему ... навіть якщо заявниця допустила певну частку перебільшення й узагальнення, характерних для передвиборчої агітації, її висловлювання не були повністю позбавлені фактичної основи й, отже, повинні були розглядатися не як необґрунтований особистий випадок, а як добросовісний коментар з питання, яке становить загальний інтерес» [207].

Таким чином, узагальнюючи позиції ЄСПЛ у справах про межі свободи вираження поглядів щодо судової влади і критики суддів з боку адвокатів («Аміхалакіоас проти Молдови», «Касадо Кока проти Іспанії», «Шопфер проти Швейцарії», «Моріс проти Франції», «Кінчеш проти Угорщини», «Мейстер проти Німеччини», «W.R. проти Австрії», «Малер проти Німеччини», «А. проти Фінляндії», «Садай проти Туреччини», «Жюлі і компанія "Сарл Ліберасьон" проти Франції», «Нікула проти Фінляндії», «Карпетас проти Греції», «Кутан проти Франції», «Кіпріану проти Кіпру»,

«Радобуляц проти Хорватії», «Чеферін проти Словенії» та ін.) та самих суддів («Гуз проти Польщі», «Ді Джованні проти Італії», «Кудешкіна проти Російської Федерації»), варто підкреслити, що, враховуючи їх статус і безпосередню участь у процесі здійснення правосуддя, логічно очікувати від них стриманості, поваги і підтримки суспільної довіри до суду. Представники юридичної професії повинні обмежувати себе у використанні своєї свободи у висловлюваннях, які можуть піддати сумніву авторитет чи неупередженість судової системи. Разом з тим, ЄСПЛ не заперечує можливості піддавати суддів персональній критиці, в допустимих межах висловлювати критичні зауваження щодо них, за винятком випадків, коли критика не є обґрунтованою, не має фактичних підстав, перетворюється на особисті нападки, образи та завдає значної шкоди. Адже, реалізуючи свої офіційні повноваження, судді повинні підлягати допустимій критиці в більш широких межах, ніж звичайні громадяни.

Втім, ЄСПЛ завжди шукає баланс між свободою слова та правом на захист авторитету суду чи репутації окремих суддів, між вимогами належного здійснення правосуддя та правом громадськості на отримання інформації і захисту гідності юридичної професії загалом, адже кожна з проаналізованих справ має свої конкретні обставини та специфічні особливості.

Висновки до третього розділу

Підсумовуючи результати дослідження правових позицій ЄСПЛ, які стосуються поваги до суду та необхідності збереження авторитету судової влади, можемо сформулювати такі висновки:

По-перше, з позицій практики ЄСПЛ, у порівнянні з представниками законодавчої та виконавчої влади, судді не є тими суб'єктами державної влади, щодо яких допускаються розширені межі критики. Єдино допустимою

її формою вважаємо правоможність оскарження судових актів. Це є сферою компетенції суду вищої інстанції.

Разом з тим, критика може бути визнана допустимою, коли є певні докази та джерела інформації, якими обґрунтовані факти на підтвердження цієї критики. В цьому разі критика має потенціал привернути увагу громадськості до рецесивних недоліків судової системи.

По-друге, у всіх своїх рішеннях ЄСПЛ завжди шукає баланс між правом на захист репутації та свободою слова, між вимогами належного здійснення правосуддя та правом громадськості на отримання інформації, тому що кожна справа має свої індивідуальні особливості, через які не можна ухвалити абсолютне рішення. У багатьох з проаналізованих рішень є по кілька «окремих думок», що свідчить про складність досягнення єдиної позиції.

Втручання в свободу вираження поглядів може бути обумовлено цілями підтримання авторитету правосуддя в значенні пункту 1 статті 10 Конвенції. ЄСПЛ вважає, що фраза «авторитет правосуддя» включає, зокрема, поняття про те, що суд є належним форумом для встановлення законних прав і обов'язків, врегулювання спорів щодо них, і сприймається суспільством саме як такий. Крім того, суспільство в цілому відчуває повагу і впевненість щодо можливості судів виконувати ці функції. Суди, які виступають гарантами справедливості і виконують основну роль в державі, яка ґрунтується на принципі верховенства права, повинні користуватися громадською довірою для успішного виконання своїх обов'язків. Таким чином, вони повинні бути захищені від різких, необґрунтованих і дискредитуючих нападок, особливо з урахуванням того, що судді, які стали об'єктом критики, змушені утримуватися від відповіді.

При цьому стаття 10 Конвенції не гарантує повністю необмежену свободу вираження поглядів. Така свобода обмежена винятками, які, проте, підлягають суворому тлумаченню, і необхідність будь-яких обмежень має бути поза всяким сумнівом встановлена. Зокрема, свобода вираження думки

в залі суду не безмежна, і певні інтереси, такі як авторитет правосуддя, досить важливі, щоб виправдати обмеження цього права.

По-третє, розглядаючи справи, пов'язані з дифамацією, Європейський суд з прав людини виробив певні позиції, які мають принципове значення: 1) будь-яке втручання державної влади у використання права на свободу вираження поглядів має передбачатися законом; 2) необхідно розмежовувати думки і факти (здатність доказати, що свідчення відповідають дійсності); 3) можливість обговорювати у пресі питання загальносуспільного значення має надзвичайну важливість у демократичній державі; 4) публічні особи, державні службовці мають бути готові до критики; 5) дотримання «журналістської етики» при підготовці та висвітленні інформації, а також використання коректних форм критики тощо.

Суди, як і будь-які інші публічні інституції, не користуються імунітетом від критики і контролю. Таким чином, за винятком випадків, що можуть призвести до заподіяння суттєвої шкоди внаслідок нападок, які по суті є необґрунтованими, і беручи до уваги, що судді становлять частину фундаментального інституту держави – є представниками судової гілки влади, вони можуть бути об'єктом особистої критики в допустимих межах. Здійснюючи свої офіційні повноваження, вони можуть підлягати допустимій критиці у більш широких межах, ніж звичайні громадяни.

Загалом, прецедентні рішення ЄСПЛ підтверджують необхідність закріплення принципу поваги до суду як запоруки незалежності судової влади на державному рівні, що відповідатиме і захисній позиції ЄСПЛ щодо служителів Феміди від «необґрунтованих нападок», і, в свою чергу, забезпечуватиме здійснення справедливого правосуддя в державі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі використання комплексу філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальнонаукових методів здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз принципу поваги до суду як основи правової держави та фундаментальної засади ефективності функціонування судової влади. Основні висновки і положення, що є результатом наукової роботи, можна сформулювати так:

По-перше, традиційно поняття «повага», «авторитет», «репутація», «імідж» та «престиж» вживаються як синоніми, що пояснюється тим, що усі вони позначають відношення до об'єкта в суспільній думці. В ході нашого дослідження з'ясовано, що певна різниця у їх змісті є, хоча їх використання цілком залежить від контексту. На їх формування мають вплив: 1) оцінки об'єкта з боку суспільства, сприйняття різними соціальними групами, де велике значення мають стереотипи й упередження; 2) безпосередні оцінки професійної діяльності окремими індивідами.

По-друге, як правова категорія повага до суду є комплексною і розглядається з двох аспектів:

1) психолого-соціологічна складова поваги до суду включає низку факторів, що формують рівень довіри до судової влади. Серед них: справедливість судових рішень; об'єктивність, неупередженість і чесність судді як в очах сторін, так і з погляду стороннього спостерігача; ефективність правосуддя (виконання судових рішень); інформаційний вплив медіа тощо;

2) юридичний ракурс під повагою до суду дозволяє розуміти будь-яку поведінку, яка не кваліфікується за законодавством як неповага. Втім, в умовах реального часу такий підхід не є достатнім, оскільки в Україні законодавчо визначені тільки вимоги процесуальної сумлінності (суд може застосувати заходи процесуального примусу за порушення судового процесу та зловживання правами), також встановлена адміністративна

відповідальність за неповагу до суду. Жодної відповідальності за дискредитацію, дифамацію та позапроцесуальний тиск на суддів та інші подібні дії, що вчиняються умисно з ціллю принизити суд та підірвати його авторитет, законодавчо не встановлено. Будь-які подібні вчинки, які культивують відчуття розчарування та невдоволення судом (заяви та публічні висловлювання, участь в інформаційних кампаніях тощо), які негативно позначаються на незалежності судової влади та загалом підривають авторитет правосуддя, що має наслідком неповагу до суду, можуть називатися уніфікованим поняттям «скандалізація правосуддя». Судді, зв'язані етичними нормами, не володіють достатніми можливостями для захисту. За відсутності механізмів для адекватної відповіді на відвертий тиск, що чиниться на правосуддя, судова влада і далі втрачатиме свій авторитет, а через відсутність поваги до судових органів рано чи пізно відчуємо вкрай негативні наслідки щодо рівня законності і правопорядку в державі.

Скандалізація суддів, як явище, може бути визначена як вчинки (заяви та публічні висловлювання, участь в інформаційних кампаніях тощо), які негативно позначаються на незалежності судової влади та авторитеті правосуддя в цілому, що має наслідком неповагу до суду.

По-третє, повага до суду безперечно має розглядатися як один із важливих принципів правової держави, адже остання не мислиться без незалежної, сильної і авторитетної судової влади. Надавши суддям повноваження по здійсненню правосуддя, держава поклала на них ряд обов'язків, а їх продуктивне виконання передбачає наявність суспільної поваги і довіри. Розробка і впровадження стратегій підвищення авторитету суду, забезпечення його незалежності, заходи по підсиленню довіри громадян до суду та суддів генеруватимуть в суспільстві так гостро необхідну нині повагу до судової влади. Остання, у свою чергу, сприятиме впевненості громадян у правоті суду, його об'єктивності і незаангажованості,

забезпечуватиме ефективність правосуддя, гарантуватиме стабільність, мир і спокій у державі.

По-четверте, одна із основних вимог незалежності судових органів - вирішення справ суддями об'єктивно, безсторонньо, незаангажовано, лише на основі належних і допустимих доказів та відповідно до закону, без жодного неправомірного впливу та тиску. Повага суспільства до суду та суддів, їх авторитет у державі та довіра кожного члена суспільства до судових органів якраз забезпечує таку незалежність. Отож, повага до суду є необхідною умовою реальної суддівської незалежності. І якщо незалежність суддів гарантується Конституцією і законами України, то повага до суду як окремий принцип досі не сприймається і не знаходить, на жаль, повноцінного законодавчого закріплення та гарантування. Однак, якщо не забезпечити відповідний рівень поваги до суду, то домогтися реальної суддівської незалежності не можливо, що стає перешкодою у побудові правової держави і гарантуванні верховенства права.

По-п'яте, повага до суду забезпечує судовим рішенням особливий кредит суспільної довіри, коли кожна людина, навіть не погоджуючись з ухваленим рішенням, все одно буде впевнена у його справедливості і правильності, зважаючи на загальне переконання в авторитетності судової влади. У зв'язку з цим пропонуємо законодавчо закріпити презумпцію сумлінності судді. Суспільство повинно розуміти, що судові рішення встановлює істину та відновлює справедливість. А за наявності сумнівів чи у разі незгоди з рішенням суду громадяни мають право на його оскарження, тож рішення буде переглянуте і підлягатиме скасуванню, якщо мала місце судова помилка. Саме оскарження рішення суду є єдиною можливою легальною формою його публічної критики.

По-шосте, щоб ефективно реалізовувати свої обов'язки, судова влада, будучи гарантом правосуддя, яке є фундаментальною цінністю в правовій, демократичній державі, має користуватися довірою людей. Формування поваги до судової влади, підвищення її авторитету, переконання в її правоті,

незалежності та об'єктивності є передумовою ефективного здійснення правосуддя, гарантує стабільність і спокій в державі. Ні авторитет, ні повага не виникають за законодавчою нормою. Визначальною мірою довіра і повага до суду залежить від самих суддів, від їх доброчесності та компетентності, надійності, тобто від репутації кожного судді.

По-сьоме, репутація судді є основою довіри, тією основою, на якій ґрунтується суддівська кар'єра, а також фундаментом судової влади в цілому. Ця основа має будуватися, передусім, професійним суддівським корпусом, для якого одним із першочергових завдань є збереження своєї бездоганної репутації. У професійному житті судді його репутація визначається такими чинниками, як незалежність, безсторонність і неупередженість. Втім і приватне життя судді має бути зразковим, відповідати високим стандартам справедливості та пристойності, які навіть вищі, ніж ті, що є прийнятними для інших. Репутація судді чутлива до наслідків його поведінки в усіх життєвих сферах.

Незважаючи на зовнішній вплив і тиск, суддя повинен залишатися прикладом неухильного дотримання вимог законодавства, принципу верховенства права та присяги судді. Здобути репутацію чесного і порядного судді (а відтак посилити авторитет суду і заручитись повагою суспільства до судової влади) можливо лише в разі сумлінного ставлення до роботи, об'єктивного розгляду справ, ухвалення законних і обґрунтованих судових рішень.

По-восьме, аналіз даних соціологічних опитувань показує, що сьогодні в Україні не надто високий рівень довіри населення до судів. Розбираючи реальний стан судової системи, можемо виділити низку чинників, які шкодять авторитету судової влади, а це в свою чергу призводить до укорінення думки про низький рівень довіри до інституцій судової влади і має наслідком неповагу до суду. До таких, зокрема, належать: 1) наявність в суддівському корпусі окремих недоброчесних або не достатньо компетентних суддів, яким бракує професійних знань, досвіду, вихованості,

об'єктивності при здійсненні правосуддя; 2) дифамація суддів при вирішенні справ, особливо резонансних, в яких зацікавлені певні політичні сили, а почасти безпідставна дискредитація судової влади представниками інших гілок влади; 3) низька якість законодавства, що його застосовують судді, що призводить до відсутності сталої судової практики, а отже підриває принцип правової визначеності, який є неодмінним складником верховенства права; 4) відсутність якісного комунікативного зв'язку суду і ЗМІ, орієнтованість журналістів на скандали і сенсації, недостатність правової підготовки журналістів, які беруться висвітлювати функціонування судової системи; 5) невиконання або несвоечасність виконання судових рішень, що впливає на оцінку результативності функціонування судів, та інші.

По-дев'яте, аналіз документів та актів міжнародних та європейських інституцій, що стосуються поваги до суду, дає змогу стверджувати, що червоною ниткою у їх змісті проходить розуміння, що довіра суспільства і повага до судової влади – гарантії ефективності судової системи. У змісті цих документів можна знайти напрямки протидії і подолання вказаних вище негативних чинників, які шкодять авторитету судової влади, визначити шляхи забезпечення реальної реалізації принципу поваги до суду в Україні.

По-десяте, проблема налагодження взаємовідносин судової влади і громадськості має важливе значення, бо її вирішення здатне повернути довіру та підвищити повагу громадян до суду і суддів, що є одним з пріоритетних завдань судової влади на сьогоднішній день.

У цих взаємовідносинах чи не найважливішу роль відіграють медіа, що виступають посередником (комунікативним каналом) між судами та громадськістю, яким потрібно висвітлювати матеріал юридично грамотно і незаангажовано. Певні стандарти взаємодії судів та ЗМІ вже розроблено та зафіксовано у міжнародних актах і документах. В Україні суддям та журналістам ще потрібно вчитися комунікувати, дотримуватися певних правил, поважати працю один одного, бути доброзичливими. Доцільно й надалі поширювати практику функціонування прес-служб та прес-секретарів,

суддів-спікерів у судах, підвищувати професійні навички комунікаційної діяльності.

Здійснення зовнішніх комунікацій повинно включати не тільки контакти із ЗМІ, а й прямі зв'язки з громадою, які встановлюються за допомогою активностей судів ознайомчого та інформаційного характеру, орієнтованих на різні категорії громадян (не лише на школярів і студентів), завдяки яким суспільство отримує інформацію про діяльність судів і роботу суддів. Для налагодження комунікації потрібно створювати відповідні платформи, розробляти ефективний інструментарій, започатковувати нові її форми. Ці форми комунікацій мають бути скоординованими, тоді вони потенційно спроможні сприяти покращанню роботи судів і підвищенню поваги до них.

По-одинадцять, з позицій практики ЄСПЛ, у порівнянні з представниками законодавчої та виконавчої влади, судді не є тими суб'єктами державної влади, щодо яких допускаються розширені межі критики. Єдино допустимою її формою вважаємо правоможність оскарження судових актів. Це є сферою компетенції суду вищої інстанції.

Разом з тим, критика може бути визнана допустимою, коли є певні докази та джерела інформації, якими обґрунтовані факти на підтвердження цієї критики. В цьому разі критика має потенціал привернути увагу громадськості до рецесивних недоліків судової системи.

По-дванадцять, у всіх своїх рішеннях ЄСПЛ завжди шукає баланс між правом на захист репутації та свободою слова, тому що кожна справа має свої індивідуальні особливості, через які не можна ухвалити абсолютне рішення.

Втручання в свободу вираження поглядів може бути обумовлено цілями підтримання авторитету правосуддя в значенні пункту 1 статті 10 Конвенції. ЄСПЛ вважає, що фраза «авторитет правосуддя» включає, зокрема, поняття про те, що суд є належним форумом для встановлення законних прав і обов'язків, врегулювання спорів щодо них, і сприймається

суспільством саме як такий. Крім того, суспільство в цілому відчуває повагу і впевненість щодо можливості судів виконувати ці функції. Суди, які виступають гарантами справедливості і відіграють основну роль в державі, яка ґрунтується на принципі верховенства права, повинні користуватися громадською довірою для успішного виконання своїх обов'язків. Таким чином, вони повинні бути захищені від різких, необґрунтованих і дискредитуючих нападок, особливо з урахуванням того, що судді, які стали об'єктом критики, змушені утримуватися від відповіді.

При цьому стаття 10 Конвенції не гарантує повністю необмежену свободу вираження поглядів. Така свобода обмежена винятками, які, проте, підлягають суворому тлумаченню, і необхідність будь-яких обмежень має бути поза всяким сумнівом встановлена. Зокрема, свобода вираження думки в залі суду не безмежна, і певні інтереси, такі як авторитет правосуддя, досить важливі, щоб виправдати обмеження цього права.

Таким чином, суди, як і будь-які інші публічні інституції, не користуються імунітетом від критики і контролю. За винятком випадків, що можуть призвести до заподіяння суттєвої шкоди внаслідок нападок, які по суті є необґрунтованими, і беручи до уваги, що судді становлять частину фундаментального інституту держави – є представниками судової гілки влади, вони можуть бути об'єктом особистої критики в допустимих межах. Здійснюючи свої офіційні повноваження, вони можуть підлягати допустимій критиці у більш широких межах, ніж звичайні громадяни.

Дана робота не вичерпує усіх аспектів проблематики гідного функціонування судової влади в Україні, а є лише спробою широкомасштабного дослідження поваги до суду як істотної засади її ефективності, яке покликане привернути увагу і стимулювати науково обґрунтоване вирішення однієї з серйозних проблем української правової реальності. Доцільно продовжувати дослідження цієї проблематики, й зокрема у напрямку вивчення досвіду правового забезпечення принципу поваги до суду в інших розвинутих демократичних державах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авторитет правосуддя. *Юридичний вісник України*. Огляд матеріалу. URL: http://yurincom.com/ua/yuridichnyi_visnyk_ukrainy/overview/?id=77
2. Авторитет. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Акт об устроении (Акт о будущем ограничении короны и лучшем обеспечении прав и свобод подданных). *Хрестоматия по всеобщей истории государства и права*. Т.2/ Под ред. К.И. Батыра и Б.В. Поликарповой. М.: Юристъ, 1996. С. 35—37.
4. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2012. 492 с.
5. Алексеев В. М. Взаємовідносини держави та суспільства : навч. посіб. / В. М. Алексеев, Н.А. Липовська. Дніпро: ГРАНІ, 2019. 172 с.
6. Аскин Я. Ф. Принципы в системе философского знания. Принцип развития. Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1972. 295 с.
7. Бабенко І. Його авторитет визнає увесь світ: [з нагоди 20-річчя створення Міжнародного комерційного арбітражного суду]. *Діловий вісник*. 2012. №7. С 6—10.
8. Бабенко К. А. Судова влада і громадська думка: проблеми взаємовпливу. *Держава і право*. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова), І.О. Кресіна та ін. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. Вип. 19. С. 210–219.
9. Банах С.В. Поняття та особливості інформації як теоретичної категорії. *Актуальні проблеми правознавства*. Збірник наукових праць ЮФ ТНЕУ. Тернопіль, 2019. Випуск 4. С.226-231.

10. Банах С.В., Савіцька В. Правова культура журналістів в сучасному інформаційно-правовому просторі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. №3 (11). С. 5-9.
11. Бангалорські принципи поведінки суддів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67
12. Бандурка О. М., Греченко В. А. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть: Монографія. Х., 2000. 304 с.
13. Барак А. Судейское усмотрение. М., 1999. 376 с.
14. Бігун В.С. Добросовісність як принцип правосуддя: постановка проблеми та сучасний дискурс. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 29—33.
15. Бігун В. Основи правосуддя (Термінологія. Філософія. Практика). Київ: Інтерсервіс, 2020. 200 с.
16. Бордоська декларація «Судді та прокурори в демократичному суспільстві». URL: https://court.gov.ua/userfiles/R_12_2009_2009_12_8.pdf
17. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Х.: Право, 2010. 464 с.
18. Величко О. І. Позитивний імідж судової влади України та його структурні елементи. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 210—218.
19. Верба І.О. Відкритість судової влади як гарантія права на доступ до правосуддя: теоретико-правові засади. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 54—61.
20. Взаємовідносини між державою і громадянським суспільством: Матеріали круглого столу. К., 2003. 115 с.
21. Висновки Першої експертної комісії Міжнародної Асоціації Суддів «Участь судової влади в організації роботи судової системи» (Афіни, 9–13.10.1994). *Міжнародні стандарти незалежності суддів: Збірка документів*. К.: Поліграф-Експрес, 2008. С. 59-60.

22. Висновки Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів щодо правил етичної поведінки суддів, їх застосування та додержання (зустріч у Валль де Браво, 31 жовтня – 4 листопада 2004 р.). *Міжнародні стандарти незалежності суддів*: Збірка документів. К.: Поліграф-Експрес, 2008. С. 74.

23. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів. 01.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text

24. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів РЄ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності (Страсбург, 19.11.2002). *Міжнародні стандарти незалежності суддів*: Збірка документів. К.: Поліграф-Експрес, 2008. С. 130–147.

25. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів РЄ про правосуддя та суспільство (Страсбург, 23–25.11.2005) URL: <https://rm.coe.int/-7-2005-/16807474e4>

26. Висновок № 16 (2013) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів РЄ про відносини між судьями та адвокатами (Страсбург, 13–15.11.2013). URL: <https://court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf>

27. Висновок № 17 (2014) Консультативної ради європейських суддів про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади (Страсбург, 24.10.2014). URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/Opinion_17.pdf

28. Відкритий суд оприлюднив результати опитування щодо рівня довіри до судової влади. URL: <http://open-court.org/important/13095/>

29. Волянська О., Підкуркова І. Довіра до суду як чинник довіри до публічної влади: міжнародний та національний виміри. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2018. № 2

(37). С. 151—165.

30. ВРП ухвалила рішення щодо забезпечення авторитету правосуддя у зв'язку з інформаційною кампанією, яка загрожує незалежності судової влади. Офіційний сайт Вищої Ради правосуддя. 23.07.2020. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-uhvalyla-rishennya-shchodo-zabezpechennya-avtorytetu-pravosuddya-u-zvyazku-z-informaciynou>

31. Гаджиев Х.И. Вопросы поддержания авторитета и уважения к суду в практике Европейского Суда по правам человека. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Научное электронное периодическое издание. № 2 (50). 2018. URL: <https://echr.today/upload/iblock/1fb/1fbcf28441427b6ab0f3596a1cfe1892.pdf> (дата звернення 25.11.2020).

32. Гаруст Ю.В., Бондаренко О.С. Судова реформа як головний чинник відновлення довіри українського суспільства до влади. *Право та інновації*. 2016. № 2 (14). С. 41–47.

33. Гданський Н. Зміцнення авторитету судової влади України у світлі розвитку громадянського суспільства та євроінтеграційних процесів. *Підприємництво, господарство і право*. №12. 2020. С. 278—283.

34. Гданський Н. Організаційно-правові засади зміцнення авторитету судової влади в Україні. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». ЗВО «Львівський університет бізнесу і права». Львів, 2021. 212 с.

35. Горин С.В. Имиджелогия и репутациология: сходство и отличия. *Корпоративная имиджелогия*. 2008. № 1. С. 72-77.

36. Городовенко В.В. Актуальні проблеми забезпечення відкритості судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 12(136). С. 22—27.

37. Городовенко В.В. Принцип гласності та відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 9(133). С. 38—43.

38. Городовенко В.В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні: монографія. К.: Фенікс. 2004. 224 с.

39. Господарський процесуальний кодекс України. Редакція від 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
40. Гринюк Р.Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація: монографія. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 388 с.
41. Гриценко І.С., Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241—249.
42. Гришко С. Перемен требуют наши суды: [судоустройство]. *Юридическая Практика*. 2012. № 50(781). С. 16.
43. Гришук О.В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Видання 2-е доопрацьоване і доповнене. Київ:Ваїте, 2020. - 530 с.
44. Гришук О. Принципи права: філософсько-правовий вимір. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2015. Випуск 61. С. 16–23.
45. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991. С. 121.
46. Дёмин В.П. Принципы как форма научного познания. М., 1976. 48 с.
47. Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєва І., Шаповалова О. Бути суддею. Київ, 2015. 216 с.
48. Документи Комітету Міністрів Ради Європи. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B)
49. Дробот В. Відображення сучасних ознак мирової юстиції у Судних громадах XIV - XV століть. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 301—306.
50. Дудченко О. Суд як державний орган. *Вісник прокуратури*. 2013. № 4. С. 88—96.
51. Євграфова Є. Доступність правосуддя: можливості судової реформи. *Право України*. 2012. №8. С. 279—287.

52. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (8 – 10.07.1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text
53. Загальна декларація прав людини (ООН, 1948 р.) // М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредні. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер. з англ. К.: АртЕк, 1997. 624 с.
54. Загальна теорія держави і права: підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
55. Закаблук М. Концепція комунікації судової влади допоможе громадськості та Феміді порозумітися. *Закон і бізнес*. №1 (1040). 06.01-13.01.2012. URL: <http://zib.com.ua/ua/7279-koncepciya-komunikacii-sudovoi-vladi-dopomozhe-gromadskosti.html> (дата звернення 25.11.2020).
56. Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової влади» URL: <https://rm.coe.int/report-razumkov-final/16809537f0> (дата звернення: 22.11.2019).
57. Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової системи». URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy> (дата звернення 16.06.2020).
58. Ігонін Р.В. Принципи судової влади. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Число 1(20). С. 24–29.
59. Інструменти зміцнення довіри до суду в Україні. Аналітична записка. 2019. 24 с. URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/156985161binstruments%20for%20strengthening%20confidence%20in%20the%20courts%20in%20ukraine_ukr.pdf (дата звернення 29.11.2019).
60. Інформаційна відкритість української влади. Аналітична доповідь/ Литвиненко О.В., Паламарчук В.М., Янішевський С.О., Жигалюк В.В., Сахаренко О.В. К.: НІСД, 2002. 59 с.

61. Інформація про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. URL: http://www.vru.gov.ua/add_text/204

62. Каблак П. І. Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти): дис. ... к.ю.н. за спеціальністю 12.00.10. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2015. 211 с.

63. Каблак П. І. Дифамація як спосіб незаконного впливу на суддів та права людини: пошук рівноваги. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. Вип. 74/ редкол.: С. В. Ківалов та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. Одеса: Юридична література, 2014. С. 326—332.

64. Кадрова політика і державна служба у сфері публічного управління (регіональний аспект): монографія / [В. М. Мартиненко, С. М. Серьогін, В. О. Євдокимов та ін.]; за заг. ред. В. М. Мартиненка. Х. : Магістр, 2008. 304 с.

65. Кельман М.С., Кельман Р.М. Судова практика як безпосередній прояв реалізації верховенства права. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*, 2021. С. 36–43.

66. Кельман М.С., Риженко І. М. Узаконений юридичний принцип новітньої системи українського права в діяльності судової влади. *Повітряне і космічне право*. Серія: Юридичний вісник К.: НАУ, 2021. № 1(58). С.45–54.

67. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія. Тернопіль : ТЗОВ «Тернограф», 2011. 492 с.

68. Князєв В.С. Деякі аспекти юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду. *Форум права*. 2013. №1. С. 423–430.

69. Кодекс адміністративного судочинства України. Редакція від 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

70. Кодекс суддівської етики від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13>

71. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Редакція від 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

72. Козюбра Н.И. Понятие и структура методологии юридической науки. *Методологические проблемы юридической науки*: Сб. науч. тр. / АН УССР, Ин-т государства и права; Отв. ред. Н.И. Козюбра. К.: Наук. думка, 1990. С. 5—19.

73. Козюбра М. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 4. С. 24.

74. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

75. Коментар до Конституції України: Науково-популярне видання. Київ: Інститут законодавства ВРУ, 1996. 377 с.

76. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів. 2007. Неофіційний переклад українською мовою здійснено в рамках канадсько-українського Проекту підтримки судової реформи. 200 с. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf>

77. Конвенція про захист прав і основних свобод людини. Конституція України: Офіційний текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. К.: Видавництво А. С. К., 2003. 384 с. (Нормативні документи та коментарі).

78. Кони А.Ф. Нравственные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики). Избр. Произведения. М. Госюриздат 1956. URL: http://az.lib.ru/k/koni_a_f/text_0060.shtml

79. Конституції і конституційні акти України. К., 2001.

80. Конституція України від 28 червня 1996 року 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

81. Конституція України: наук.-практ. коментар / [В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.І. Баулін та ін.], ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк.

Ю.М. Грошевой та ін. Х. : Вид-во «Право», К: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. 808 с.

82. Конституція України: Офіційний текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. Навч. посібн./ Авт.-уклад. М. І. Хавронюк. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Видавництво А. С. К., 2003. 384 с.

83. Королько В. Основи публік рілейшнз: посібник. К. : Ін-т соціології НАН України, 1997. 612 с.

84. Костицький М. В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3–17.

85. Котеньов О. Відповідальність за реформу у сфері виконання судових рішень лежить на всій юридичній спільноті. URL: <https://dn.arbitr.gov.ua/sud5006/pres-centr/news/523844/> (дата звернення 25.11.2020).

86. Кравчук В., Кравчук В. Громадський контроль судової влади як спосіб відновлення довіри суспільства до судів та суддів. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (7). 2016. С. 11–16.

87. Кравчук В. Дев'ять кроків назустріч довірі: [про рівень довіри до суду]. *Закон & Бізнес*. 2014. 24-30 трав. (№ 21). С. 6.

88. Кравчук В.М. Проблема меж державної влади в умовах формування громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 1. С.7—9.

89. Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-є вид., змін. й доповн. К.: Всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2014. 608 с.

90. Красовська О. В. Судова комунікація: прагматичний і соціокультурний аспекти: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 / О. В. Красовська. К., 2011.

91. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 488 с.
92. Крижановський А., Гордієнко А. Справедливість у праві: на перетині правотворчості і правозастосування. *Юридичний вісник*. 2021. № 4. С. 7 – 15.
93. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. К.: Ін-Юре, 2008. 624 с.
94. Курасова Є. Є. Престиж державних службовців: сутність та особливості. *Вісник Академії митної служби України*. 2011. № 2. С. 132-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2011_2_20
95. Ладиченко В. Гуманістичні цінності в організації судової влади. *Юридична Україна*. 2007. № 2. С. 4—9.
96. Лебедева О.В. Правова держава: поняття та принципи. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 203—207.
97. Логунова М. М. Комунікації судової влади: наук.-практ. посіб. / М.М. Логунова, М.Г. Лашкіна, П.О. Гвоздик, А.Г. Алексєєв. К.: АДЕФ-Україна, 2011. 275 с.
98. Лола В. В. Громадська оцінка професійної діяльності персоналу публічної влади. *Публічне адміністрування: теорія та практика*, 2010. URL: <http://www.vidr.dp.ua/zbirnik/2010-01/10lvpppv.pdf>
99. Лук'янова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. №4. С. 33—43.
100. Луспеник Д. Д. Законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення – основні чинники авторитету судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1(113). С. 10—14.
101. Лутковська В. Право на свободу вираження поглядів у рішеннях Європейського Суду з прав людини. *Право України*. 2003. № 12. С. 30–32.

102. Маковей М., Чефранова Е. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 10. Право на свободу выражения своего мнения: Прецеденты и комментарии. М., 2001. 165 с. URL: <http://sutyajnik.ru/rus/echr/school/books/art10.pdf>)

103. Маляренко В. Доповідь Комісії з питань правосуддя щодо концептуальних засад конституційно-правової модернізації правосуддя України. URL: http://constituanta.blogspot.com/2013/02/blog-post_4.html (дата звернення 25.03.2021).

104. Маляренко В. Про рівень правосуддя в державі та повагу до суду. *Право України*. 2004.

105. Мартынич Е.Г. Авторитет советского суда; под ред. В.М. Иванова. Кишинев: Штиинца, 1991. 174 с.

106. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.

107. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. К.: Укр. Правнича Фундація; Вид-во «Право», 1995. 40 с.

108. Милославская Л.С. Влияние внешнего вида судьи на признание его авторитета. *Право і суспільство*. № 6-2. 2013. С. 376–380.

109. Момотов В.В. Уважение к суду как правовая категория: реальность и перспективы в России. 2019. URL: <http://askchr.arbitr.ru/node/13690> (дата звернення 25.03.2021).

110. Моніторинг стану незалежності суддів в Україні /За ред. А.Г. Алексеєва. Центр суддівських студій. К.: Адеф, 2014. 88 с. URL: http://www.judges.org.ua/article/monitiring_2014.pdf (дата звернення 22.11.2019).

111. Морщагіна Н. Як необґрунтована критика впливає на роботу законників. *Закон і бізнес*. 22.10-28.10.2016. URL: http://zib.com.ua/ua/126032-znecinena_femida_yak_neobgruntovana_kritika_vplivae_na_robot.html (дата

звернення 25.03.2021).

112. Москвич Л.М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз: монографія. Х. : Вид-во «ФІНН», 2011. 384 с.

113. Москвич Л.М. Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 2(126). С. 25—30.

114. Муравський А. Третейський суд: головне — репутація і довіра. *Україна-business*. 2003. 28 жовт. 4лист. (№47). С.12.

115. Незалежність суддів при здійсненні правосуддя та заборона впливу на них у будь-який спосіб передбачені та гарантуються Конституцією України й законами України. URL: <https://hcj.gov.ua/news/nezalezhnist-suddiv-pry-zdiysnenni-pravosuddya-ta-zaborona-vplyvu-na-nyh-u-bud-yakyy-sposib> (дата звернення 29.08.2021).

116. Нерсесянц В. Філософія права: учеб. Москва: Норма, 2005. 656 с.

117. Нечипорук С. В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії і практики): дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Чернівці, 2010. 225 с.

118. Новий тлумачний словник української мови: [у 3-х томах] / [упоряд. В. Яременко, О. Сліпушко]. К.: Вид-во «Аконіт», 2005. (Серія «Нові словники»). Т.1. 2005. 928 с.; Т.2. 2005. 928 с.

119. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования. М.: Либроком. 280 с. URL: <http://www.anovikov.ru/books/mni.pdf> (дата звернення 29.08.2018).

120. ОАСК у відповідь на ініціативу Зеленського: Навіть низький рейтинг довіри до судів не може стати підставою для їх ліквідації. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/737313.html> (дата звернення 29.08.2021).

121. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 520 с.
122. Общество без доверия / Под ред. Е.Головахи, Н.Костенко, С.Макеева. Киев, Институт социологи НАН Украины, 2014. 338 с.
123. Овсяннікова О.О. Судова влада та громадська думка: до постановки проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 28. Том 3. С. 150—153.
124. Овсяннікова О. Транспарентність судової влади: поняття та зміст. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. №4 (55). С. 228—237.
125. Овчаренко О.М. Проблеми забезпечення права на справедливий суд. URL: https://helsinki.org.ua/problemu-zabezpechennya-prava-na-spravedlyvyj-sud-o-ovcharenko/#_ednref8 (дата звернення 11.05.2020).
126. Осетинський А. Утвердження авторитету суду у контексті судової реформи. *Право України*. 2006. №4. С. 3—10.
127. Остафійчук Л.А. Повага до суду і суддів як соціальна та правова цінність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 320—325.
128. Оцінка рівня задоволеності громадян щодо окремих аспектів функціонування судів: аналітичний звіт/ Львівський окружний адміністративний суд, Закарпатський окружний адміністративний суд, Хмельницький окружний адміністративний суд. Львів, 2012. 72 с.
129. Петренко В. Підвищення довіри громадськості до суду. *Закон і бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/print/33298-pidvischennya_doviri_gromadskosti_do_sudu.html (дата звернення 29.08.2018).
130. Пилипчук П.П. П'ятнадцять років незалежності: крізь призму діяльності інститутів судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 8 (72). С. 5.
131. План дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/news/plan-dijzmicnennanezaleznosti-su-b873c21961.pdf> (дата звернення 29.11.2019).
132. Повага до суддів - це культура, яка формується роками, - Ганна

Юджівська. *Закон і бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/103556-povaga_do_suddiv_-_ce_kultutra_yaka_formuetsya_rokami-_ganna.html

133. Повага до суду і його рішень зміцнюють державність, правопорядок і законність, наголошується у заяві президії Ради суддів України. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/81647-povaga_do_sudu__yogo_rshen_zmtsnyuyut_dergavnst_pravoporyadok__zakonnst_nagoloshutsya_u_zayav_prezid_radi_suddv_ukrani_66276.html

134. Повага. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

135. «Повага до суду повинна формуватися на державному рівні», - суддя Окружного адмінсуду міста Києва Руслан Арсірі. URL: <http://oask.gov.ua/node/2092> (дата звернення 11.05.2020).

136. Подцерковний О.П. Про процесуальні чинники підвищення авторитету судді та суду (на прикладі господарського судочинства). *Наукові праці НУ ОЮА*. 2011. С. 113–123.

137. Поклонська О. Співвідношення влади й авторитету. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 6—9.

138. Полянський Ю.Є. Незалежність судді – правова і соціальна цінність. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2011. С. 80–90.

139. Порівняльне судове право: Навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, Н. В. Сібільова, В. С. Бабкова, Ю. І. Крючко; за ред. І. Є. Марочкіна та Л. М. Москвич. Х.: Право, 2008. 112 с.

140. Постанова Верховного Суду від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013341>

141. Постанова Верховного Суду від 7 листопада 2019 року у справі № 9901/324/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85775709>

142. Правила адвокатської етики, затверджені Звітньо-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf

143. Правила адвокатської етики, затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12/print/sp:side>
144. Правила адвокатської етики, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/n0001699-99>
145. Правозахисники: невиконання рішень судів в Україні стало національною традицією. URL: <http://helsinki.org.ua/articles/pravozahysnyky-nevykonannya-rishen-sudiv-v-ukrajini-stalo-natsionalnoyu-tradytsijeyu/>
146. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / [А.М. Бернюков, В.С. Бігун, Ю.П. Лобода та ін.]; відп. ред. В.С. Бігун. К.: Вид-во «Реферат», 2009. 316 с.
147. Практичний посібник для працівників комунікаційних структур в органах влади. Упор. З. Казанжи. Київ, 2016. 112 с.
148. Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): Монографія. К: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. 317 с.
149. Притика Д.М., Кондратова І.Д. Правові засади становлення судової влади в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 57—72.
150. Про відновлення довіри до судової влади в Україні: Закон України № 1188-VII від 8 квітня 2014 року. Редакція від 05.01.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18#Text>
151. Про деякі аспекти незалежності та підзвітності судової гілки влади: Постанова Пленуму ВС №13 від 18.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013780-20#Text>
152. Про затвердження Коментаря до Кодексу суддівської етики: Рішення Ради суддів України № 1 від 04.02.2016 URL: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/20

153. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: Щорічна доповідь за 2020 рік. Затверджена рішенням Вищої ради правосуддя від 5 серпня 2021 року № 1797/0/15-21. Київ, 2021. 211 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2020_rik_0.pdf

154. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09

155. Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 1402-VIII від 2 червня 2016 року. Редакція від 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

156. Проблемы общей теории государства и права: учебник для юридических вузов. М.: Норма-ИНФРА, 1999. 832 с.

157. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. К.: Атіка. 2001. 176 с.

158. Рабінович П.М. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 11–21.

159. Рачинський А. П., Огілько А. В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2016. № 1. С. 66—74.

160. Результати національних опитувань населення та правників, які є учасниками судових проваджень, щодо довіри до судової гілки влади, суддівської незалежності й підзвітності, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви. URL: <https://newjustice.org.ua/uk/novini/rezultati-natsionalnih-opituvan-naselennya-ta-pravnikiv-yaki-ye-uchasnikami-sudovih->

provadzhen-shhodo-doviri-do-sudovoyi-gilki-vladi-suddivskoyi-nezalezhnosti-j-pidzvitnosti-sprijnyattya-koruptsiyi-ta/

161. Рекецька І.Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політичних наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Одеса, 2003. 18 с.

162. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів РЄ державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38

163. Рекомендація № R (81) 19 Комітету міністрів для держав-членів про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів від 25 листопада 1981 року. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-81-19-pro-dostup-do-informatsiyi-shho-znahodytsya-u-rozporyadzhenni-derzhavnyh-organiv/>

164. Рекомендація REC (2003) 13 Комітету Міністрів державам-членам щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального судочинства, прийнята Комітетом Міністрів 10 липня 2003 року). Матеріали Міжнародної конференції «Зміцнення довіри громадськості до судової влади через покращення взаємної комунікації». (м. Київ, 24 лютого 2015 року). К., 2015. С. 5-10.

165. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів від 25 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

166. Савенко В. В. Антропологія становлення громадянського суспільства та демократичної держави у вимірі правової реальності. *Наукові записки. Серія : Право*. Кропивницький, 2019. Випуск 6. С. 4–7.

167. Савенко В. В. Громадянська правосвідомість як запорука правопорядку в державі. *Актуальні проблеми правознавства*. Збірник наукових праць ЮФ ТНЕУ. Тернопіль: ТНЕУ. 2019. Випуск 3. С. 19–22.

168. Савенко М. Д. Незалежність суддів та її правове забезпечення.

Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, Харків 30– 31 берез. 2005 / редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. Х. ; К. : ЦНТ «Гопак», 2006. С. 98.

169. Савчин М. Moral integrity (моральна цілісність, добродієність) суддів як складова правової держави. *Слово Національної школи суддів України*. 2019. № 2 (27). С.6–22.

170. Селіванов А. Поновлення авторитету Конституційного Суду України. *Голос України*. 2007. 3 липня (№113). С. 5.

171. Селіванов А. Судова влада в правовій державі: нові принципи забезпечення ефективності. *Віче*. 2010. № 16. С.12-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_16_6

172. Селіхов Д. Волосні суди в Україні: організація, діяльність та місце в селянському самоврядуванні після аграрних реформ 1861-1866 років. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1 (48). С. 117—128.

173. Сильний, авторитетний, захищений суд – це один із принципів демократичного суспільства. URL: http://zib.com.ua/ua/print/70072-silniy_avtoritetnyi_zahischeniy_sud_ce_odin_iz_principiv_de.html

174. Скрипченко В.О. Незалежність суддів як гарантія законності в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №1. С. 176—178. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/44.pdf

175. Слободяник Н.С. Про підвищення ефективності правосуддя та зміцнення довіри до судової влади. *Митна справа*. №6(96). Частина 2, книга 2. 2014. С. 396–404.

176. Словари и энциклопедии на Академике: URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/dmitriev/18/>

177. Слово геть від суддів! У різних країнах існують закони, що забороняють критикувати володарів мантій. *Закон і бізнес*. 15.12—21.12.2012. № 50 (1089). URL: https://zib.com.ua/ua/13226-za_kritiku_suddiv_karayut_u_riznih_krainah_svitu_-_po-svoemu.html

178. Словник української мови : [в 11 т.] / Ін-т мовознав.

ім. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 8. 1977. 927 с.

179. Соболева А.К. Образ судьи как риторическая категория и его отражение в решениях европейского суда по правам человека. *Труды Института государства и права РАН* / Proceedings of the Institute of State and Law of the RAS. 2018. Том 13. № 3. С. 107—135. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-sudi-kak-ritoricheskaya-kategoriya-i-ego-otrazhenie-v-resheniyah-evropeyskogo-suda-po-pravam-cheloveka/viewer>

180. Співак В. Реформа судової влади: проблеми теорії та практики. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. № 1. 2011. С. 41—47.

181. Справа «Affaire Pais Pires de Lima v. Portugal»: Рішення Європейського суду з прав людини від 12 лютого 2019 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-189757%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-189757%22]})

182. Справа «Baка v. Hungary»: Рішення ЄСПЛ від 23 червня 2016 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163113>

183. Справа «Casado Cоca v. Spain»: Рішення ЄСПЛ від 24 лютого 1994 року. Заява № 15450/89. URL: https://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Casado_Coca_v_Spain_24_02_1994.pdf

184. Справа «De Cubber v. Belgium»: від 26 жовтня 1984 року. Заява № 9186/80. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57465>

185. Справа «Duringer and Grunge v. France»: Ухвала щодо прийнятності заяви № 61164/00 від 4 лютого 2003 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183606>

186. Справа «Gurov v. Moldova»: Рішення ЄСПЛ від 11 липня 2006 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76297>

187. Справа «Hirvisaari v. Finland»: Рішення ЄСПЛ від 27 вересня 2001 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59682>

188. Справа «Hornsby v. Greесе»: Рішення від 19 березня 1997 року. Заява № 18357/91. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-100864>

189. Справа «Lekavičienė v. Lithuania»: Рішення від 27 червня 2017 року. Заява № 48427/09. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-174616>
190. Справа «Lhermitte v. Belgium»: Рішення ЄСПЛ від 29 листопада 2016 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169053>
191. Справа «Piersack v. Belgium»: Рішення ЄСПЛ від 1 жовтня 1982 року. Заява № 8692/79. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-104050>
192. Справа «Řehák v. The Czech Republic»: Ухвала ЄСПЛ щодо прийнятності заяви № 67208/01 від 18 травня 2004 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185485>
193. Справа «Stafford v. the United Kingdom»: Рішення ЄСПЛ від 28 травня 2002 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60486>
194. Справа «Zhdanov and others v. Russia»: Рішення ЄСПЛ від 11 липня 2006 року. Заява № 12200/08. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-195876>
195. Справа «Аміхалакіоас (Amihalachioas) проти Молдови»: Рішення Європейського суду з прав людини від 23 березня 2004 року. URL: <http://cedem.org.ua/library/sprava-amihalakioas-proty-moldovy/>
196. Справа «Барфод проти Данії» (Barfod v. Denmark). URL: <http://cedem.org.ua/library/sprava-barfod-proty-daniyi-2/>
197. Справа «Гувейя Гомеш Фернандеш і Фрейтеш е Коста проти Португалії» (Gouveia Gomes Fernandes and Freitas e Costa v. Portugal): Рішення Європейського суду з прав людини від 29 березня 2011 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-104151%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-104151%22]})
198. Справа «Гуз проти Польщі» («Guz v. Poland»): Рішення Європейського суду з прав людини від 15 жовтня 2020 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:\[%22001-187397%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22001-187397%22]})
199. Справа «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії» (De Haes and Gijssels v. Belgium). URL: <http://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda/de-xaes-i-gijsels-protiv-belgii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>
200. Справа «Ді Джованні проти Італії» (Di Giovanni v. Italy): Рішення

Європейського суду з прав людини від 9 липня 2013 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-4595177-5556407&filename=003-4595177-5556407.pdf>

201. Справа «Жюлі і компанія «Сарл Ліберасьон» проти Франції» [July and Sarl Liberation v. France]: Рішення Європейського Суду з прав людини від 14 лютого 2007 року. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2466936/2466936-005.htm>

202. Справа «Карпетас проти Греції» (Karpetas v. Grece): Рішення Європейського суду з прав людини від 30 жовтня 2012 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-114101%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-114101%22]})

203. Справа «Касадо Кока проти Іспанії» (Casado Cosa v. Spain): Рішення Європейського суду з прав людини від 24 березня 1994 року. URL: europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/kasado-koka-protiv-ispanii-postanovlenie-evropejskogo-suda/

204. Справа «Кінчеш проти Угорщини» (Kincses v. Hungary): Рішення Європейського Суду з прав людини від 27 січня 2015 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22арно%22:\[%2266232/10%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-150673%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22арно%22:[%2266232/10%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-150673%22]})

205. Справа «Кіпріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus): Постанова Великої палати Європейського суду з прав людини від 15 грудня 2015 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22fulltext%22:\[%22Кyprianou%20v.%20Cyprus%22\],%22itemid%22:\[%22003-1531094-1602085%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22fulltext%22:[%22Кyprianou%20v.%20Cyprus%22],%22itemid%22:[%22003-1531094-1602085%22]})

206. Справа «Кобентер (Kobenter) і «Штандард Ферлагс ГмбХ» (Standard Verlags GmbH) проти Австрії»: Постанова Європейського суду з прав людини від 02.11.2006. URL: <http://www.durex-promo.ru/index.php?ds=1424108>

207. Справа «Кудешкіна проти Російської Федерації» (Kudeshkina v. Russian Federation): Рішення Європейського суду з прав людини від 26

ЛЮТОГО 2009 року. URL:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2229492%2F05%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-91501%22%5D%7D>

208. Справа «Кутан проти Франції» (Coutant v. France): Рішення Європейського суду з прав людини від 21 січня 2008 року. URL:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-88266%22%5D%7D>

209. Справа «Лавентс проти Латвії» (Lavents v. Latvia): Рішення Європейського суду з прав людини від 28 листопада 2002 року. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_175#Text

210. Справа «Мор проти Франції» (Mor v. France): Рішення Європейського суду з прав людини від 15 грудня 2011 року. URL:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22897146%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-108026%22%5D%7D>

211. Справа «Моріс проти Франції»: Рішення Європейського суду з прав людини від 23 квітня 2015 року. URL:
<https://precedent.in.ua/2016/12/09/moris-proty-frantsiyi/>

212. Справа «Народний список Д.Д. проти Хорватії» (Narodni List d.d. v. Croatia): Рішення Європейського Суду з прав людини від 08 вересня 2018 року. URL:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187397%22%5D%7D>

213. Справа «Нікула проти Фінляндії»: Рішення Європейського суду з прав людини від 21 березня 2002 року. URL:
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_042

214. Справа «Перна проти Італії» (Case of Perna v. Italy). URL:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_051

215. Справа «Пінто Коельо (Pinto Coelho) проти Португалії»: Рішення Європейського суду з прав людини від 22 березня 2016 року. URL:
<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB002&n=473585#06315108296170371>

216. Справа «Прагер і Обершлік проти Австрії» (Prager and

Oberschlick v. Austria). URL: <http://cedem.org.ua/library/sprava-prager-i-obershlik-proty-avstriyi/>

217. Справа «Радобуляц проти Хорватії» (Radobuljac v. Croatia): Рішення Європейського Суду з прав людини від 28 червня 2016 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22fulltext%22:\[%22Radobuljac%22\],\[%22itemid%22:\[%22003-5420109-6785252%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22fulltext%22:[%22Radobuljac%22],[%22itemid%22:[%22003-5420109-6785252%22]])

218. Справа «Скалка (Skalka) проти Польщі»: Постанова Європейського суду з прав людини від 27.05.2003. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=20124#0>

219. Справа «Фолья проти Швейцарії» (Foglia v. Switzerland): Рішення Європейського Суду з прав людини від 13 грудня 2007 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22fulltext%22:\[%22Foglia%20v.%20Switzerland%22\],\[%22itemid%22:\[%22003-2207155-2363507%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22fulltext%22:[%22Foglia%20v.%20Switzerland%22],[%22itemid%22:[%22003-2207155-2363507%22]])

220. Справа «Чеферін проти Словенії» (Čeferin v. Slovenia): Рішення Європейського Суду від 16 січня 2018 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-180286%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-180286%22]])

221. Справа «Шопфер (Schopfer) проти Швейцарії»: Рішення Європейського суду з прав людини від 20 травня 1998 року. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ARB;n=463124#0>

222. Ставлення громадян України до судової системи (Додаток 1). URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy-dodatok-1> (дата звернення 16.06.2020).

223. Сташків Н.М. Авторитет правосуддя VS свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (15). 2018. С. 45-52.

224. Сташків Н.М. Взаємозалежність поваги до суду та авторитету судової влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №4. С. 31—33.

225. Сташків Н.М. Довіра/недовіра до судової влади: аналіз соціопитувань. *Законотворчість, правовладдя та справедливість у демократичній державі*. Матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 18 червня 2020 року. URL: <https://cutt.ly/3g5NZbh>

226. Сташків Н.М. Довіра як один із основних чинників формування поваги до суду (аналіз документів, ухвалених міжнародними та європейськими інституціями). *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. №2. 2020. С. 19-23. doi:10.15421/392035

227. Сташків Н.М. Інформаційна відкритість судової влади. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, ТНЕУ, 21-22 квітня 2017 р. Тернопіль: Економічна думка, 2017. С.270—272.

228. Сташків Н.М. Повага до суду як необхідна умова суддівської незалежності. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 3(31), 2020, vol. 2. С. 187—194. ISSN 2353-8406

229. Сташків Н.М. Повага до суду як правова категорія. *Права людини, демократія, правосуддя: проблеми, досягнення, перспективи*: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 10 грудня 2020 року. Тези наукових доповідей. К.: АртЕк, 2020. С. 45—49. URL: <https://cutt.ly/ibI1384>

230. Сташків Н.М., Кравчук В.М. Повага до суду як один із принципів правової держави. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (12). 2017. С.27—33.

231. Сташків Н.М., Кравчук В.М. Репутація судді як передумова формування поваги і довіри до суду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №5. С.34—37. URL: http://www.pap.in.ua/5_2019/8.pdf

232. Сташків Н.М. Роль адвокатів у забезпеченні принципу поваги до суду. *Право та закон: теорія, методологія, практика*: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 15 квітня 2021 року. URL: <https://cutt.ly/ybILhfb>

233. Сташків Н.М. Свобода вираження поглядів та повага до суду в контексті практики Європейського суду з прав людини (теоретичне узагальнення рішень у справах «Барфод проти Данії», «Прагер і Обершлік проти Австрії», «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії», «Перна проти Італії»). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 2 (14). С. 23—29.

234. Сташків Н.М. Шляхи відновлення громадської довіри до судової влади: позиція Ради Європи: *Юридична наука і практика: пошук правової гармонії*: Матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції. 5 жовтня 2017 р. URL: <https://cutt.ly/kbILxz4>

235. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення і захисту): монографія. Хмельницький: Видав. Хмельницького ун-ту управління та права, 2007. 626 с.

236. Струс-Духнич Т.В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень». Львів, 2012. 16 с.

237. Суд взаємодіє! Практичний посібник з організації комунікаційних та просвітницьких заходів/ Н. Боярський, В. Рибак, О. Давліканова / ГО «Вектор прав людини», Представництво Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні. Київ, 2021. 164 с.

238. Суддя-речник Шостого ААС Оксана Епель: «Якщо в державі дозволяється тиск на суддів, це автоматично нівелює будь-які досягнення демократії». *Закон і бізнес*. 15.02.- 21.02.2020. URL: https://zib.com.ua/ua/141462-yakscho_derzhava_dozvolyaе_tisk_na_suddiv_ce_avtomatichno_ni.html (дата

звернення 20.10.2020).

239. Судебная власть / Под ред. И.Л. Петрухина. М.: ООО «ТК Велби», 2003. 720 с.

240. Судебный семинар 2019 года. Укрепление доверия к судебной власти. Рабочий документ. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Seminar_background_paper_2019_RUS.pdf

241. Судова реформа очима громадян: що може позитивно вплинути на довіру до суду? URL: <https://dif.org.ua/article/sudova-reforma> (дата звернення: 22.11.2019).

242. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Пер. з англ. К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.

243. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. М.:Юристъ, 2003. 592 с.

244. Тихомирова Є.Б. Зв'язки з громадськістю: навчальний посібник. Київ: НМЦВО, 2001. 560 с.

245. Трач О.Ю., Карий О.І. Імідж, бренд та репутація: їх взаємозв'язок і вплив на розвиток територій, організацій та окремих осіб. Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки НУ «Львівська політехніка». URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12308/1/025_%D0%86m%D1%96dzh%20brend%20ta%20reputac_182_187_706.pdf (дата звернення 25.11.2019).

246. Українська Центральна Рада Документи і матеріали в II томах. К., 1997. Т. 1. С. 375.

247. Укрепление доверия к судебной власти: Судебный семинар 2019 года. Рабочий документ. 25 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Seminar_background_paper_2019_RUS.pdf

248. Учасники міжнародної конференції розробили рекомендації щодо покращення комунікативної діяльності суддів зі ЗМІ та громадськістю. Офіційний веб-сайт Вищого адміністративного суду України. URL: <http://www.vasu.gov.ua/123357/> (дата звернення 20.08.2021)/

249. Федорів Т.В. Співвідношення понять «імідж» та «репутація» у державному управлінні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Fedoriv.pdf> (дата звернення 29.11.2019).

250. Фоміна К. Як повернути довіру до судової частини?: [Етика судді]. *Юридичний вісник України*. 2007. 10-16 листопада (№45). С. 9.

251. Француз Т.І. Роль і місце судової влади в процесі захисту прав людини і громадянина. *Держава і право: Зб. наук. Праць. Юридичні і політичні науки*. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. Вип.9. С.179—185.

252. Ханова Р., Барікова А. Реалізація принципу поваги до суду. «Судебно-юридическая газета». 2020. 12 листопада. URL:bit.ly/3pmpit4

253. Хорт І.В. Актуальні питання реалізації принципів правової держави в Україні. *Юридичний вісник*. 2010. № 1(14). С. 27—29.

254. Хотинська-Нор О. Етика судді та свобода вираження ним думки в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №12. С. 284—289.

255. Цивільний процесуальний кодекс України. Редакція від 03.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803>

256. Цивільний процесуальний кодекс України. Редакція від 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

257. Червяцова А. О. Свобода вираження поглядів і забезпечення авторитету правосуддя: вирішення конфлікту у практиці Верховного Суду США. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. №. 1034. Серія «Право». 2012. Вип. 13. С. 58—61.

258. Червяцова А. О. Свобода вираження поглядів і підтримання авторитету і безсторонності суду: аналіз практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. № 1082. Серія «Право». 2013. Випуск № 16. С.62—65.

259. Червяцова А. О. Свобода вираження поглядів та право на справедливий суд: вирішення конфлікту у практиці Верховного Суду США.

Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Карабіна. № 1064. Серія «Право». 2013. Вип. 14. С. 55–58.

260. Чимний Р. Підтримання авторитету Феміди для Європи важливіше за свободу вираження поглядів. *Закон і бізнес.* URL: http://zib.com.ua/ua/14963-pidtrimannya_avtoritetu_sudu_dlya_evropi_vazhlivishe_za_svob.html (дата звернення 29.11.2019).

261. Чудик Н.О. Реформа судочинства – ключові новації. *Наукові записки.* Серія: Право / Ред. кол.: Є. Ю. Соболь, В. Г. Гриценко, О. В. Батанов та ін. Випуск 4. Кропивницький: ТОВ «Полімед-Сервіс», 2018. С. 9-12.

262. Чудик Н.О. Судова реформа – вагомий крок до Європейського правосуддя. *Актуальні проблеми правознавства.* 2017. № 3. С. 193–196.

263. Шевчук Р.М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2016. № 1 (11). С. 31–44.

264. Шкурат І.В. Методологічні підходи до аналізу особливостей державного управління в умовах глобалізації. *Державне управління.* 2006. № 1. С. 14–22. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/FILOSOFIYA/02-SHCKURAT.pdf>

265. Шпак Д.Р. Міжнародний саміт «Суди та суспільство: працюємо разом заради підвищення довіри суспільства до судів» як квінтесенція співпраці проекту «Україна: верховенство права» та Вищої ради юстиції у сфері реформування судової системи України. *Вісник Вищої ради юстиції.* № 2. 2010. С. 117–125.

266. Шульгач Н. М. Поняття та сутність принципу незалежності суддів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2011. Вип. 6. С. 227–230. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzlubp_2011_6_53.pdf (дата звернення 29.11.2019).

267. Юдківська Г. У майбутньому буде знижуватися поріг припустимості висловлювань у демократичному суспільстві. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/181153-suddya-yespl-u-maybutnomu-bude-znizhuvatisya-porig-pripustimosti-vislovlyuvan-u-demokratichnomu-suspilstvi>

(дата звернення: 24.09.2021).

268. Ющенко Т. Суд починається з довіри та поваги. URL: <http://blog.liga.net/user/tyuschenko/article/25792.aspx> (дата звернення:

12.09.2021).

269. Як заслужити довіру. URL: http://www.eventario.org/news/yak_zaslugiti_dovru/ (дата звернення:

05.09.2021).

270. Ярославцева С. Состояние информационно-правового обеспечения судебной деятельности как один из основных показателей открытости судебной власти. *Государство и право*. 2011. №2. С. 14—22.

271. Ярош Д.В. Формування судової системи Української Народної Республіки періоду Центральної Ради. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1 (21). С. 18.

272. Annual report of European Court of Human Rights. 2019. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2019_ENG.pdf (дата звернення: 05.09.2021).

273. General Theoretical Aspects of Legal Development by Anatolii Kryzhanovskiy, Denys Manko, Olena Sierykh, Natalia Atamanova, and Antonina Zghama ... Volume X, Issue 7(45), Winter 2019. P.2047-2054.

274. Kryzhanovskii A.F. Doctrine of legal order in Ukrainian and foreign jurisprudence: status and prospects of convergence legal order as an empirical state of legal life in society (or whatsoever). Theoretical and practical problems of the legal regulation of social relations : collective monograph / V.V. Abroskin, S.S. Andreichenko, V.V. Bondar, G.V. Chedotareva, etc. Lviv-Torun: Liha-Pres, 2019. P.173-189.

275. Kumar N. Bad behaviour by one judge will impact reputation of entire

judiciary. URL: [http://www.thehindu.com/news/cities/bangalore /%E2%80%98Bad-behaviour-by-one-judge-will-impact-reputation-of-entire-judiciary%E2%80%99/article14404942.ece](http://www.thehindu.com/news/cities/bangalore/%E2%80%98Bad-behaviour-by-one-judge-will-impact-reputation-of-entire-judiciary%E2%80%99/article14404942.ece) (дата звернення 29.12.2019).

276. Soboleva A.K. (2018). The Judge's Character as a Part of Rhetorical Canon and Its Reflection in the Decisions of the European Court of Human Rights. *Trudy Instituta gosudarstva i prava RAN — Proceedings of the Institute of State and Law of the RAS*, 13(3), pp. 107—135.

277. Webster's New Complete Thesaurus. USA: Smithmark Reference, 1995. 690 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Список публікацій здобувачки за темою дисертації

у вітчизняних фахових виданнях та зарубіжних періодичних наукових виданнях:

1. Сташків Н.М., Кравчук В.М. Повага до суду як один із принципів правової держави. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (12). 2017. С.27—33.
2. Сташків Н.М. Взаємозалежність поваги до суду та авторитету судової влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №4. С. 31—33.
3. Сташків Н.М. Свобода вираження поглядів та повага до суду в контексті практики Європейського суду з прав людини (теоретичне узагальнення рішень у справах «Барфод проти Данії», «Прагер і Обершлік проти Австрії», «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії», «Перна проти Італії»). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2 (14). 2018. С. 23—29.
4. Сташків Н.М. Авторитет правосуддя VS свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (15). 2018. С. 45—52.
5. Сташків Н.М., Кравчук В.М. Репутація судді як передумова формування поваги і довіри до суду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №5. С.34—37. URL: http://www.pap.in.ua/5_2019/8.pdf
6. Сташків Н.М. Довіра як один із основних чинників формування поваги до суду (аналіз документів, ухвалених міжнародними та європейськими інституціями). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. №2. С.19—23. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2020/6.pdf
7. Сташків Н.М. Повага до суду як необхідна умова суддівської незалежності. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 3(31), 2020, vol. 2. С. 187—194. ISSN 2353-8406

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Сташків Н.М. Становлення та розвиток судової системи Української

Народної Республіки періоду Центральної Ради. Правозастосування: теорія, методологія та практика: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 13 квітня 2017 року. Тези наукових доповідей. Київ-Тернопіль: «Економічна думка», 2017. С. 276—280.

9. Сташків Н.М. Інформаційна відкритість судової влади. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, ТНЕУ, 21-22 квітня 2017 р. Тернопіль: Економічна думка, 2017. С.270—272.

10. Сташків Н.М. Шляхи відновлення громадської довіри до судової влади: позиція Ради Європи: Юридична наука і практика: пошук правової гармонії: Матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції. 5 жовтня 2017 р. URL: <https://cutt.ly/kbILxz4>

11. Сташків Н.М. Довіра/недовіра до судової влади: аналіз соціопитувань. Законотворчість, правовладдя та справедливість у демократичній державі. Матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 18 червня 2020 року. URL: <https://cutt.ly/3g5NZbh>

12. Сташків Н.М. Повага до суду як правова категорія. Права людини, демократія, правосуддя: проблеми, досягнення, перспективи: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 10 грудня 2020 року. Тези наукових доповідей. К.: АртЕк, 2020. С. 45—49. URL: <https://cutt.ly/ibI1384>

13. Сташків Н.М. Роль адвокатів у забезпеченні принципу поваги до суду. Право та закон: теорія, методологія, практика: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 15 квітня 2021 року. URL: <https://cutt.ly/ybILhfb>

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 475051;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

126-29/1988

24 вересня 2021

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Перший проректор
Західноукраїнського
національного університету
к. ф.-м.н., доцент**

Микола ШИНКАРИК

“24” вересня 2021 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сташків Надії Михайлівни
на тему: “Принцип поваги до суду: теоретико-правове дослідження”,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081
Право
у навчальний процес юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету**

Комісія у складі:

Голови: Банаха Сергія Володимировича, декана юридичного факультету,
доктора юридичних наук,

Членів комісії: Кравчука Миколи Володимировича, завідувача кафедри теорії
та історії держави і права, кандидата юридичних наук, доцента;

Подковенко Тетяни Олександрівни, доцента кафедри теорії та історії
держави і права, кандидата юридичних наук, доцента,

склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження
Сташків Надії Михайлівни на тему: “Принцип поваги до суду: теоретико-
правове дослідження” використовуються у навчальному процесі для
проведення занять з дисциплін “Теорія держави і права”, “Правові інституції

України”, “Судові та правоохоронні органи”, “Юридична деонтологія та професійна етика”, “Практика Європейського суду з прав людини в національному судочинстві”, які викладаються для студентів юридичного факультету.

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у навчально-методичних виданнях з вказаних дисциплін, опорних конспектах лекцій та інших навчальних матеріалах. Зокрема, в якості джерел для поглибленого вивчення окремих тем рекомендовано наступні публікації:

1. Сташків Н.М., Кравчук В.М. Повага до суду як один із принципів правової держави. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (12). 2017. С.27—33.
2. Сташків Н.М. Взаємозалежність поваги до суду та авторитету судової влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №4. С. 31—33.
3. Сташків Н.М. Свобода вираження поглядів та повага до суду в контексті практики Європейського суду з прав людини (теоретичне узагальнення рішень у справах «Барфод проти Данії», «Прагер і Обершлік проти Австрії», «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії», «Перна проти Італії»). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2 (14). 2018. С. 23—29.
4. Сташків Н.М. Авторитет правосуддя VS свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (15). 2018. С. 45—52.
5. Сташків Н.М. Повага до суду як необхідна умова суддівської незалежності. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 3(31), 2020, vol. 2. С. 187—194.
6. Сташків Н.М. Повага до суду як правова категорія. *Права людини, демократія, правосуддя: проблеми, досягнення, перспективи*: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції “Актуальна юриспруденція”, м. Київ, 10 грудня 2020 року. Тези наукових доповідей. К.: АртЕк, 2020. С. 45—49. URL: <https://cutt.ly/ibI1384>
7. Сташків Н.М. Роль адвокатів у забезпеченні принципу поваги до суду. *Право та закон: теорія, методологія, практика*: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції “Актуальна юриспруденція”, м. Київ, 15 квітня 2021 року. URL: <https://cutt.ly/ybILhfb>

Голова комісії:

декан юридичного факультету

Сергій БАНАХ

Члени комісії:

завідувач кафедри теорії та історії
держави і права
юридичного факультету ЗУНУ

Микола КРАВЧУК

доцент кафедри теорії та історії
держави і права
юридичного факультету ЗУНУ

Тетяна ПОДКОВЕНКО

УКРАЇНА
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ МІСЬКРАЙОННИЙ СУД
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

46003 м. Тернопіль, вул. Котляревського 34, тел.: 236375, 528385
E-mail: inbox@tem.te.court.go.ua

27 вересня 2021 р.
Вих. № 7/447/2021

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертаційного дослідження
Сташків Надії Михайлівни на тему: «Принцип поваги до суду: теоретико-
правове дослідження» на здобуття ступеня доктор філософії
за спеціальністю 081 Право**

Дана довідка засвідчує те, що результати дисертаційного дослідження на тему: «Принцип поваги до суду: теоретико-правове дослідження» аспірантки кафедри теорії та історії держави і права Західноукраїнського національного університету Сташків Надії Михайлівни, які оприлюднені у наукових публікаціях, були взяті до уваги в практичній діяльності пресслужби Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області, зокрема мали важливе теоретичне і практичне значення для покращення роботи судді-спікера та прес-секретаря Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області. Так, значний інтерес представляють наступні наукові статті і тези:

1. Сташків Н.М. Взаємозалежність поваги до суду та авторитету, судової влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №4. С. 31—33.
2. Сташків Н.М. Інформаційна відкритість судової влади. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, ТНЕУ, 21-22 квітня 2017 р. Тернопіль: Економічна думка, 2017. С.270—272.
3. Сташків Н.М. Шляхи відновлення громадської довіри до судової влади: позиція Ради Європи: *Юридична наука і практика: пошук правової гармонії*: Матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції. 5 жовтня 2017 р. URL: <https://cutt.ly/kbILxz4>
4. Сташків Н.М. Авторитет правосуддя VS свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (15). 2018. С. 45—52.

5. Сташків Н.М., Кравчук В.М. Репутація судді як передумова формування поваги і довіри до суду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №5. С.34—37. URL: http://www.pap.in.ua/5_2019/8.pdf
6. Сташків Н.М. Довіра як один із основних чинників формування поваги до суду (аналіз документів, ухвалених міжнародними та європейськими інституціями). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. №2. С.19—23. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2020/6.pdf
7. Сташків Н.М. Повага до суду як необхідна умова суддівської незалежності. *Knowledge, Education, Law, Management*. № 3(31), 2020, vol. 2. С. 187—194. ISSN 2353-8406

Голова Тернопільського апеляційного суду
Тернопільської області

Олег ВІЙВАНКО

м. Тернопіль

03 грудня 2021 р.

Спеціалізованій вченій раді
Західноукраїнського національного університету

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукового дослідження
аспірантки кафедри теорії та історії держави і права Західноукраїнського
національного університету Сташків Надії Михайлівни
на тему: «Принцип поваги до суду: теоретико-правове дослідження»**

Наукові результати дисертаційного дослідження Сташків Надії Михайлівни на тему: «Принцип поваги до суду: теоретико-правове дослідження», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, мають практичне значення і впроваджуються у практичну діяльність адвокатського об'єднання «Твій адвокат». Зокрема заслуговують на увагу сформульовані положення щодо права адвокатів на свободу вираження поглядів з позицій необхідності збереження авторитету судової влади, засновані на аналізі і узагальненні правових позицій ЄСПЛ у справах про межі критики суддів з боку адвокатів («Аміхалакіоас проти Молдови», «Касадо Кока проти Іспанії», «Шопфер проти Швейцарії», «Моріс проти Франції», «Кінчеш проти Угорщини», «Мейстер проти Німеччини», «W.R. проти Австрії», «Малер проти Німеччини», «А. проти Фінляндії», «Садай проти Туреччини», «Жолі і компанія "Сарл Ліберасьон" проти Франції», «Нікула проти Фінляндії», «Карпетас проти Греції», «Кутан проти Франції», «Кіпріану проти Кіпру», «Радобуляц проти Хорватії», «Чеферін проти Словенії» та ін.)

Корисними для підвищення ефективності практичної роботи були результати дослідження Н.М. Сташків, оприлюднені у наукових публікаціях та на конференціях, наприклад: Сташків Н.М. Роль адвокатів у забезпеченні принципу поваги до суду. Право та закон: теорія, методологія, практика: Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 15 квітня 2021 року. URL: <https://cutt.ly/ybILhfb> та інших.

Керуючий адвокатського об'єднання
«Твій адвокат»

Ольга БОДНАР

**ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ПРАВОЗАХІСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ГРОМАДСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО МАЙБУТНЬОГО»**

10004, м. Житомир, вул. Бондарна, буд. 30, тел. 097-90-62-301, 050-69-61-307

e-mail:koval3a1@gmail.com

м. Житомир

06 грудня 2021 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи Надії Сташків
на тему: «Принцип поваги до суду: теоретико-правове дослідження»,
виконаної за спеціальністю 081 Право**

Цєю довідкою підтверджуємо, що результати дисертаційної роботи Надії Сташків на тему: «Принцип поваги до суду: теоретико-правове дослідження», які оприлюднені у наукових публікаціях, були використані в практичній діяльності громадської організації «Правозахисна організація «Громадське суспільство майбутнього», зокрема були корисними при формуванні стратегії, дозволили вибудувати належні взаємовідносини з представниками судової влади, залучити суддів до прямих зв'язків з громадою, розробити ефективні форми активностей судів ознайомчого та інформаційного характеру, орієнтованих на різні категорії громадян, завдяки яким суспільство отримує інформацію про діяльність судів і роботу суддів.

Значущими стали такі наукові публікації:

1. Сташків Н.М. Шляхи відновлення громадської довіри до судової влади: позиція Ради Європи: *Юридична наука і практика: пошук правової гармонії*: Матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції. 5 жовтня 2017 р. URL: <https://cutt.ly/kbILxz4>
2. Сташків Н.М. Інформаційна відкритість судової влади. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, ТНЕУ, 21-22 квітня 2017 р. Тернопіль: Економічна думка, 2017. С.270—272.
3. Сташків Н.М. Авторитет правосуддя VS свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 3 (15). 2018. С. 45—52.
4. Сташків Н.М., Кравчук В.М. Репутація судді як передумова формування поваги і довіри до суду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №5. С.34—37.
5. Сташків Н.М. Довіра як один із основних чинників формування поваги до суду (аналіз документів, ухвалених міжнародними та європейськими інституціями). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. №2. С.19—23.

Голова громадської організації
«Правозахисна організація
«Громадське суспільство майбутнього»

Handwritten signature of Olena Kovalenko

Олена КОВАЛЕНКО